

RECHTSMACHT INZAKE VORDERINGEN UIT ONRECHTMATIGE DAAD: ENKELE BEDENKINGEN BIJ DE TOEPASSING VAN ART. 5 SUB 3 EEX-VERDRAG

Bespreking van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag
naar aanleiding van H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995
(F. Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL,
Chequepoint International Ltd./Presse Alliance SA)(*)(1)

door

B. DE GROOTE
Assistent aan U. Antwerpen

INHOUD

INLEIDING

AFD. I. HET ARREST VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN DE ZAAK SHEVILL (7 MAART 1995)

(*) Dit artikel werd bekroond met de T.P.R.-Prijz 1996.

(1) In dit artikel werd de stof bijgehouden tot eind juni 1996.

De tekst van het arrest vindt u in *Jur. H.v.J.*, 1995, 450-466.

Daarenboven werd de tekst van het arrest afgedrukt in *Columbia Journal of European law*, 1995, 499-504 (samenvatting en bespreking door PERTEGAS SENDER, M.), *J.L.M.B.*, 1995, 1148, noot KOHL, A., („Le lieu où le fait dommageable s'est produit, visé par l'article 5.3 de la Convention de Bruxelles"), *J.T.dr.eur.*, 1995, 85, *Mediaforum*, 1995, B 47, *Ned. Jurisprudentie*, 1996, 1416-1421, noot DE BOER, TH. M., *R.D.S.*, 1996 (5e cahier - jurisprudence), 61-63 (uittreksels), noot PARLEANI, G., *Rev. trim. dr. eur.*, 1995, 605, noot GARDENES SANTIAGO, M., („La compétence spéciale en matière délictuelle et quasi délictuelle dans la Convention de Bruxelles: à propos de l'arrêt Presse Alliance du 7 mars 1995") en *T.B.B.R.*, 1996, 49-56.

De hier uitgewerkte problematiek wordt ook aangeraakt in volgende bijdragen: COUWENBERG, I., „De 'plaats van het schadeverwekkend feit' bij grensoverschrijdende delicten - Enkele bemerkingen naar aanleiding van het arrest Shevill", *T.B.B.R.*, 1996, 23-32, KOPPE-NOL-LAFORCE, M.E., „De onrechtmatige daad in het internationaal privaatrecht", *N.T.B.R.*, 1996, 42-47, VLAS, P., „Grensoverschrijdende belediging en artikel 5 sub 3 EEX", *Ars Aequi*, 1995, 880-887.

Dit artikel is aldus geredigeerd dat het voor een goed begrip ervan aangewezen kan zijn de tekst van het arrest te raadplegen.

Cursiveringen van de tekst etcetera gebeurden op initiatief van de auteur.

Omwille van de beperkte opzet van deze bijdrage werd de rechtspraak in de diverse verdragssluitende staten met betrekking tot art. 5 sub 3 EEX-Verdrag niet systematisch onderzocht.

De in deze bijdrage gegeven analyse van het in art. 5 sub 3 EEX-Verdrag gebezigde begrip „plaats waar het schadeverwekkende feit zich heeft voorgedaan", kan eventueel ook van belang zijn voor de uitkering van art. 9 EEX-Verdrag. Art. 9 EEX-Verdrag laat, onder meer bij geschillen betreffende een aansprakelijkheidsverzekering, toe de verzekeraar op te roepen voor het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan.

Hfdst. 1. Art. 5 sub 3 EEX-Verdrag: bijkomende bevoegdheidsregel ten voordele van het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan

Hfdst. 2. Materieel toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag: omschrijving van het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad”

Hfdst. 3. Bepaling van de „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) indien de plaats waar de schade is ingetreden niet samenvalt met de plaats van de veroorzakende gebeurtenis

§ 1. *Materiële schade*

§ 2. *Immateriële schade*

Hfdst. 4. Veroorzakende gebeurtenis brengt schade mee in meerdere verdragsluitende staten: hebben de gerechten van de plaatsen waar de schade is ingetreden een beperkte bevoegdheid of kunnen zij van de vordering tot vergoeding van de volledige schade kennisnemen, en waarom (niet)?

§ 1. *Belangrijke antecedenten in de Franse rechtspraak*

A. „Romy Schneider tegen Heinrich Bauer Verlag Editions”

B. „Caroline van Monaco tegen Burda GmbH”

C. „Vincent Lindon tegen Burda GmbH”

D. „Hauert tegen Goosten en anderen”

§ 2. *Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: analogie met de rechtsmachtregeling voor de verbintenissen van een filiaal (art. 5 sub 5 EEX-Verdrag)*

§ 3. *Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: de Duitse rechtsleer gewikt*

§ 4. *Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: impact op het risico op „tegenstrijdige” en „onverenigbare” beslissingen (artt. 22 en 27 sub 3 EEX-Verdrag)*

§ 5. *Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: enkel **forum shopping** verhinderen of de facto ook de bijkomende rechtsmachtfactor uithollen?*

§ 6. **Accessorium sequitur principale:** alsnog concentratie van rechtsmacht voor het gerecht van de plaats waar de belangrijkste schade zich heeft voorgedaan?

Hfdst. 5. Waar worden de veroorzakende gebeurtenis en de schade, relevant voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, gelokaliseerd?

§ 1. *Lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis*

A. Lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis bij beledigingen in de internationale pers: plaats van uitgave of plaats van verspreiding? De beslissing van het Hof van Justitie in de zaak **Shevill** als uitgangspunt

B. Lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis: algemeen

C. Toepassing van de algemene beginselen voor de lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis bij beledigingen in de internationale pers: evaluatie

D. Schade die een gevolg is van verschillende schadebrengende gebeurtenissen: omvang van de rechtsmacht van het gerecht van de plaats waar één der veroorzakende gebeurtenissen zich heeft voorgedaan

Hfdst. 6. Lokalisatie van het intreden van de schade

§ 1. Schade ingetreden ten gevolge van beledigingen in de internationale pers: evaluatie van het arrest Shevill

§ 2. Plaats waar de schade intreedt (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag): algemeen

§ 3. Uitdeinende schade ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder: lokalisatie

§ 4. Schade ten aanzien van de indirecte schadelijder: lokalisatie

Hfdst. 7. Bestaan en bewijs van een schade(brengend feit): impact van het EEX-Verdrag?

BESLUIT

1. In 1976, naar aanleiding van het befaamde geschil tussen de Handelskwekerij G.J. Bier BV en de Mines de potasse d'Alsace SA tekende het Hof van Justitie de eerste, belangrijke krijtlijnen voor de bepaling van het toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag betreffende de rechtsmachtregeling voor vorderingen inzake onrechtmatige daad. Bijna twintig jaar later heeft het Hof de strekking van dit mijlpaalarrest bevestigd in een mediageschil tussen — onder meer — Fiona Shevill en Presse Alliance SA. De uitspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in laatstgenoemd geschil is evenwel meer dan een bevestiging van de intussen reeds twintig jaar geldende interpretatie van art. 5 sub 3. De uitspraak werpt een verhelderend licht op interpretatievragen waarvoor voorheen geen eenduidige oplossing bestond. Het arrest vormt bijgevolg een uitgelezen uitgangspunt voor de toelichting van enkele belangrijke problemen bij de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Deze bijdrage beoogt, aan de hand van een kritische analyse van het arrest, een grondige bespreking van genoemde bepaling. Er zal gepoogd worden de problemen bij de uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag te benaderen vanuit de door het Hof van Justitie gewezen rechtspraak en de voorgestelde oplossingen te toetsen aan de doelstellingen van het EEX-Verdrag. De voorgenomen analyse wil voornamelijk de basis vormen voor een inkleuring van het concept „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” en daardoor het uitgangspunt vormen voor een afbakening van het toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Een aantal hypothetische problemen zullen gebruikt worden als vertrekpunt voor de uitlegging van de rechtsmachtregeling die het EEX-Verdrag inzake onrechtmatige daad voorziet. Op die manier zullen voor een aantal mogelijke twistvragen bij de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, oplossingen worden gesuggereerd en afgewogen. De hierna volgende bedenkingen over de rechtsmachtregeling uit het EEX-Verdrag met betrekking tot vorderingen uit grensoverschrijdende onrechtmatige daad zijn voornamelijk opgebouwd rond het recente arrest in de zaak F. Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL, Chequepoint International Ltd./Presse Alliance SA (hierna: *Shevill*). Daarom lijkt het aangewezen de bijdrage te laten voorafgaan door een samenvatting van het arrest.

2. Het House of Lords verzocht het Hof van Justitie in de zaak *Shevill* om uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Het House of Lords stelde het Hof van Justitie zeven prejudiciële vragen(2). Volgens het Hof van Justitie konden de vragen in wezen herleid worden tot twee problemen. Ten eerste betroffen zij een verzoek om uitlegging van het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. De interpretatie van het begrip moest het House of Lords in staat stellen te bepalen welke gerechten kennis kunnen nemen van een rechtsvordering tot vergoeding van de schade die de schadelijder heeft geleden als gevolg van de verspreiding van een beledigend artikel in de pers in meerdere EEX-staten. Ten tweede bevatten zij de vraag of de verwijzende rechter — om zich bevoegd te verklaren als forum van de plaats waar de schade is ingetreden — andere specifieke regels in acht moet nemen dan die welke in zijn eigen nationale recht zijn vastgesteld met betrekking tot de voorwaarden op basis waarvan moet worden beoordeeld of het betrokken feit als een schadebrengend feit is aan te merken, en de voorwaarden voor het bewijs van het bestaan en de omvang van de schade die het slachtoffer van de belediging aanvoert.

3. De vragen om interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag zijn gerezen naar aanleiding van een geschil tussen Fiona Shevill(3), een Britse woonachtig in het Engelse North Yorkshire, de vennootschappen Chequepoint SARL(4), Ixora Trading Inc.(5) en Chequepoint International Ltd.(6) enerzijds en de in Parijs gevestigde Franse vennootschap Presse Alliance SA, anderzijds. Het antwoord op deze vragen achtte het House of Lords noodzakelijk om te kunnen uitmaken of de Britse gerechten rechtsmacht hebben om kennis te nemen

(2) Op grond van het Protocol betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende rechterlijke bevoegdheid en tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, gesloten te Luxemburg, op 3 juni 1971 (*PB. L.* 204, 2 augustus 1975, 28) en aangepast door de Toetredingsverdragen van 9 oktober 1978 (*PB. L.* 304, 30 oktober 1978, 1) en 25 oktober 1982 (*PB. L.* 388, 31 december 1982, 1).

(3) Op het ogenblik van de publicatie van het „beledigend” artikel (23 september 1989) was Fiona Shevill tijdelijk medewerkster bij Chequepoint SARL te Parijs. Kort daarna is zij naar Engeland teruggekeerd (26 september 1989).

(4) Chequepoint SARL is een te Parijs gevestigde vennootschap naar Frans recht. Zij exploiteert wisselkantoren in Frankrijk.

(5) Ixora Trading Inc. exploiteert in Engeland wisselkantoren onder de naam „Chequepoint”.

(6) Chequepoint International Ltd. is de te Brussel gevestigde houdstermaatschappij, die Chequepoint SARL en Ixora Trading Inc. controleert.

van de rechtsvordering tegen Presse Alliance SA, tot vergoeding van de schade als gevolg van de publicatie van een beledigend artikel in de pers.

4. Presse Alliance SA publiceerde in het dagblad „France-Soir” een artikel over een inval door de narcoticabrigade van de Franse politie in één van de door Chequepoint SARL in Parijs geëxploiteerde wisselkantoren. In het artikel werden de vennootschap „Chequepoint” en „een jonge vrouw, Fiona Shevill-Avril” met name genoemd. Fiona Shevill, Chequepoint SARL, Ixora Trading Inc. en Chequepoint International Ltd. daagden Presse Alliance SA voor de High Court of England aangezien zij meenden dat het artikel beledigend was, voorzover daarin werd gesuggereerd dat zij deel uitmaakten van een netwerk van handelaars in verdovende middelen, waarvoor zij geld zouden hebben witgewassen. Zij vorderden schadevergoeding met betrekking tot de in Engeland en Wales(7) verkochte exemplaren van „France-Soir”.

5. Bij exceptie, die zowel werd verworpen door de High Court of England and Wales als — in beroep — door de Court of Appeal, betwistte Presse Alliance SA de bevoegdheid van de High Court of England and Wales om van de vordering kennis te nemen. Volgens Presse Alliance SA had zich in Engeland geen schadebrengend feit, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag(8), voorgedaan. Aangezien volgens Presse Alliance SA de „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” enkel in Frankrijk was gelegen en volgens art. 2 EEX-Verdrag(9) de Franse gerechten gemachtigd waren van het

(7) Het betreft 230 verkochte exemplaren van „France-Soir” in Engeland en Wales, tegenover meer dan 237.000 exemplaren in Frankrijk.

(8) Art. 5 sub 3 EEX-Verdrag bevat een bijkomende bevoegdheidsregel inzake verbintenissen uit onrechtmatige daad, die de mogelijkheid biedt de verweerder, met woonplaats op het grondgebied van een verdragssluitende staat, op te roepen voor het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan.

(9) De algemene rechtsmachtfactor, neergelegd in art. 2 EEX-Verdrag, verleent, wanneer er geen exclusieve rechtsmachtregel geldt of er geen geldige forumclausule werd gesloten, rechtsmacht aan de gerechten van de verdragssluitende staat op wiens grondgebied de verweerder woonplaats heeft.

Art. 2 al. 1 EEX-Verdrag luidt als volgt: „Onverminderd de bepalingen van dit Verdrag worden zij, die woonplaats hebben op het grondgebied van een verdragssluitende staat, ongeacht hun nationaliteit, opgeroepen voor de gerechten van die Staat”.

Inzake geschillen met betrekking tot verzekeringsovereenkomsten en door consumenten gesloten overeenkomsten, waarvan de rechtsmachtproblematiek autonoom geregeld wordt in de afdelingen 3 en 4 van de tweede titel van het EEX-Verdrag (JENARD, P., „Rapport over het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken”, *PB. C.* 59, 5 maart 1979, 30 en 33), wordt de woonplaats van de verwerende partij als algemene rechtsmachtfactor hernomen in art. 8 sub 1, art. 11, art. 14 al. 1 en art. 14 al. 2 EEX-Verdrag.

geschil kennis te nemen, stelde de vennootschap bij de House of Lords beroep in tegen de beslissing van de Court of Appeal. Naar aanleiding van dit beroep stelde het House of Lords het Hof van Justitie de hierboven vermelde vragen.

6. Op de eerste reeks vragen antwoordde het Hof van Justitie dat het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag ingeval van belediging door middel van een in verschillende verdragssluitende staten verspreid artikel in de pers aldus moet worden uitgelegd dat de schadelijder tegen de uitgever een rechtsvordering tot schadevergoeding kan instellen voor:

(a) ofwel de gerechten van de verdragssluitende staat van de plaats van vestiging van de uitgever van de beledigende publicatie, die bevoegd zijn de vordering betreffende de volledige schade als gevolg van de belediging toe te wijzen,

(b) ofwel de gerechten van elke verdragssluitende staat waar de publicatie is verspreid en waar de gelaedeerde stelt in zijn goede naam te zijn aangetast, welke gerechten enkel bevoegd zijn kennis te nemen van de geschillen betreffende de in de staat van het gelaedeerde gerecht veroorzaakte schade.

7. De tweede kernvraag beantwoordde het Hof van Justitie door te stellen dat de voorwaarden op basis waarvan moet worden beoordeeld of het betrokken feit als een schadebrengend feit is aan te merken, en de voorwaarden voor het bewijs van het bestaan en de omvang van de schade die het slachtoffer van de belediging beweert te hebben ondergaan, niet door het EEX-Verdrag worden geregeld. Zij worden daarentegen beheerst door het materiële recht dat door de conflictenregels van het nationale recht van de aangezochte rechter wordt aangewezen, mits deze toepassing geen afbreuk doet aan het nuttig effect van het EEX-Verdrag.

AFD. 2. ANALYSE VAN DE RECHTSMACHTREGELING INZAKE VORDERINGEN UIT ONRECHTMATIGE DAAD (ART. 5 SUB 3 EEX-VERDRAG)

Hfdst. 1. Art. 5 sub 3 EEX-Verdrag: bijkomende bevoegdheidsregel ten voordele van het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan

8. Aangezien Presse Alliance SA in Parijs is gevestigd, konden Fiona Shevill en andere zich niet op art. 2 EEX-Verdrag beroepen om hun

vordering tot schadevergoeding voor de Britse gerechten in te stellen. De basisregel vervat in art. 2 EEX-Verdrag vertaalt het adagium „*actor sequitur forum rei*”(10). Behoudens indien er een exclusieve rechtsmachtregel toepassing heeft, of indien er een geldig rechtsmachtbeding bestaat, verleent de algemene rechtsmachtfactor uit art. 2 EEX-Verdrag de eisende partij de mogelijkheid een verweerder met woonplaats in een verdragssluitende staat op te roepen voor de gerechten van de staat op wiens grondgebied zijn woonplaats zich bevindt.

9. Om Presse Alliance SA alsnog voor Britse gerechten te kunnen dagen, beriepen Fiona Shevill en andere zich op art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Art. 5, in zijn aanhef en onder punt 3, EEX-Verdrag bepaalt dat een verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragssluitende staat, ten aanzien van verbintenissen uit onrechtmatige daad, tevens(11) kan worden gedaagd voor het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan. Art. 5 sub 3 EEX-Verdrag houdt een suppletieve bijkomende bevoegdheidsregel in(12). Deze bepaling laat de verzoekende partij toe te kiezen voor een andere rechter dan die van de staat van de woonplaats van de verweerder, in de in het artikel vermelde gevallen. In de in art. 5 (sub 3) opgesomde hypothesen wordt een bijzonder nauw verband tussen de vordering en de instantie die er kennis kan van nemen, *verondersteld*(13). Ten aanzien van verbintenissen uit onrechtmatige daad wordt de „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” geacht voldoende nauw verbonden te zijn met de vordering opdat de rechter van genoemde plaats zich over de schade-eis zou mogen buigen.

10. In *Shevill* is de interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag voor de eisers van groot belang. De mogelijkheid voor de Britse gerechten van de eis tot schadevergoeding kennis te nemen is afhankelijk van de

(10) GOTHOT, P., HOLLEAUX, D., *La Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 - Compétence judiciaire et effets des jugements dans la CEE*, Parijs, Jupiter, 1985, 27, nr. 53.

(11) Het woord 'tevens' verbindt de bijzondere bijkomende bevoegdheidsfactoren uit art. 5 met de algemene rechtsmachtfactor uit art. 2 EEX-Verdrag.

(12) HEYVAERT, A., *Belgisch internationaal privaatrecht: een inleiding*, Gent, Mys&Breesch, 1995, 54-56, nrs. 119-121.

(13) Zie onder meer: H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Handelskwekerij G.J. Bier BV/ Mines de potasse d'Alsace SA), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1745 rechtsoverweging 11; H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (Dumez France SA, Tracoba Sàrl/Hessische Landesbank, Salvatorplatz-Grundstückgesellschaft mbH & Co. oHG Saarland en Lübecker Hypothekenbank), *Jur. H.v.J.*, 1990, 79, rechtsoverweging 17.

uitlegging die aan het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” wordt gegeven. Het belang van de oplossing van de rechtsmachtvraag schuilt voornamelijk in de onderlinge verschillen in de internationaal privaatrechtelijke regels die de vordering tot vergoeding van een aantasting van de goede naam door een beledigend artikel in de internationale pers zullen beheersen. Sommige verdragssluitende staten kleven de *lex loci delicti commissi*-regel aan, terwijl andere zich, bijvoorbeeld, door het beginsel van „*the proper law of the tort*” laten leiden. Voor de eisers kwam het er klaarblijkelijk op aan dat de Britse gerechten van hun vordering kennis konden nemen. In het bijzonder gingen zij er vanuit dat een behandeling van hun vordering naar Engels internationaal privaatrecht de meeste kansen voor de toepassing van Engels materieel recht inhield. Er bestaan immers eveneens belangrijke verschillen tussen het materieel toepasselijke recht van de verschillende verdragssluitende staten. Zo bijvoorbeeld maakt de belediging naar Frans recht slechts een fout uit als het opzet de persoon in kwestie te schaden aanwezig is⁽¹⁴⁾. Dit is het geval als men iemands reputatie aantast door er bewust foute informatie over te verspreiden. Naar Engels recht daarentegen is er, ongeacht de eventuele goede trouw⁽¹⁵⁾ en zonder dat schade moet aangetoond worden⁽¹⁶⁾, een delict zodra de jury de publicatie beledigend acht. Ingeval van belediging kent het Engels recht een vermoeden van schade. De toepassing ervan zou ertoe geleid hebben dat de eisers, zodra het beledigend karakter van de publicatie vaststond, niet hoefden te bewijzen dat zij als gevolg van het gepubliceerde artikel in „*France-Soir*” werkelijk schade hadden geleden. Bij belediging door middel van een artikel dat werd gepubliceerd in een internationaal verspreide krant (tijdschrift) is het dus niet zonder belang te weten welke gerechten op grond van art. 5 sub 3 van de vordering kennis kunnen nemen, en of zij gemachtigd zijn over de gehele schadeclaim, dan wel over bepaalde onderdelen ervan, uitspraak te doen. Voornamelijk omwille van de diversiteit van de verwijzingsregels en het erdoor aangewezen materieel recht kunnen de

(14) Zie hieromtrent: VINEY, G., *Les Obligations - La responsabilité: conditions*, Parijs, L.G.J.D., 1982, 567-569 (568), nr. 474.

(15) Zie: CLERK, J.F., *Clerk & Lindsell on torts*, Londen, Sweet & Maxwell, 1995, 1014-1015, nr. 21-08, 1018-1019, nr. 21-13 en 21-14.

(16) Zie: CLERK, J.F., *Clerk & Lindsell on torts*, Londen, Sweet & Maxwell, 1995, 36-37, nr. 1-55, Mc GREGOR, H., *Mc Gregor on damages*, Londen, Sweet & Maxwell, 1988, 1050, nr. 1656, 1136-1137, nrs. 1785-1786.

rechtsmachtvraag en de daarmee gepaard gaande uitlegging van het EEX-Verdrag, een strategische rol krijgen binnen de procesvoering.

Hfdst. 2. Materieel toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag: omschrijving van het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad”

11. Door de prejudiciële vragen, die het House of Lords stelde, te behandelen heeft het Hof van Justitie vooreerst het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad”, uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, verder ingekleurd. Op die manier draagt het arrest *Shevill* bij tot een scherpere afbakening van het materieel toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. In de lijn van zijn vroegere rechtspraak⁽¹⁷⁾ heeft het Hof van Justitie dit begrip verdragsautonoom omschreven⁽¹⁸⁾. Behoudens in de arresten *Industrie Tessili Italiana Como/Dunlop AG* (hierna: *Tessili*)⁽¹⁹⁾ en *Custom Made Commercial Ltd/Stawa Metallbau GmbH* (hierna: *Custom Made Commercial*)⁽²⁰⁾, welke de rechts-

(17) Zie onder meer de zaken *A. Kalfelis/Bank Schröder, Münchmeyer, Hengst & Cie - Bank Schröder, Münchmeyer, Hengst International SA en E. Markgraf* (hierna: *Kalfelis*) en *M. Reichert, H.-H. Reichert en I. Kockler/Dresdner Bank AG* (hierna: *Reichert*).

De keuze voor een verdragsautonome omschrijving van het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad” werd kort na *Shevill* herbevestigd door het Hof van Justitie in *A. Marinari/Lloyd's Bank plc en Zubaidi Trading Company* (hierna: *Marinari*).

Zie: H.v.J. nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2733-2743.

Het beschikkend gedeelte van dit arrest vindt u tevens in *PB. C. 299*, 11 november 1995, 4. De belangrijkste uittreksels uit het arrest zijn ook weergegeven in *J.T.dr.eur.*, 1995, 208-209 en *Rev. Not. B.*, 1996, 134-136.

(18) In de conclusies bij het besproken arrest pleit Advocaat Generaal DARMON hiervoor (DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 420-421, rechtsoverwegingen 15-23) met uitdrukkelijke verwijzing naar de hierboven vermelde rechtspraak en de expliciete keuze voor een autonome uitlegging door Advocaat Generaal CAPOTORTI in zijn conclusies bij de zaak *Bier* (*Jur. H.v.J.*, 1976, 1750, rechtsoverweging 2).

(19) Hier besliste het Hof van Justitie dat de „plaats, waar de verbintenis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd”, gebruikt in art. 5 sub 1 EEX-Verdrag, moet worden vastgesteld *overeenkomstig het recht dat volgens de collisioneregels van de aangezochte rechter de litigieuze verbintenis beheerst*.

Zie: H.v.J. nr. C 12/76, 6 oktober 1976 (*Tessili*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1487, rechtsoverweging 15 en beschikkend gedeelte.

(20) *Custom Made Commercial* bevestigde de in *Tessili* gegeven interpretatie door te stellen dat „bij een vordering tot betaling ingesteld door een leverancier tegen zijn afnemer op grond van een aannemingsovereenkomst, de plaats van uitvoering van de betalingsverbintenis moet worden vastgesteld overeenkomstig het materiële recht dat volgens de collisioneregels van het aangezochte gerecht de litigieuze verbintenis beheerst, zelfs indien volgens deze regels op de overeenkomst bepalingen van toepassing zijn zoals de Eenvormige wet inzake de internationale koop van roerende lichamelijke zaken, gevoegd bij het Verdrag van Den Haag van 1 juli 1964”.

Zie: H.v.J. nr. C 288/92, 29 juni 1994 (*Custom Made Commercial*), *Jur. H.v.J.*, 1994, 2958-2960, rechtsoverwegingen 26 en 29 en beschikkend gedeelte.

Contra: LENZ, C.O., conclusies in H.v.J. nr. C 288/92, 29 juni 1994 (*Custom Made Commercial*), voorgelegd op 8 maart 1994, *Jur. H.v.J.*, 1994, 2947, rechtsoverweging 127.

macht inzake verbintenissen uit overeenkomst betreffen, heeft het Hof de in het EEX-Verdrag voorkomende begrippen steeds „autonoom” uitgelegd. Dit betekent dat volgens het Hof de begrippen die in het EEX-Verdrag worden gebruikt, niet moeten worden opgevat als een verwijzing naar nationale wettelijke regelingen(21). In de zaak *Kalfelis* stelt het Hof van Justitie trouwens uitdrukkelijk dat het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad”, uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, moet worden beschouwd als een autonoom begrip(22). Deze interpretatie sluit perfect aan bij de doelstelling van het EEX-Verdrag: rechtsmachtconflicten vermijden door op een coherente wijze geschillen toe te wijzen aan de gerechten van de verdragssluitende staten. Het gebruik van autonome criteria werkt coherentie in de hand.

12. Onder het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) valt, zo blijkt uit het arrest *Kalfelis*, elke rechtsvordering die beoogt de aansprakelijkheid van een verweerder in het geding te brengen en die geen verband houdt met een „verbintenis uit overeenkomst” in de zin van art. 5 sub 1 EEX-Verdrag(23). Tevens kan enkel een vordering die ertoe strekt dat de schuldenaar wordt veroordeeld tot vergoeding van de schade die hij aanrichtte, worden beschouwd als een aansprakelijkheidsvordering in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. De *actio pauliana*, bijvoorbeeld, strekt er niet toe de schuldenaar te horen veroordelen tot vergoeding van de schade die hij door zijn bedrieglijke handeling heeft veroorzaakt. Zij beoogt dat de gevolgen van die handeling tegenover de schuldeiser ongedaan worden gemaakt. Om die reden valt de *actio pauliana*, hoewel zij geen contractuele grondslag heeft, niet onder het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag)(24). Aangezien de vordering van Fiona Shevill en andere erop was gericht Presse Alliance SA te horen veroordelen tot vergoeding (herstel) van de schade ten gevolge van onrechtmatig gedrag, met name een belediging, bracht het Hof deze terecht onder bij de „verbintenissen uit onrecht-

(21) DARMON, M., conclusions in H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (*Kalfelis*), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5575, rechtsoverweging 17.

(22) H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (*Kalfelis*), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5585, rechtsoverweging 17 en 5587, beschikkend gedeelte.

(23) H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (*Kalfelis*), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5585, rechtsoverweging 17 en 5587, beschikkend gedeelte.

(24) Zie: H.v.J. nr. C 261/91, 26 maart 1992 (Reichert), *Jur. H.v.J.*, 1992, 2180-2181, rechtsoverweging 18-20.

matige daad" (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag)(25). Een vordering tot vergoeding van de, hoewel immateriële, schade die het gevolg is van een beledigende publicatie in de internationale pers, brengt een verbintenis uit onrechtmatige daad, in de zin van art. 5 sub 3, in het geding. Hierdoor sloot het Hof zich in navolging van Advocaat Generaal Darmon(26) impliciet aan bij de omschrijving die in de zaken *Kalfelis* en *Reichert* aan dit begrip werd gegeven.

Hfdst. 3. Bepaling van de „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) indien de plaats waar de schade is ingetreden niet samenvalt met de plaats van de veroorzakende gebeurtenis

13. Indien de gebeurtenis die aan de schade ten grondslag ligt zich in een andere staat heeft voorgedaan dan die waar de schade is ingetreden, rijst de vraag naar de interpretatie van het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Dient in dit geval de plaats waar de schadeveroorzakende gebeurtenis zich heeft voorgedaan als rechtsmachtfactor in aanmerking te worden genomen? Of is het verkieslijker de plaats waar de schade is ingetreden in acht te nemen? Of verdient het veeleer aanbeveling de eisende partij te laten kiezen tussen de beide rechtsmachtfactoren? Inzake materiële schade ten gevolge van een onrechtmatige daad, met name schade aan teeltgewassen door grensoverschrijdende watervervuiling, leverde het Hof van Justitie in de zaak *Handelskwekerij G.J. Bier BV/Mines de potasse d'Alsace SA* (hierna: *Bier*) een eerste belangrijke bijdrage tot de uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, en meer bepaald van het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan".

(25) Deze opvatting wordt gedeeld door de heersende rechtsleer.

Zie onder meer: BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé", *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, die in de pagina's 355-357, in randnummers 116-118, de inbreuken op het privéleven inpast in een bespreking van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag.

Zo ook: GAUDEMET-TALLON, H., *Les Conventions de Bruxelles et de Lugano - Compétence internationale, reconnaissance et exécution des jugements en Europe*, Parijs, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1993, 140, nr. 193 en KAYE, P., *Civil Jurisdiction and enforcement of foreign judgments - The application in England and Wales of the Brussels Convention of 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters under the Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982*, Abingdon - Oxon, Professional Books Limited, 1987, 568-569.

(26) DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 417-418, rechtsoverwegingen 5-9.

§ 1. Materiële schade

14. De feitelijke omstandigheden die aanleiding hebben gegeven tot de prejudiciële vraag aan het Hof van Justitie in de zaak *Bier* kunnen als volgt worden weergegeven:

Voor de watervoorziening voor de gewassen op haar bedrijf valt de in Nederland gevestigde Handelskwekerij G.J. Bier BV terug op oppervlaktewater, voornamelijk afkomstig uit de Rijn. Door de lozing van aanzienlijke hoeveelheden afvalzouten in de Rijn door de vennootschap Mines de potasse d'Alsace, die in Mulhouse is gevestigd en mijnen exploiteert in de Elzas, verhoogt het zoutgehalte van de Rijn ernstig. Als gevolg hiervan ondervindt Bier schade aan haar gewassen en is zij genoodzaakt dure maatregelen, ter beperking van de schade, te treffen. De Arrondissementsrechtbank van Rotterdam verklaart zich onbevoegd kennis te nemen van de vordering tot schadevergoeding die Bier voor haar instelde tegen Mines de potasse d'Alsace. Volgens de Arrondissementsrechtbank hebben de Franse gerechten rechtsmacht om kennis te nemen van de vordering, omdat slechts het lozen van de afvalzouten in de Rijn het „schadeverwekkende feit” (in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) kan zijn. De lozingen doen zich voor in Frankrijk. Het Gerechtshof te 's-Gravenhage, geadieerd voor het beroep tegen dit vonnis, vraagt het Hof van Justitie prejudicieel om uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Het Gerechtshof wenst in het bijzonder te weten of met de passage „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” „de plaats waar het schadefeit zich heeft voorgedaan (dus waar de schade is ingetreden of opgetreden)” bedoeld wordt, dan wel „de plaats waar het feit dat de schade tot gevolg had is gepleegd (waar de handeling is verricht of nagelaten)”(27).

15. In het concrete geval vielen de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat een aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad kan teweegbrengen en de plaats waar door dit feit schade is ontstaan, niet samen. Het Hof van Justitie besliste dat in deze constellatie de uitdrukking „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) aldus moet worden begrepen dat zowel de „plaats waar de schade is ingetreden”, als de „plaats van de veroorzakende gebeurtenis” ermee wordt bedoeld(28).

(27) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1737.

(28) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1747-1748, onder meer rechtsoverweging 24.

16. De *mogelijkheid te kiezen* voor de plaats waar de schade is ingetreden werd mede ingegeven door het feit dat in tal van gevallen de plaats van de veroorzakende gebeurtenis samenvalt met de woonplaats van de aansprakelijke persoon. Door versmelting van de rechtsmachtfactoren uit art. 2 lid 2 en art. 5 sub 3 zou anders het nuttig effect van laatstgenoemde bepaling verloren dreigen te gaan⁽²⁹⁾. Indien men anderzijds de „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” enkel zou gelijkstellen met de plaats van het intreden van de schade, zou, in de gevallen waarin de plaats van de veroorzakende gebeurtenis niet samenvalt met de plaats van het intreden van de schade (art. 5 sub 3) en evenmin met de woonplaats van de aansprakelijke persoon (art. 2), een nuttige aansluiting bij de rechtsmacht van een instantie in de naaste nabijheid van de oorzaak der schade worden uitgesloten.

17. De eisende partij beschikt met andere woorden over de keuze en kan de verweerder oproepen voor de rechter van de „plaats waar de schade is ingetreden” of voor de rechter van de „plaats van de veroorzakende gebeurtenis” die aan de schade ten grondslag ligt⁽³⁰⁾.

§ 2. *Immateriële schade*

18. Twee problemen die in de zaak *Bier* onopgelost bleven, komen aan bod in het arrest *Shevill*. Vooreerst rijst de vraag of de uitleg die het Hof van Justitie in de zaak *Bier*, met betrekking tot de bepaling van het forum dat kennis kan nemen van een vordering tot vergoeding van vermogensschade, aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag heeft gegeven eveneens geldt indien het een claim tot vergoeding van andere dan vermogensschade betreft. In het arrest *Shevill* wordt immers verzocht om vergoeding van de schade geleden wegens de aantasting van de eer en de goede naam van een natuurlijk persoon of een rechtspersoon door middel van een beledigende publicatie.

19. Bovendien betreft het in het arrest *Bier* een vordering tot vergoeding van de schade ingetreden in één verdragssluitende staat. In *Shevill* daarentegen duikt de vraag op in hoeverre de gerechten van een verdragssluitende staat, waar een deel van de beweerde schade is

(29) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1747-1748, onder andere rechtsoverweging 20.

(30) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1747-1748, onder meer rechtsoverweging 25.

ingetreden, tevens over rechtsmacht zouden kunnen beschikken met betrekking tot een eis tot vergoeding van schade die tegelijk in andere staten is ingetreden.

20. Inzake immateriële schade volgt het Hof van Justitie in de zaak *Shevill* het interpretatieschema dat het in de zaak *Bier* uittekende voor materiële schade(31).

21. Indien een beledigend artikel is verspreid op het grondgebied van verschillende verdragssluitende staten betekent dit dat de plaats van de veroorzakende gebeurtenis enkel de plaats kan zijn waar de uitgever van de publicatie is gevestigd, voor zover dit de plaats is waar het schadebrengende feit zijn oorsprong vindt en vanwaar de belediging is geuit en in omloop gebracht.

Het gerecht van de vestigingsplaats van de uitgever kan dan ook kennisnemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade. Ook hier dient opgemerkt dat deze plaats in de regel samenvalt met de woonplaats van de verwerende-aansprakelijke partij. De gerechten van deze staat hebben in beginsel reeds rechtsmacht uit art. 2 al. 2 EEX-Verdrag(32). Enkel kiezen voor de plaats waar het schadebrengende feit zijn oorsprong vindt en vanwaar de belediging is geuit en in omloop gebracht zou ook met betrekking tot vorderingen uit immateriële schade het nuttig effect van art. 5 sub 3 niet ten goede komen(33).

22. Naar analogie met zijn uitspraak in *Bier*, moet volgens het Hof van Justitie de verzoeker de mogelijkheid worden toegekend zijn eis tot vergoeding van immateriële schade in te stellen op de plaats waar de schade is ingetreden(34). Die optie heeft enkel praktische relevantie indien de schade is ingetreden op een andere plaats dan waar de veroorzakende gebeurtenis wordt gelokaliseerd. Deze gerechten kunnen zich enkel buigen over de geschillen betreffende de in hun staat toegebrachte schade(35). Hier manifesteert zich de tweede toevoeging door het arrest *Shevill* aan de uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag,

(31) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 460, rechtsoverweging 23.

(32) *Idem*.

(33) Zie ook: H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1747-1748, onder meer rechtsoverweging 20.

(34) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 460, rechtsoverweging 23.

(35) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 462, rechtsoverweging 33.

zoals gegeven in *Bier*, waar het Hof van Justitie niet gevraagd werd uitspraak te doen over de reikwijdte van de rechtsmacht die wordt verleend aan de gerechten van de plaats waar de schade is ingetreden.

23. De plaats van het intreden van de schade is de plaats waar het schadeverwekkende feit de schadelijke gevolgen voor de schadelijder heeft voortgebracht. Bij publicatie van een beledigend artikel in de internationale pers concretiseert de aantasting van iemands eer, goede naam of aanzien zich op de plaatsen waar de publicatie wordt verspreid, aldus het Hof van Justitie. De gerechten van de verdragsluitende staat waar de publicatie is verspreid kunnen dan ook kennisnemen van de vorderingen tot vergoeding van de schade geleden door de publicatie. Maar, zij kunnen zich slechts uitspreken over de geschillen betreffende de op hun grondgebied ingetreden schade. Deze beperking loopt conform het vereiste van goede rechtsbedeling, dat aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag ten grondslag ligt(36).

24. In rechtsoverweging 29 van het arrest *Shevill* bepaalt het Hof van Justitie dat de aantasting van iemands eer en goede naam zich „manifesteert”(37) op de plaats waar de beledigende publicatie wordt verspreid, *wanneer de gelaedeerde daar bekend is*(38). Daaruit volgt — zo vervolgt het Hof van Justitie in rechtsoverweging 30 van hetzelfde arrest — dat de gerechten van elke verdragsluitende staat waar de beledigende publicatie is verspreid *en waar de gelaedeerde stelt dat zijn goede naam is aangetast*(39), bevoegd zijn om kennis te nemen van de geschillen betreffende schade die in deze staat aan de goede naam van de gelaedeerde is toegebracht. Rechtsoverweging 30, waarvan de inhoud tevens in het beschikkend gedeelte is weer te vinden, geeft de gerechten van een verdragssluitende staat dus rechtsmacht als de beledigende publicatie er is verspreid en de schadelijder beweert dat zijn goede naam er is aangetast. De voorwaarden die overweging 29

(36) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 462, rechtsoverweging 31. De bepaling van de plaats van de „veroorzakende gebeurtenis” en de plaats van het „intreden van de schade” wordt uitvoerig geanalyseerd in randnummers 54 tot en met 115.

(37) Hiermee wordt niet de plaats waar de schade kan worden vastgesteld bedoeld, wel de plaats waar de schade opduikt en de schadelijke gevolgen van de veroorzakende gebeurtenis een aanvang nemen.

(38) In de proces taal: „...lorsque la victime y est connue.”

(39) „...et où la victime prétend avoir subi une atteinte à sa réputation...”

van het arrest *Shevill* stelt zijn restrictiever. Het is niet voldoende dat men beweert in zijn goede naam te zijn aangetast in een verdragsluitende staat, men moet er tevens daadwerkelijk bekend zijn. Aangezien deze laatste toevoeging niet werd overgenomen in het beschikend gedeelte van *Shevill*, lijkt men te mogen besluiten dat de gerechten van de staat waar de beledigende publicatie is verschenen en waar de schadelijder „*stelt*” dat zijn goede naam is aangetast, uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag rechtsmacht kunnen putten om van de vorderingen tot vergoeding van de in die staat geleden schade kennis te nemen, zonder dat de gelaedeerde aantoont dat hij in die verdragssluitende staat bekend is. Desondanks dient opgemerkt dat de formulering van deze overweging verwarring in de hand kan werken. Aangezien het Engelse recht ingeval van belediging een vermoeden van schade kent (zie rechtsoverweging 8 van het arrest *Shevill*) — in de veronderstelling dat Fiona Shevill in Engeland niet bekend is en er tevens van uitgaand dat de geadieerde Engelse rechters Brits recht toepassen — is het mogelijk van de Engelse rechters een schadevergoeding toegewezen te krijgen terwijl men in Engeland niet bekend is. Deze verstrekkende combinatie van het feit dat het toepasselijke Engelse recht schade vermoedt ingeval van belediging enerzijds, en de omstandigheid dat inzake rechtsmacht het voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag voldoende is dat de beledigende publicatie is verspreid in de staat van het aangezochte gerecht en men „*stelt*” daar in zijn goede naam te zijn geschaad anderzijds, zou geen kans krijgen indien men slechts rechtsmacht zou verlenen aan de gerechten van de staat waarvan de eiser kan aantonen er bekend te zijn. Wanneer de eisende partij beweert dat in een bepaalde staat schade is aangebracht aan haar goede naam door de verspreiding van een beledigende publicatie in die staat, lijkt het niet onredelijk de rechtsmacht van de gerechten van de betreffende staat te laten afhangen van het bewijs door de eiser dat hij in die staat bekend is. Art. 5 sub 3 gaat namelijk uit van een bijzonder nauwe band tussen de vordering en de gerechten waarbij men die instelt. Deze nauwe band is niet gerealiseerd door de verspreiding van een beledigend artikel in de staat van het geadieerde gerecht en de *loutere bewering er in zijn goede naam aangetast te zijn*. De omstandigheid dat iemand *beweert* ergens in zijn goede naam te zijn aangetast, impliceert *niet noodzakelijk* dat hij er *daadwerkelijk* een goede naam *heeft*. Omdat dus het bestaan van het voorwerp van schade op de plaats waar men beweert in zijn goede naam te zijn gekrenkt geen absoluut gegeven is, kan deze plaats mijns insziens niet zonder meer worden aangemerkt als de plaats waar de schade is ingetreden in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag.

Hfdst. 4. Veroorzakende gebeurtenis brengt schade mee in meerdere verdragssluitende staten: hebben de gerechten van de plaatsen waar de schade is ingetreden een beperkte bevoegdheid of kunnen zij van de vordering tot vergoeding van de volledige schade kennisnemen, en waarom (niet)?

25. Zoals hierboven uiteengezet, legt het arrest *Shevill* vast dat, op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, een vordering tot vergoeding van immateriële schade kan worden ingesteld voor de gerechten van de verdragssluitende staat van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis en de gerechten van de verdragssluitende staat van de plaats waar de schade is ingetreden. Terwijl aan eerstgenoemde de rechtsmacht wordt verleend om kennis te nemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade, kunnen laatstgenoemde enkel kennisnemen van de vorderingen tot herstel van de in die betreffende staat ingetreden schade.

26. Voor vorderingen tot vergoeding van materiële schade kreeg het Hof van Justitie nog niet de gelegenheid de rechtsmachtbeperking van de gerechten van de verdragssluitende staat waar schade is ingetreden in zijn rechtspraak te integreren. In de rechtsleer is men het er nochtans over eens dat het gerecht van de plaats van de onrechtmatige handeling, die de schade veroorzaakte, kennis kan nemen van het geheel van de schade, waar deze ook gelokaliseerd moge zijn. Alle schadelijke gevolgen zijn immers geheel verbonden met die ene schadeverwekkende handeling. Het gerecht van één van de plaatsen waar de schade zich heeft voorgedaan daarentegen kan enkel kennisnemen van de schade ingetreden in het land van de betreffende rechterlijke instantie, aldus nog de overwegende rechtsleer. De veroorzaakte schade die zich in een bepaalde verdragssluitende staat heeft voorgedaan vindt geen aanknoping bij de gerechten van een andere staat: niet door de plaats waar het schadeverwekkende feit zich heeft voorgedaan en evenmin door de plaats waar de betreffende schade is ingetreden(40).

§ 1. Belangrijke antecedenten in de Franse rechtspraak

27. De uitlegging die het Hof van Justitie in het arrest *Shevill* aan

(40) In die zin: GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 141-142, nr. 195; GOTHOT, P., HOLLEAUX, D., *o.c.*, 49, nr. 88; HUET, A., samenvatting en bespreking van H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier) in „Chronique de jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes”, *J.D.I.*, 1977, 733 met verwijzing naar LAGARDE, P., noot onder Tribunal de grande instance de Paris 19 juni 1974, *R.C.D.I.P.*, 1974, 704.

art. 5 sub 3 EEX-Verdrag heeft gegeven, sluit aan bij de rechtsmachtafbakening in de Franse rechtspraak. Geconfronteerd met vorderingen tot vergoeding van de morele schade veroorzaakt door beledigende publicaties in de internationale pers oordeelden de Franse gerechten dat indien de schade intreedt in verschillende verdragsluitende staten, de gerechten van elk van deze staten bevoegd zijn kennis te nemen van de vorderingen met betrekking tot de in die staat ingetreden schade. Daarnaast zouden de gerechten van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis de vordering tot vergoeding van de volledige schade kunnen behandelen.

A. „Romy Schneider tegen Heinrich Bauer Verlag Editions”

28. Voor de Tribunal de grande instance te Parijs vorderde Romy Schneider van de in Hamburg gevestigde uitgeverij „Heinrich Bauer Verlag Editions” schadevergoeding. Zij beschouwde een met foto's geïllustreerd artikel, in het Duitse tijdschrift „Neue Revue”, over de dood van haar zoon als een inbreuk op haar privé-leven en een schending van het recht op haar afbeelding. „Neue Revue” wordt verspreid in verschillende Europese landen en voornamelijk in Duitsland, Zwitserland en Frankrijk. De Tribunal de grande instance verklaarde zich bevoegd kennis te nemen van de eis van Romy Schneider, in zoverre deze de vergoeding van de schade die zich in Frankrijk had voorgedaan tot voorwerp had. De Tribunal de grande instance te Parijs overwoog dat de eisende partij het gerecht van de plaats waar de schade zich voordoet kan adiëren. Als de veroorzakende gebeurtenis, die aan de basis van de schade ligt, niet op dezelfde plaats gelokaliseerd is als de schade kan voor het gerecht van de beide plaatsen opgetreden worden. Bij de internationale publicatie van een tijdschrift vormt de plaats van uitgave de plaats van de veroorzakende gebeurtenis. De Tribunal de grande instance te Parijs kende aan de gerechten van dit land rechtsmacht toe om kennis te nemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade in haar geheel. Volgens de Tribunal de grande instance van Parijs belet deze concentratie van rechtsmacht niet dat het slachtoffer voor een ander gerecht herstel vraagt van de enkele schade die zich heeft gerealiseerd door de verspreiding van het tijdschrift op het grondgebied van de betrokken staat(41).

(41) Tribunal de grande instance de Paris, 29 september 1982, *R.C.D.I.P.*, 1983, 672, noot GAUDEMET-TALLON, H.

B. „Caroline van Monaco tegen Burda GmbH”

29. Deze oplossing werd bevestigd door de uitspraak van de Tribunal de grande instance van Parijs van 27 april 1983 in de zaak „Caroline van Monaco tegen Burda GmbH”. In een aantal nummers van het Duitse tijdschrift „Bunte”, uitgegeven door de Duitse vennootschap Burda GmbH, verschenen in de loop van 1982 artikelen die alludeerden op een amoureuze verhouding tussen Caroline van Monaco en Guillermo Vilas. De teksten werden vergezeld van foto’s van beiden op een Pacifisch eiland. Caroline van Monaco vorderde voor de Tribunal de grande instance van Parijs vergoeding van de schade die zij had geleden door deze inbreuken op haar privé-leven en op het recht op haar afbeelding. Zoals in zijn beslissing van 29 september 1982 beperkte de Tribunal de grande instance ook in deze zaak de rechtsmacht van de Franse gerechten. Hij overwoog dat de schade die was teweeggebracht door de uitgave en de verspreiding van de betwiste publicaties in Duitsland geen enkel causaal verband vertoonde met de schade ten gevolge van de verspreiding in Frankrijk. Onder deze omstandigheden, zo overwoog de Tribunal de grande instance, kent de schade die zich in Duitsland voordeed geen aanknopingspunt met de Tribunal de grande instance van Parijs: noch door de plaats van realisatie van de schade, noch door de plaats van de foutieve handelingen. Het Parijse gerecht kon dan ook geen kennisnemen van de vordering tot vergoeding van de schade die de eiser in Duitsland heeft geleden⁽⁴²⁾. De formulering van de overwegingen van de Tribunal de grande instance illustreert bovendien een aantal moeilijkheden met betrekking tot de interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Het vonnis werkt namelijk verwarring in de hand tussen de begrippen „plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis”, „plaats waar de schade is ingetreden” en „plaats waar de schade wordt geleden”. Zo doet de verwijzing naar de schade die in Duitsland is *geleden* de vraag rijzen of het begrip „plaats waar de schade is ingetreden” dient te worden onderscheiden van de „plaats waar de schade is geleden”, en zo ja welk van de begrippen onder de „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) moet worden verstaan. Deze vraag komt verder uitvoerig aan bod⁽⁴³⁾. Bovendien wordt in een eerste overweging de verspreiding van het tijdschrift aangeduid als de essentiële handeling van de realisatie van de schade (*veroorzakende gebeurtenis*). In het-

(42) Tribunal de grande instance de Paris, 27 april 1983, *R.C.D.I.P.*, 1983, 674, noot GAUDEMET-TALLON, H.

(43) Zie randnummers 85 en volgende.

zelfde vonnis wordt dan weer gesteld dat de Tribunal de grande instance van Parijs op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag bevoegd is van de vordering tot herstel van de in Frankrijk *geleden* schade kennis te nemen omwille van de plaats waar de schade zich heeft *voorgedaan* of omwille van de *veroorzakende gebeurtenis*, namelijk de *verspreiding* in Frankrijk(44). Een overweging als deze, waarin de drie kernbegrippen inzake rechtsmacht uit onrechtmatige daad door elkaar gehaspeld dreigen te worden, noopt er toe op te merken dat deze beslissing evenmin duidelijk maakt of de verspreiding van een tijdschrift, in het licht van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, als veroorzakende gebeurtenis moet worden aangemerkt, dan wel als realisatie van de schade(45). Ook op deze problematiek zal verder uitvoerig worden ingegaan(46).

C. „Vincent Lindon tegen Burda GmbH”

30. Onlangs nog werd de besproken interpretatie van art. 5 sub 3, met betrekking tot een schending van het privé-leven door middel van een internationale publicatie, bevestigd door de Tribunal de grande instance van Parijs in de zaak „Vincent Lindon tegen Burda GmbH”. De feiten die aan de zaak ten grondslag liggen zijn gelijklopend met deze in de zaak „Caroline van Monaco tegen Burda GmbH”. De Tribunal de grande instance van Parijs overwoog dat art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, inzake een inbreuk op het privé-leven door een internationale publicatie, rechtsmacht verleent aan de gerechten van het land waar de uitgever is gevestigd. Deze kunnen kennisnemen van de vordering tot vergoeding van de gehele schade, aldus de Tribunal de grande instance. Art. 5 sub 3 EEX-Verdrag belet, volgens de Tribunal de grande instance, niet dat de gerechten van één van de staten waar het tijdschrift is verspreid worden geadieerd om te oordelen over de schade veroorzaakt door de verspreiding in dat land(47). Hierbij kan men de parallel met de motivering die de Tribunal de grande instance de Paris in de zaak „Romy Schneider tegen Heinrich Bauer Verlag Editions” aanwendde, opmerken.

(44) Tribunal de grande instance de Paris, 27 april 1983, *R.C.D.I.P.*, 1983, 673, noot GAUDEMET-TALLON, H.

(45) Tribunal de grande instance de Paris, 29 september 1982, *R.C.D.I.P.*, 1983, 672, noot GAUDEMET-TALLON, H.

(46) Bespreking: zie verder in randnummers 72-77.

(47) HUET, A., Samenvatting en commentaar van Tribunal de grande instance de Paris, 20 februari 1992, in *Chronique de jurisprudence française - Conflit de juridictions*, *J.D.I.*, 1994, 169.

D. „Hauert tegen Goosten en anderen”.

31. Deze drie beslissingen gaan terug op de uitlegging die de Tribunal de grande instance van Parijs aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag heeft gegeven (vóór het arrest *Bier*) in de zaak „Hauert tegen Goosten en anderen”. De in Nederland wonende auteurs, waaronder Goosten, van een heruitgave van de „Catalogue raisonné de l'oeuvre du peintre Van Gogh” van de hand van Baart de la Faille werden door Hauert gedaagd voor de Tribunal de grande instance te Parijs. Hauert was in het bezit van een schilderij getiteld „De Zonnebloemen”, voorzien van een echtheidscertificaat van Baart de la Faille. Hauert verwijt de auteurs het schilderij niet te hebben opgenomen in de heruitgave, die werd gepubliceerd door de in Nederland gevestigde uitgeverij Meulenhoff International. De vordering van Hauert strekte er in het bijzonder toe zijn schilderij te doen opnemen in het werk, uitgegeven in Nederland door een in Nederland gevestigde uitgeverij, en hem de schade te doen vergoeden die de uitgave zelf, gerealiseerd in Amsterdam, hem had toegebracht. De Tribunal de grande instance poneerde hier een beperking van de rechtsmacht van de gerechten van de staat waar de schade zich voordoet. De rechtbank stelde vast dat de vordering van Hauert zich niet beperkte tot de vergoeding van de schade die de verspreiding van het boek in Frankrijk hem toebracht (doch ook de schade te wijten aan de verspreiding in Nederland). Hoewel Hauert terecht aanvoerde dat het schadebrengende feit, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, zich niet enkel op de plaats van uitgave van het boek maar tevens op alle plaatsen van verspreiding, en in het bijzonder in Parijs, voordeed, verklaarde de Tribunal de grande instance te Parijs zich onbevoegd bij gebreke van beperking van de vordering van Hauert(48).

§ 2. Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: analogie met de rechtsmacht-regeling voor de verbintenissen van een filiaal (art. 5 sub 5 EEX-Verdrag)

32. De beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van

(48) Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974, *R.C.D.I.P.*, 1974, 699-700, noot LAGARDE, P.; Contra DROZ, G.A.L., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974, *R.D.S.*, 1975, 641 die meent dat dit vonnis bevestigt dat voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag onder de „plaats waar het schadebrengende feit zich voordoet” enkel de plaats waar het feit dat de schade heeft teweeggebracht zich voordoet moet verstaan worden. Zie eveneens: WESER, M., *Convention communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions*, Brussel, Interuniversitair Centrum voor Rechtsvergelijking, 1975, 258, nr. 225 bis.

de plaats waar de schade is ingetreden vertoont een analogie met art. 5 sub 5 EEX-Verdrag. Vennootschappen kan men in principe dagen voor de gerechten van de staat van hun woonplaats(49). Naar Belgisch internationaal privaatrecht komt deze overeen met de plaats waar hun effectieve leidingszetel zich bevindt. Deze hebben dan, in principe, rechtsmacht over het geheel van de vennootschapsactiviteiten(50). Betreft het geschil daarentegen de exploitatie van een filiaal, een agentschap of enige andere vestiging dan kan de vennootschap eveneens worden gedaagd voor het gerecht van de plaats waar deze zijn gelegen. De rechtsmacht die dit gerecht uit art. 5 sub 5 EEX-Verdrag put is *beperkt* tot de *geschillen* rond de *exploitatie* van **dat** filiaal,...(51).

§ 3. Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: de Duitse rechtsleer gewikt

33. De besproken beperking van de rechtsmacht, in het raam van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag verleend aan het gerecht van de plaats waar zich de schade heeft gerealiseerd, tot de claims met betrekking tot schade in de verdragssluitende staat waarin het zitting heeft(52) is allerm minst evident. Zo bijvoorbeeld keert de Duitse rechtsleer zich tegen de interpretatie die de aangehaalde Franse rechtspraak en rechtsleer aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag geeft en volgens welke enkel de gerechten van de staat waar de verweerder woonplaats heeft (art. 2 EEX-Verdrag) of het gerecht van de plaats waar de veroorzakende handeling werd gesteld, van de eis tot herstel van de volledige schade kennis kunnen nemen. Kropholler stelt dat niet enkel de plaats van uitgave, maar ook de — in sommige omstandigheden zeer talrijke —

(49) Art. 2 EEX-Verdrag in combinatie met art. 53 EEX-Verdrag. De plaats van vestiging van een vennootschap, gelijkgesteld met haar woonplaats, wordt vastgesteld aan de hand van het internationaal privaatrecht van de geadieerde rechter. Op die manier werd de onmogelijkheid een criterium te vinden waarin alle verdragssluitende staten, waarvan sommige de rechtspersoon situeren waar hij in de rechtsorde *geïncorporeerd* is en andere waar zich zijn *effectieve leidingszetel* bevindt, zich konden terugvinden omzeild.

(50) Ongeacht de woonplaats van de betrokken partijen kent art. 16 EEX-Verdrag wel exclusief rechtsmacht toe aan de gerechten van de verdragssluitende staat van de plaats van vestiging van een vennootschap of rechtspersoon voor geschillen ten aanzien van:

— de geldigheid, nietigheid of ontbinding van die vennootschap of rechtspersoon en

— de besluiten van de organen van die vennootschap of rechtspersoon.

(51) Zie ook: LAGARDE, P., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974, *R.C.D.I.P.*, 1974, 704.

(52) Zie onder meer: DROZ, G.A.L., noot onder H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier), *R.D.S.*, 1977, 615; GOTHOT, P., HOLLEAUX, D., *o.c.*, 49, nr. 88; HUET, A., samenvatting en bespreking van H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier) in „Chronique de jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes”, *J.D.I.*, 1977, 733; LAGARDE, P., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974, *R.C.D.I.P.*, 1974, 704.

plaatsen van verspreiding rechtsmacht verlenen om kennis te nemen van de volledige schade, te wijten aan ongeoorloofde handelingen in gedrukte stukken(53). Geimer en Schütze betrekken deze uitlegging op schade uit onrechtmatige daad in het algemeen. Bovendien, zo menen zij, kunnen de gerechten van de plaats van de schadeverwekkende handeling en van het intreden van de schade kennisnemen van de claims in verband met alle schade, ook die welke zich in een niet-verdragssluitende staat heeft voorgedaan(54).

34. Enkel voor wat de rechtsmacht van het gerecht van de schadeveroorzakende handeling betreft, lijkt laatstgenoemde ruime interpretatie van Geimer en Schütze ook na de beslissing van het Hof van Justitie in de zaak *Shevill* staande te blijven. De band van de schade die is ingetreden in een verdragssluitende staat, met het gerecht van de plaats van de handeling is niet noodzakelijk nauwer dan die van de schade die zich voordoet in een niet-verdragssluitende staat. Beiden worden immers door de plaats van de veroorzakende handeling bij het „bevoegde” gerecht aangeknoopt. Daarentegen veegt het Hof van Justitie de interpretatie die Kropholler aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag geeft van tafel. De beperkte reikwijdte van de rechtsmacht die het Hof het gerecht van de plaats waar de schade zich voordoet toemeet, lijkt daarenboven niet beperkt tot vorderingen aangaande morele schade uit internationale publicaties. A fortiori geldt zij voor iedere schade, ongeacht haar aard en ongeacht de concrete verschijningsvorm van de veroorzakende gebeurtenis. De band tussen vermogensschade die zich voordeed in verdragssluitende staat X ten gevolge van, bijvoorbeeld, luchtvervuiling en het gerecht van verdragssluitende staat Y, waar zich eveneens schade manifesteerde is niet nauwer te noemen dan

(53) KROPHOLLER, J., *Europäisches Zivilprozessrecht - Kommentar zum EuGVÜ*, Heidelberg, Verlagsgesellschaft Recht und Wirtschaft mbH, 1982, 67, nr. 37, die in voetnoot 72 tevens de beslissing van Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974 afwijst en door te benadrukken dat deze beslissing dateert van vóór H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier) impliciet te kennen geeft dat laatstgenoemde beslissing zijn brede interpretatie van de reikwijdte van de rechtsmacht van het gerecht van de „plaats waar de schade is ingetreden” ondersteunt. KROPHOLLER lijkt in de meest recente editie van zijn boek — die eerst na de redactie van deze bijdrage is verschenen — uit het arrest *Shevill* de bevoegdheidsbeperking op de plaats van de schade („Ort der Verwirklichung des Schadenerfolges”) af te leiden. Niettemin beschouwt hij deze beperking enkel als vaststaand voor vorderingen tot herstel van schade ten gevolge van beledigingen in de media. (KROPHOLLER, J., *Europäisches Zivilprozessrecht - Kommentar zu EuGVÜ und Lugano-Übereinkommen*, Heidelberg, Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, 1996, 120, 122-123, nrs. 55 en 58.)

(54) GEIMER, R., SCHÜTZE, R.A., *Internationale Urteilsanerkennung - Band I, 1. Halbband: Das EWG-Übereinkommen über die gerichtliche Zuständigkeit und die Vollstreckung gerichtlicher Entscheidungen in Zivil- und Handelssachen*, München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1983, 631-632.

mocht het immateriële schade hebben betroffen. In beide gevallen is de aanknoping tussen het geadieerde gerecht en de geclaimde schade onbestaand. Ook Lagarde opteert voor deze rechtsmachtbeperking. Volgens hem is enkel voor het gerecht van de veroorzakende gebeurtenis de band tussen schade en schadeveroorzakend feit voldoende nauw om deze instantie van de vordering tot vergoeding van de gehele schade kennis te laten nemen.

35. Daarentegen is volgens Bourel de vereiste nauwe band wel degelijk aanwezig⁽⁵⁵⁾. Zoals uit de zaak *Bier* blijkt — waarbij de fout en de schade gelokaliseerd waren in een andere verdragssluitende staat — is de vereiste (causale) band niet van territoriale, maar van louter juridische aard, aldus Bourel. Hij noemt de band eerder abstract. Ook als het slachtoffer opteert voor het gerecht van één van de plaatsen waar de schade is ingetreden, blijft deze band tussen fout en schade bestaan. Bijgevolg kan, volgens Bourel, het gerecht van één van de plaatsen waar schade is ingetreden, eveneens kennisnemen van de vordering tot vergoeding van de schade die zich in andere landen voordeed aangezien deze, zoals de schade op het grondgebied van het gerecht, juridisch verbonden blijft met het veroorzakende feit. Hij is van oordeel dat de *onderlinge verbinding*, door *eenzelfde* gebeurtenis die er de *oorzaak* van is, van de vordering tot vergoeding van de *volledige schade* ook bestaat als men kiest voor het gerecht van de plaats waar zich een deel van de schade voordeed. Dit zou er moeten toe leiden dat dit gerecht van de volledige schade kennis mag nemen, hetgeen het slachtoffer efficiënt beschermt. Bovendien leunt het aan bij één van de objectieven van het verdrag: de concentratie van het geschil in handen van één gerecht. Toch opteert ook hij op functionele gronden voor een beperking van de rechtsmacht van het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden. Een goede rechtsbedeling eist inderdaad een nauwe band tussen het geschil en het bevoegde gerecht, dit met het oog op de regeling van de bewijsproblematiek en de organisatie van het geding⁽⁵⁶⁾. De causale band, die Lagarde, in tegenstelling tot Bourel, enkel aanwezig acht tussen de schade en het schadeveroorzakende feit als voor het gerecht van laatstgenoemde

(55) BOUREL, P., noot onder H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *R.C.D.I.P.*, 1977, 576; BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 353-354, nrs. 113-114.

(56) BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 353-354, nrs. 113-114.

wordt gedaagd is, omwille van zijn louter juridisch karakter, inderdaad geen garantie voor een goede rechtsbedeling.

36. De kritiek die Bourel levert aan het adres van Lagarde vraagt niettemin enige nuance. Lagarde poneert inderdaad dat het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis kennis kan nemen van de volledige schade, aangezien die in haar geheel verbonden is met de veroorzakende gebeurtenis(57). Misschien impliceert, volgens Lagarde, deze *band* tussen *schade* en *schadebrengend feit* een (nauwe) band tussen de *volledige schade* en het *gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis*. Het feit dat het gerecht van de plaats waar schade is ingetreden enkel kennis kan nemen van de schade die zich voordoet in de staat van het gerecht wijt hij immers aan het ontbreken van een *band* (de functioneel vereiste nauwe band - cfr. Bourel) tussen het *gerecht* en de *schade die in andere landen ingetreden is*(58). Lagarde schrijft de beperkte rechtsmacht van het gerecht van de plaats van de schade niet uitdrukkelijk toe aan het ontbreken van een (causale) band tussen de schade in andere landen en het(zelfde) oorzakelijk feit. Hij stelt zelfs niet expliciet dat deze (causale) band zou verdwijnen bij keuze voor het gerecht van de plaats van de schade. De rechtsmachtbeperking verklaart hij daarentegen door de afwezigheid van een band tussen het geadieerde gerecht en de schadeclaim, voor zoveel die schade buiten de staat van het gerecht betreft. Op die manier zou het standpunt van Bourel dicht tegen dat van Lagarde komen te liggen en aansluiten bij het Hof van Justitie dat in principe(59) slechts rechtsmacht toekent op basis van art. 5 bij het bestaan van een (nauwe) band tussen het geschil en de geadieerde instantie (*Bier; Shevill*).

37. De opvatting die de Duitse rechtsleer voorstaat, rust voornamelijk op de zorg het slachtoffer maximaal te beschermen. Onder de brede interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, aldus haar pleitbezorgers,

(57) „Dès lors qu'un acte a entraîné des dommages dans plusieurs pays à la fois, le tribunal du lieu de cet acte...a vocation pour connaître de l'ensemble des dommages, où qu'ils soient localisés, provoqués par cet acte, puisque chacun de ces dommages se rattache tout entier à cet acte”.

(58) „Au contraire le tribunal de l' un des lieux de réalisation du dommage ne peut avoir de compétence que pour connaître des conséquences dommageables de l'acte dans le pays de son siège, les dommages causés dans un autre pays ne se rattachant à ce tribunal , ni par leur lieu de réalisation, ni par celui de l'acte fautif” - Zie: LAGARDE, P., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974, R.C.D.I.P., 1974, 704.

(59) Zie voor een afwijking met betrekking tot de interpretatie van art. 5 sub 1 EEX-Verdrag: H.v.J. nr. C 288/92, 29 juni 1994 (Custom Made Commercial), *Jur. H.v.J.*, 1994, 2956-2957, rechtsoverwegingen 14-17 en 21.

zou het slachtoffer niet gedwongen worden de gerechten van alle verdragssluitende lidstaten waar zich schade heeft voorgedaan te adiëren, wil het zijn volledige schade vergoed zien. Het Hof van Justitie volgde, terecht, dit denkspoor niet. De eiser kan immers voor de gerechten van de woonplaats van de verweerder (art. 2 EEX-Verdrag: algemene rechtsmachtfactor) en voor het gerecht van de plaats waar het schadeverwekkende feit zich voordeed(60) terecht met zijn eis tot vergoeding van de volledige schade. De rechtsmacht van beide is niet aan een beperking onderworpen(61).

38. De Duitse stelling is slachtofferbeschermend en vermindert daarenboven het risico op versplintering (*atomisation*) van de rechtsmacht. Indien men daarentegen het slachtoffer dat de volledige schade wil verhalen — en dit niet kan of wil doen voor de gerechten van de staat van de veroorzakende gebeurtenis of de woonplaats van de verweerder — verplicht het gerecht van iedere verdragssluitende staat waar zich schade heeft voorgedaan te adiëren, werkt men de vermenigvuldiging van het aantal bevoegde gerechten in de hand. De versplintering van de rechtsmacht verhoogt bijgevolg het risico op „tegenstrijdige” beslissingen. Deze schaduwzijde van de *Shevill*-doctrine verdient een genuanceerde evaluatie

§ 4. Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: impact op het risico op „tegenstrijdige” en „onverenigbare” beslissingen (artt. 22 en 27 sub 3 EEX-Verdrag)

39. Hoewel eventueel tegenstrijdig, zullen deze beslissingen niet „onverenigbaar” zijn in de zin van art. 27 sub 3 EEX-Verdrag(62). Bijgevolg heeft de interpretatie die het Hof van Justitie aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag heeft gegeven geen kwalijke invloed op de erkenbaarheid van de beslissingen uit de verdragssluitende staten waar schade is ingetreden in andere verdragssluitende staten waar zich eveneens schade heeft voorgedaan. Aangezien de gerechten van de ontvangende staat en van de staat van herkomst, als gerechten van staten waar schade is ingetreden, zich enkel kunnen uitspreken over de in de betreffende staat ingetreden schade, bestaat het risico op onverenig-

(60) Dit kan afgeleid worden uit H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier).

(61) Zie onder meer: DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 430, rechtsoverweging 65.

(62) Art. 27 sub 3 stelt dat een beslissing niet kan erkend worden als zij onverenigbaar is met een beslissing tussen dezelfde partijen in de aangezochte staat gegeven.

bare beslissingen niet. De gerechten van de aangezochte staat zullen er niet toe kunnen komen tussen dezelfde partijen een beslissing te geven die onverenigbaar is met de beslissing waarvan de erkenning wordt gevraagd. Aangezien het gerecht van de aangezochte staat enkel over de op zijn grondgebied ingetreden schade kan oordelen, kan het geen uitspraak vellen waarvan de rechtsgevolgen die van de ter erkenning aangeboden beslissing uitsluiten⁽⁶³⁾.

40. Het gevaar voor onverenigbare uitspraken in de zin van art. 27 sub 3 EEX-Verdrag is daarentegen niet denkbeeldig indien in de verdragssluitende staat waar het schadeverwekkende feit zich heeft voorgedaan, en waar bijvoorbeeld de eis tot vergoeding van de volledige schade werd afgewezen, om tenuitvoerlegging van een uitspraak uit een andere verdragssluitende staat wordt verzocht, waarbij door het gerecht van de plaats waar de schade zich heeft voorgedaan de eis om vergoeding van de in die staat ingetreden schade werd ingewilligd. Zo ook, indien in een verdragssluitende staat waar schade, waarvan de eis tot vergoeding tevoren werd afgewezen, is ingetreden om tenuitvoerlegging wordt verzocht van een beslissing van een gerecht van de verdragssluitende staat waar het veroorzakende feit zich heeft voorgedaan, en waarbij de eis tot vergoeding van de gehele schade werd ingewilligd, is de laatstgenoemde beslissing eveneens „onverenigbaar” (art. 27 sub 3) met de eerstgenoemde, in zoverre zij betrekking heeft op de schade in de aangezochte verdragssluitende staat. Immers, voor zoveel zij betrekking hebben op de schade die is ingetreden in de verdragssluitende staat waar om tenuitvoerlegging wordt verzocht, sluiten de gevolgen van de beide uitspraken elkaar wederzijds uit.

41. Om de onverenigbaarheid tussen de in verschillende verdragssluitende staten gewezen beslissingen zoveel mogelijk tegen te gaan, voorziet het EEX-Verdrag in art. 22 evenwel in een regeling voor samenhangende vorderingen. Art. 22 lid 1 bepaalt dat wanneer samenhangende vorderingen bij gerechten van verschillende *verdragsslui-*

(63) Criterium aan de hand waarvan men moet vaststellen of er sprake is van „onverenigbaarheid” in de zin van art. 27 sub 3, zoals neergelegd in H.v.J. nr. C 145/86, 4 februari 1988 (Horst Ludwig Martin Hoffmann/Adelheid Krieg), *Jur. H.v.J.*, 1978, 668, onder meer rechts-overweging 22.

De term „onverenigbaar” duikt eveneens op in art. 22 lid 3 EEX-Verdrag, dat een omschrijving van het begrip „samenhang” formuleert. De inhoud van het begrip „onverenigbaar” in art. 27 sub 3 EEX-Verdrag loopt evenwel niet volledig gelijk met de invulling ervan in de zin van art. 22 lid 3 (Zie: H.v.J. nr. C 406/92, 6 december 1994 (The owners of the cargo lately laden on board the ship *Tatry*/The owners of the ship *Maciej Rataj*), *Jur. H.v.J.*, 1994, 5480-5481).

tende staten zijn aangebracht en in eerste aanleg aanhangig zijn, het gerecht bij hetwelk de zaak het laatst is aangebracht, zijn aanspraak kan aanhouden. Tevens kan, ingevolge lid 2 van art. 22, dit gerecht, op verzoek van één der partijen, ook tot verwijzing overgaan mits zijn wetgeving de voeging van samenhangende zaken toestaat en het gerecht waarbij de zaak het eerst is aangebracht, bevoegd is van de beide vorderingen kennis te nemen. Vorderingen zijn samenhangend in de zin van art. 22 (zie lid 3) indien er tussen deze vorderingen een zodanig nauwe band bestaat dat een goede rechtsbedeling vraagt om hun gelijktijdige behandeling en berechting, *teneinde te vermijden dat bij afzonderlijke berechting van de zaken „onverenigbare” uitspraken worden gegeven*. Aangezien het gerecht van een bepaalde staat waar enkel schade is ingetreden (en niet werd veroorzaakt) zich slechts mag inlaten met de schade in die specifieke staat, is het niet mogelijk dat zijn uitspraak de gevolgen van een beslissing van een gerecht in een andere verdragssluitende staat waar zich louter schade heeft voorgedaan uitsluit. Deze uitspraken zijn dan ook niet „onverenigbaar” in de zin van art. 27 sub 3 EEX-Verdrag. Anders wordt het indien het gerecht van de staat waar de schade is ingetreden wordt geadieerd omtrent de schade in die verdragssluitende staat, terwijl tegelijkertijd een eis tot vergoeding van de volledige schade, die voortvloeit uit hetzelfde schadeverwekkende feit, hangende is in de verdragssluitende staat waar de veroorzakende gebeurtenis is gelokaliseerd. In zoverre de rechtsmacht van deze gerechten overlappend is, kunnen de uitspraken over de genoemde eisen onverenigbaar zijn en bestaat er samenhang, in de zin van art. 22 lid 3 EEX-Verdrag.

42. Vorderingen hoeven nochtans niet noodzakelijk aanleiding te kunnen geven tot rechterlijke uitspraken waarvan de gevolgen elkaar uitsluiten om samenhangend te zijn. Art. 22 lid 3 EEX-Verdrag en art. 27 sub 3 hebben een verschillend doel. Het in deze artikelen gehanteerde begrip „onverenigbare beslissingen” wordt in functie van het respectieve doel van de bepaling uitgelegd, en krijgt zodoende in de beide artikelen een andere betekenis. Art. 27 sub 3 biedt de rechter, bij wijze van uitzondering op de beginselen en doelstellingen van het EEX-Verdrag, de mogelijkheid om de erkenning van een buitenlandse beslissing te weigeren. De beslissing waarvan de erkenning/tenuitvoerlegging wordt gevraagd, is dan ook eerst onverenigbaar, in de zin van art. 27 sub 3, met een tussen dezelfde partijen in de aangezochte staat gegeven beslissing, indien de erkenning van eerstgenoemde beslissing de gevolgen van laatstgenoemde beslissing uitsluit. Art. 22 lid 3 EEX-Verdrag beoogt daarentegen een betere coördinatie van

de uitoefening van de rechterlijke bevoegdheid binnen de Europese Gemeenschap te verzekeren en te vermijden dat beslissingen worden gegeven die, ook al kunnen zij afzonderlijk tenuitvoer worden gelegd, uiteenlopen of tegenstrijdig zijn(64). Het Hof besliste dan ook dat tussen vorderingen reeds samenhang kan bestaan wanneer de afzonderlijke behandeling en berechting van die vorderingen een gevaar voor tegenstrijdige beslissingen oplevert, zonder dat dit gevaar dient te leiden tot rechtsgevolgen die elkaar uitsluiten(65). Verschillende vorderingen tot schadevergoeding uit een zelfde onrechtmatige handeling, gebracht voor de gerechten van de respectieve verdragssluitende staten waar de schade zich heeft voorgedaan, kunnen geen aanleiding geven tot „onverenigbaarheid” in de zin van art. 27 sub 3 EEX-Verdrag. Als direct gevolg van de versnippering van bevoegdheden creëren zij wel een risico op tegenstrijdige uitspraken en kunnen zij „onverenigbaarheid” in de zin van art. 22 lid 3 EEX-Verdrag in de hand werken. Het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden in verdragssluitende staat X zou bijgevolg zijn uitspraak, met betrekking tot een eis tot vergoeding van de schade door een handeling in staat Z, op grond van art. 22 lid 1, kunnen aanhouden tot het gerecht van staat Y, waar eveneens schade ten gevolge van dezelfde oorzaak is ingetreden, over een eerder aangebrachte schadeclaim uitspraak heeft gedaan. De uitspraken in staten X en Y, die de schade in respectievelijk X en Y betreffen, kunnen immers tegenstrijdig zijn. Omwille van de besproken rechtsmachtbeperking, in hoofde van de gerechten van de plaats waar louter schade is ingetreden, kunnen de gevolgen van de uitspraken in X en Y elkaar echter niet uitsluiten, in de zin van art. 27 sub 3 EEX-Verdrag. De rechtsmachtbeperking, die enerzijds de versplintering in de hand werkt,

(64) Zie hieromtrent: H.v.J. nr. C 406/92, 6 december 1994 (Tatry), *Jur. H.v.J.*, 1994, 5478-5479, rechtsoverwegingen 54, 55 en 57 en TESAURO, G., conclusies in H.v.J. nr. C 406/92, 6 december 1994 (Tatry), voorgelegd op 13 juli 1994, *Jur. H.v. J.*, 1994, 5456-5458, rechts-overwegingen 27-28.

(65) H.v.J. nr. C 406/92, 6 december 1994 (Tatry), *Jur. H.v.J.*, 1994, 5480-5481, beschikkend gedeelte. In casu betrof het vorderingen die in een verdragssluitende staat door een groep eigenaars van goederen tegen de eigenaar van een schip waren ingesteld, om vergoeding te krijgen van de schade die een deel van de in het kader van afzonderlijke, maar gelijkluidende contracten vervoerde lading heeft opgelopen en een vordering tot schadevergoeding in een andere verdragssluitende staat tegen dezelfde scheepseigenaar ingesteld door de eigenaars van een ander deel van de lading, dat in dezelfde omstandigheden is vervoerd op grond van afzonderlijke contracten, die evenwel identiek zijn aan die welke tussen de eerste groep eigenaars van de lading en de eigenaar van het schip zijn gesloten.

De uitlegging die het Hof in Tatry aan het begrip *onverenigbaar* (art. 22 lid 3) geeft, is in overeenstemming met — onder meer — de Duitse versie van het EEX-Verdrag. Terwijl art. 27 sub 3 gewag maakt van beslissingen die „*unvereinbar*” (onverenigbaar) zijn, handelt art. 22 lid 3 over „*widersprechende*” (tegenstrijdige) beslissingen (De Duitse versie van genoemde bepalingen van het EEX-Verdrag vindt men onder meer in KROPHOLLER, J., *o.c.*, 160 en 192).

brengt anderzijds ook mee dat het gerecht van staat Y de vordering niet naar staat X kan verwijzen op basis van art. 22 lid 2 EEX-Verdrag(66).

43. De versnippering kan niet tegengegaan worden door de bevoegdheid van één van de gerechten van de plaatsen waar schade is ingetreden, uit te breiden tot de beoordeling van de volledige schade op basis van art. 6 EEX-Verdrag. Art. 6 sub 2 heeft enkel betrekking op vorderingen tot vrijwaring, voeging of tussenkomst, terwijl art. 6 sub 3 enkel over tegeneisen handelt.

44. Zoals hierboven reeds gesteld, kan men om de uiteenspatting van bevoegde gerechten tegen te gaan, eenmaal de gerechten van de diverse plaatsen waar schade is ingetreden geadieerd zijn, evenmin een concentratie van de geschillen voor het gerecht waarbij de zaak het eerst aanhangig is gemaakt bewerkstelligen. Art. 22 EEX-Verdrag bepaalt immers dat het gerecht bij hetwelk de zaak het laatst is aangebracht slechts tot verwijzing kan overgaan indien het gerecht waarbij de zaak het eerst is aangebracht bevoegd is van beide vorderingen kennis te nemen(67). Aan de bevoegdheidsvoorwaarde is, zoals uiteengezet, niet voldaan.

45. Hoewel de beperkte bevoegdheid die het Hof van Justitie aan het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden heeft toegekend, het gevaar inhoudt het aantal bevoegde gerechten, die kennis kunnen nemen van de verbintenissen uit een onrechtmatige daad, te vermengvuldigen — hetgeen het gevaar op tegenstrijdige beslissingen doet toenemen —, vermijdt zij een toename van concurrent bevoegde rechters(68). Deze beperking, door het Hof van Justitie in de bevoegd-

(66) De vraag naar het belang dat bij rechtsmachtafbakening aan het risico op eventueel onverenigbare beslissingen moet worden gehecht is het thema van de zesde vraag die het House of Lords aan het Hof van Justitie doorspeelt.

Zie: H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 456-458, rechtsoverweging 16 en DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 436-437, rechtsoverwegingen 97-103.

(67) Zie onder meer: GAUDEMET-TALLON, H., o.c., 143, nr. 197; GOTHOT, P., HOLLEAUX, D., o.c., 128, nr. 226; HUET, A., Samenvatting en commentaar van H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier), in *Chronique de jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes, J.D.I.*, 1977, 733.

(68) DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 431, rechtsoverwegingen 72 en 74 met verwijzing naar H.v.J. nr. C 38/81, 4 maart 1982 (Effer SpA/Hans-Joachim Kantner), *Jur. H.v.J.*, 1982, 834, onder meer rechtsoverweging 6, waarin het Hof van Justitie overweegt dat het EEX-Verdrag tot doel heeft een cumulatie van *gelijktijdig* aanhangige gerechtelijke procedures in burgerlijke en handelszaken in twee of meer verdragsluitende staten te voorkomen.

heid van het gerecht van de plaats waar de schade zich heeft voorgedaan ingebouwd, sluit daarenboven beter aan bij het bijzonder karakter van de rechtsmachtregels uit art. 5 EEX-Verdrag. Art. 5 EEX-Verdrag voorziet in een aantal bijzondere rechtsmachtfactoren, ter keuze van de verzoeker, omwille van een nuttige procesinrichting in welbepaalde gevallen waarin een bijzonder nauw verband bestaat tussen een vordering en de rechter die kan worden geroepen daarvan kennis te nemen(69). In *Shevill* bestaat deze nabijheid tussen rechter en geschil voor het gerecht van de plaats van de schade, in zoverre het er slechts op aankomt de inbreuk op de goede naam van het slachtoffer en de daaruit vloeiende schade op het grondgebied van de staat van de geadieerde rechter te beoordelen. Bovendien sluit deze interpretatie aan bij de restrictieve interpretatie van de bijzondere rechtsmachtfactoren die het Hof voorstaat(70). Hierbij kan men zich de vraag stellen of de omvattende uitlegging die het Hof van Justitie aan het begrip „schadebrengende feit” heeft gegeven in *Bier* en bevestigd in *Shevill* — namelijk dat dit begrip tevens de plaats waar de schade is ingetreden omvat — wel volledig conform het in andere arresten opgenomen vereiste van een strikte interpretatie van de bijzondere rechtsmachtfactoren uit het EEX-Verdrag was.

§ 5. *Beperking van de rechtsmacht van de rechterlijke instantie van de plaats waar de schade is ingetreden: enkel forum shopping verhinderen of de facto ook de bijkomende rechtsmachtfactor uithollen?*

46. Zoals hierboven uitgelegd, heeft het Hof in het arrest *Shevill* gezocht naar een compromis tussen de concentratie van de vorderingen enerzijds, en de vereiste aanwezigheid van een nauwe band tussen de vordering en het gerecht waaraan deze wordt voorgelegd anderzijds. Dit leidt, indien een schadeverwekkend feit in verschillende verdragssluitende staten schade heeft teweeggebracht, eventueel tot versplintering (‘atomisation’) van rechtsmacht. Voor de mogelijkheid het gerecht van een plaats waar zich schade heeft voorgedaan kennis te laten nemen van de eis tot vergoeding van de volledige schade, inclusief de schade die is ingetreden in andere verdragssluitende staten, bestaan — zoals aangetoond — te weinig objectieve argumenten.

(69) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1745, rechtsoverweging 11.

(70) H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (*Kalfelis*), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5585, rechtsoverweging 19; H.v.J. nr. C 26/91, 17 juni 1992 (*Jakob Handte & Co. GmbH/Traitement mécano-chimiques des surfaces SA*), *Jur. H.v.J.*, 1992, 3994, rechtsoverweging 14.

Bovendien wou het Hof van Justitie de mogelijkheid om aan *forum shopping* te doen verhinderen.

47. Het gevaar op *forum shopping* zou in een analoge situatie met deze die tot het arrest *Shevill* aanleiding heeft gegeven, niet denkbeeldig zijn. Bij belediging door middel van een artikel in de pers is het niet onwaarschijnlijk dat de krant of het tijdschrift waarin het artikel werd opgenomen, wordt verdeeld in alle verdragssluitende staten. Aangezien de plaats van verspreiding door het Hof van Justitie wordt geacht de plaats te zijn waar de schade is ingetreden, zou de vermeende gelaedeerde de uitgever kunnen dagen voor de gerechten van zowat iedere verdragssluitende staat. Het gerecht van iedere plaats waar de informatiedrager werd verspreid zou immers van de vordering tot vergoeding van de gehele schade kennis kunnen nemen. Op basis van zijn juridische strategie zou de eisende partij zich kunnen wenden tot het gerecht dat, bijvoorbeeld omwille van zijn conflictenregels en de inhoud van het aangewezen materiële recht, de meeste garanties biedt haar eis in te zullen willigen. Volgens Advocaat Generaal Léger is het niet uitgesloten dat, indien het gerecht van de plaats waar schade is ingetreden over de eis tot vergoeding van de volledige schade bevoegd is, de Britse gerechten de natuurlijke gerechten worden inzake beledigingen in de internationale pers. Het Britse recht is, zoals uiteengezet, immers heel genereus voor de slachtoffers van beledigingen. De mogelijkheid tot *forum shopping* moet, volgens Léger, voornamelijk in materies waar het materieel toepasselijk recht van de verdragssluitende staten niet eengemaakt is, worden vermeden⁽⁷¹⁾. De bedoeling van het EEX-Verdrag is trouwens niet in de eerste plaats het gerecht uit te kiezen dat de schade van het slachtoffer het best herstelt, maar voornamelijk de organisatie van de toewijzing van bijzondere bevoegdheden te bewerkstelligen⁽⁷²⁾.

48. Terwijl de beperkte omvang van de rechtsmacht die het Hof van Justitie door het arrest *Shevill* aan de staat waar de schade is ingetreden toekende, het onmiskenbare voordeel heeft een dam op te werpen tegen *forum shopping*, dient erop gewezen dat het allesbehalve zeker is of de plaats waar de schade zich voordeed, indien die zich niet situeert in de verdragssluitende staat waar de schadeverwek-

(71) Zie: LEGER, P., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), voorgelegd op 10 januari 1995, *Jur. H.v.J.*, 1995, 449, rechtsoverwegingen 56-57.

(72) DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1195, 430, rechtsoverweging 67.

kende gebeurtenis is gelokaliseerd, de facto nog een bijkomende mogelijkheid tot dagen uitmaakt, zoals het Hof van Justitie het in de zaak *Bier* voorstond. Indien iemands goede naam in verschillende verdragssluitende staten wordt geschonden door de internationale verspreiding van een beledigende publicatie, wordt het geschil immers versplinterd, in die zin dat de gelaedeerde alle gerechten van de plaatsen waar zich schade heeft voorgedaan moet adiëren wil hij tot vergoeding van de volledige schade kunnen komen. Wegens de hoge kost die dit meebrengt, zal de eiser-schadelijder dit meestal nalaten. Hij kan natuurlijk vergoeding van de volledige schade verkrijgen voor de gerechten van de verdragssluitende staat waar de verweerder woonplaats heeft of waar zich het veroorzakende feit voordeed. Op die manier realiseert men alsnog de centralisatie van het geschil. De facto echter wordt de eisende partij de mogelijkheid ontzegd te kiezen voor het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden⁽⁷³⁾, aangezien hij waarschijnlijk de versplintering van het geschil zal willen vermijden. Wat meer is, in de praktijk valt meestal de plaats van het schadeveroorzakende feit, namelijk de uitgave, samen met de woonplaats van de verweerder-uitgever. Bijgevolg valt voor de verweerder iedere keuzemogelijkheid weg en verliest art. 5 sub 3 — bij mediadelicten — zijn betekenis, zodat enkel de algemene rechtsmachtfactor uit art. 2 EEX-Verdrag overeind blijft⁽⁷⁴⁾. Ook indien de verweerder met woonplaats op het EEX-territorium het beledigende artikel in een derde staat uitgeeft en vandaar in alle verdragssluitende staten laat verschijnen, wordt de keuzemogelijkheid eerder theoretisch.

§ 6. *Accessorium sequitur principale: alsnog concentratie van rechtsmacht voor het gerecht van de plaats waar de belangrijkste schade zich heeft voorgedaan?*

49. Om, ingeval de onrechtmatige daad schade teweegbrengt in verschillende verdragssluitende staten en men vergoeding van de volledige schade wil vorderen voor het gerecht van de plaats waar de

(73) Zoals zij werd vastgelegd bij de interpretatie die het Hof van Justitie aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag heeft gegeven in H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*).

Zie in die zin: GAUDEMET-TALLON, H., noot onder Cour d'appel de Paris, 19 maart 1984 en Tribunal de grande instance Paris, 30 juni 1984, *R.C.D.I.P.*, 1985, 147.

(74) HUET, A., samenvatting en commentaar bij Tribunal de grande instance de Paris, 20 februari 1992, in „Chronique de jurisprudence française - Conflit de juridictions”, *J.D.I.*, 1994, 170.

schade is ingetreden(75), alsnog een versnippering van rechtsmacht en bevoegdheid te voorkomen, stelde Huet voor, naar het voorbeeld van een overweging uit het arrest H. Shenavai/H. Kreischner (hierna: *Shenavai*)(76), het gerecht van de plaats waar zich de belangrijkste schade heeft voorgedaan kennis te laten nemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade. Deze, in een verdragssluitende staat gelegen, instantie zou kennis kunnen nemen van de eis tot vergoeding van de volledige schade, inclusief de schade die in een niet-verdragssluitende staat is ingetreden. Het betreft een oplossing die in de verdragssluitende staten waar de schade is ingetreden tegelijk concurrente rechtsmacht vermijdt. Dit zou, zoals reeds werd uiteengezet, waarschijnlijk ook het geval kunnen zijn indien men de gerechten van de woonplaats van de verweerder of het gerecht van de plaats waar zich de veroorzakende gebeurtenis voordeed, zou adiëren. De versplintering(77) van rechtsmacht zou, aldus Huet, vermeden kunnen worden bij toepassing van het adagium *accessorium sequitur principale* inzake onrechtmatige daad. In het arrest *Shenavai* werd overwogen dat „bij een geschil betreffende verschillende verbintenissen uit een zelfde overeenkomst die alle aan de rechtsvordering van de verzoeker ten grondslag liggen, de rechter zich bij het bepalen van zijn rechtsmacht laat leiden door het beginsel dat de bijzaak de hoofdzaak volgt. Om na te gaan of een gerecht, op grond van art. 5 sub 1 EEX-Verdrag, bevoegd is kennis te nemen van de verschillende in het geding zijnde verbintenissen, zal de hoofdverbintenis bepalend zijn”(78). Huet stelt voor het adagium *accessorium sequitur principale* eveneens toe te passen inzake grensoverschrijdende onrechtmatige daad, en in het bijzonder bij inbreuken op het privé-leven als gevolg van mediaverspreiding in verschillende landen. Het motief voor de toepassing van het adagium bij de interpretatie van art. 5 sub 1, namelijk het nastreven van een goede rechtsbedeling en de concentratie van het geding, is volgens Huet eveneens geldig met betrekking tot de interpretatie van art. 5 sub 3. De *Shenavai*-leer zou het

(75) Behalve indien het gerecht, van de plaats waar de schade is ingetreden, dat men wil adiëren tegelijk het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis is, of zich bevindt in de verdragssluitende staat waar de verweerder woonplaats heeft.

(76) H.v.J. nr. C 266/85, 15 januari 1987 (H. Shenavai/H. Kreischner), *Jur. H.v.J.*, 1987, 256, rechtsoverweging 19.

(77) Huet spreekt van une *atomisation* in HUET, A., „Samenvatting en commentaar van H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier)”, in ‘Chronique de jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes’, *J.D.I.*, 1977, 733.

(78) H.v.J. nr. C 266/85, 15 januari 1987 (*Shenavai*), *Jur. H.v.J.*, 1987, 256, rechtsoverweging 19.

slachtoffer van schade die is ingetreden op de verschillende plaatsen van verspreiding van het medium de mogelijkheid bieden één enkele vordering in te stellen voor het gerecht van de plaats waar de belangrijkste schade zich heeft voorgedaan. Dit gerecht zou tevens kennis kunnen nemen van de secundaire schade(79).

50. Bij de suggestie van Huet passen enkele bedenkingen. Allereerst kan men opmerken dat de overweging in het arrest *Shenavai* betrekking had op *verschillende verbintenissen*, voortvloeiend uit *één overeenkomst*. Huet stelt voor de *Shenavai*-oplossing te transponeren naar het geval waarbij *één onrechtmatige daad*, één schadeverwekkende handeling, schade veroorzaakt die is gelokaliseerd op verschillende plaatsen. Vergoeding van de gehele schade vorderen voor het gerecht van de plaats waar de belangrijkste schade is ingetreden — in plaats van de claim te beperken tot de schade die zich in die staat voordoet —, kan niet helemaal gelijkgesteld worden met een vordering aangaande verschillende verbintenissen — die alle terugvallen op één overeenkomst — voor het gerecht van de plaats waar de voornaamste verbintenis is/moet worden uitgevoerd. Men kan de zaak *Shenavai* dan ook slechts met omzichtigheid aanhalen als argument voor het aanwenden van het principe *accessorium sequitur principale* bij de bepaling van de rechtsmacht inzake onrechtmatige daad, waarbij schade is ingetreden in verschillende staten. Om af te wijken van het beginsel van art. 2 EEX-Verdrag is een bijzonder nauwe band vereist tussen het geschil en het gerecht dat er kennis van neemt. Deze band bestaat, voor het gerecht van een plaats waar schade is ingetreden, volgens het Hof van Justitie enkel met betrekking tot de schade die in het land van het gerecht is ingetreden. Deze nauwe band moet, zoals reeds meermaals werd benadrukt, een goede rechtsbedeling waarborgen en is tevens noodzakelijk vanuit het oogpunt van de bewijsproblematiek en de organisatie van het proces(80). De beperking van de rechtsmacht van het gerecht van de plaats waar schade is ingetreden is dan ook van functionele aard. Toepassing van de *Shenavai*-oplossing brengt de vraag mee of de, functioneel vereiste, nauwe band tussen het geschil en het gerecht van de plaats waar zich

(79) Waar die zich ook voordoet.

(80) LEGER, P., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 10 januari 1995, *Jur. H.v.J.*, 1995, 448-449, rechtsoverweging 54-55 en hierin gevolgd door het Hof van Justitie; BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 354-355, nr. 115.

de belangrijkste schade voordeed bestaat in zoverre het uitspraak moet doen over de secundaire schade (die zich voordeed in een andere staat/andere staten).

51. Dezelfde vraag kan trouwens rijzen bij de overweging van het Hof in de zaak *Shenavai* zelf, waar het inzake rechtsmacht het adagium *accessorium sequitur principale* gebruikte. Bestaat er steeds een voldoende nauwe band tussen het gerecht van de plaats van uitvoering van de hoofdverbintenis en van de andere verbintenissen (eventueel uitgevoerd/uit te voeren in andere staten) die voortvloeien uit dezelfde overeenkomst, om een afwijking van art. 2 EEX-Verdrag te aanvaarden?

52. Bovendien komt ook de toepassing van de Shenavai-doctrine voor de uitlegging van art. 5 sub 3 de schadelijgende eiser niet noodzakelijk volledig ten goede. Aangezien de plaats waar de belangrijkste schade zich heeft voorgedaan niet noodzakelijk de plaats is waar de eiser woonplaats heeft, kan hij — hoewel hij de volledige vordering kan concentreren voor het gerecht van de plaats waar de belangrijkste schade is ingetreden — alsnog verplicht worden in een vreemde staat te dagen. Dit ongemak zou bijvoorbeeld, ondanks de Shenavai-doctrine, blijven bestaan voor een gerenommeerd Frans auteur die in Duitsland woont en wiens oeuvre op onbetamelijke wijze wordt gekraakt in een krant, uitgegeven in Luxemburg en verspreid in Luxemburg, Frankrijk en Franstalig België, wanneer de oplagen in deze landen in een verhouding van respectievelijk 2, 10 en 1 tot elkaar staan. Mede in acht genomen dat de auteur best bekend en meest gelezen is in Frankrijk, laat evenmin in dit voorbeeld de Shenavai-leer hem toe de uitgever voor het gerecht in de verdragsluitende staat van zijn woonplaats te kunnen dagen. Dit neemt niet weg dat de toepassing van het adagium *accessorium sequitur principale* op de plaats waar de belangrijkste schade is ingetreden de keuzemogelijkheid daadwerkelijk meer genegen is dan het versnipperen van de bevoegdheid over de gerechten van alle plaatsen waar zich schade heeft voorgedaan. Het Hof van Justitie heeft zich, zoals blijkt uit het arrest *Shevill*, niet aangesloten bij het door Huet geopende denkspoor.

53. Deze afwijzing steunt onder meer op de vaststelling dat terwijl een objectieve situering van de voornaamste verbintenis uit overeenkomst meestal mogelijk is, deze niet kan gegarandeerd worden bij de lokalisatie van het intreden van de belangrijkste schade uit onrecht-

matige daad(81)(82). Bovendien mag de rechtsmachtproblematiek niet verbonden worden met een appreciatie van het geschil ten gronde. Rechtsmacht is gebaseerd op een objectief geconcipeerde nabijheid tussen geschil en bevoegd gerecht. Deze mag niet persoonlijk worden ingevuld en wijzigen in functie van de bijzondere kenmerken van het dossier. Daarenboven is de verzoeker, bij transpositie van de „Shenavai”-oplossing, niet zeker of het door hem geadieerde gerecht, als gerecht van de plaats van de belangrijkste schade, zijn rechtsmacht zal aanvaarden. Dit brengt de rechtszekerheid in gevaar(83).

Hfdst. 5. Waar worden de veroorzakende gebeurtenis en de schade, relevant voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, gelokaliseerd?

54. In de voorgaande randnummers is voor de bespreking van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag aangeknoopt bij de tweeledige interpretatie die het Hof van Justitie aan het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” heeft gegeven, voor het geval de plaats van het feit dat de schade heeft veroorzaakt niet samenvalt met de plaats waar de schade is ingetreden(84). Conform het arrest *Bier*, waarbij het Hof de splitsing vastlegde voor materiële schade(85), bevestigt het arrest *Shevill* de mogelijke ontubbeling van het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” voor

(81) Bijvoorbeeld: Waar tastte een beledigend artikel in een internationaal tijdschrift de goede naam van een fotomodel dat wereldwijde bekendheid geniet sterkst aan? In het land waar zij woont of veeleer in de staat waarvan zij de nationaliteit heeft of waar het betrokken tijdschrift de hoogste oplage kent?

(82) Zie: DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 433, rechtsoverweging 84-85, onder verwijzing naar CAPO-TORTI, F., conclusies in H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1754, rechtsoverweging 6, die stelt dat: „Aanvaarding van het criterium van de „most significant connection” eveneens bezwaarlijk zou te verenigen zijn met het oogmerk van het EEX-Verdrag om op eenvoudige wijze te kunnen bepalen welke rechter bevoegd is, dankzij duidelijke, nauwkeurige en genoegzame criteria, die derhalve in alle verdragsstaten eenvormig kunnen worden toegepast”. Bovendien meent hij: „dat in dit opzicht een criterium als het hiervoor bedoelde onvoldoende waarborgen zou bieden: het leent zich slecht voor een abstracte formulering en de toepassing ervan zou veeleer afhankelijk zijn van rechterlijke appreciatie”.

(83) Advocaat Generaal LÉGER wijst er onder verwijzing naar H.v.J. nr. C 241/83, 15 januari 1985 (E. Rösler/H. Rottwinkel), *Jur. H.v.J.*, 1985, 127, rechtsoverweging 23 en H.v.J. nr. C 26/91, 17 juni 1992 (Jakob Handte & Co. GmbH/Traitements mécano-chimiques des surfaces SA), *Jur. H.v.J.*, 1992, 3995, rechtsoverweging 19 op dat het rechtszekerheidsbeginsel de toepassing van het EEX-Verdrag moet beheersen (LEGER, P., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), voorgelegd op 10 januari 1995, *Jur. H.v.J.*, 1995, 448, rechtsoverweging 53). Het EEX-Verdrag stelt zich immers tot doel te voorzien in een vaste en voorzienbare „bevoegdheid”sverdeling.

(84) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 459-460, rechtsoverweging 20-23.

(85) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1747 rechtsoverweging 24 en 1748, beschikkend gedeelte.

immateriële schade. Als men rekening houdt met de besproken rechtsmachtbeperking, zoals neergelegd in het arrest *Shevill*, garanderen beide interpretaties eveneens het bestaan van de vereiste nauwe band tussen geschil en geadieerd gerecht.

55. Het belang van de zaak *Shevill* schuilt evenwel niet enkel in een bevestiging voor immateriële schade van de mogelijkheid het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” op twee onderscheiden manieren te interpreteren. Evenmin is de draagwijdte ervan begrensd tot de erdoor bevestigde beperking van de rechtsmacht, die het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag put. Het arrest heeft immers eveneens een belangrijke bijgedrage geleverd tot de lokalisatie van het „schadeveroorzakende feit” en het „intreden van de schade”, bij beledigingen door middel van een artikel in de internationale pers(86). Situeert het veroorzakende feit zich op de plaats van uitgave of op alle plaatsen waar het tijdschrift werd verspreid(87)? En de schade: treedt zij in waar het slachtoffer woont of op de plaatsen waar het medium werd verspreid? Vertrekkend van deze vragen zal in de volgende paragrafen de lokalisatieproblematiek, door een extrapolatie van de aanpak die uit het arrest *Shevill* blijkt, worden toegelicht. Immers door in 1976 via een Salomonsoordeel de schade, zowel als het feit dat de schade veroorzaakte in het begrip „schadebrengend feit” te sluiten, bepaalde het Hof van Justitie helemaal nog niet de voor art. 5 sub 3 EEX-Verdrag relevante inhoud — en lokalisatie — van deze begrippen.

§ 1. Lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis

A. Lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis bij beledigingen in de internationale pers: plaats van uitgave of plaats van verspreiding? De beslissing van het Hof van Justitie in de zaak *Shevill* als uitgangspunt

56. Volgens het Hof van Justitie kan, in het geval van belediging door middel van een op het grondgebied van meerdere verdragssluitende staten verspreid artikel in de pers, „de plaats van de veroorzakende

(86) Niettegenstaande de moeilijkheden die met de toepassing van de beginselen uit het arrest *Bier* gepaard gaan, aangezien het schadeverwekkend feit van immateriële aard is, zodat schade en veroorzakend feit moeilijk te situeren vallen (GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 140, nr. 193). Zoals uit wat volgt zal blijken is deze lokalisatie evenmin bij materiële schade evident.

(87) GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 140, nr. 193.

gebeurtenis" enkel de plaats zijn, waar de uitgever(88) van de betrokken publicatie is gevestigd, voor zover dit de plaats is waar het schadebrengende feit zijn oorsprong vindt en vanwaar de belediging is geuit en in omloop is gebracht.,(89). Het Hof bedoelt met andere woorden de plaats van publicatie. Aan de hand van de gebruikte formulering vestigt het Hof de aandacht op het feit dat de plaats van uitgave, waar de belediging wordt geuit en in omloop gebracht, niet per se samen hoeft te vallen met de woonplaats van de uitgever. Deze kan bijvoorbeeld een vennootschap zijn, gevestigd in België, waarvan een onzelfstandig bijhuis in Frankrijk de litigieuze publicatie verzorgt. De schade acht het Hof ingetreden op de verspreidingsplaats(en) van het medium(90). Bijgevolg kan de interpretatie uit het arrest *Bier*, welke een geografische scheiding tussen de veroorzakende gebeurtenis en de plaats van het intreden van de schade veronderstelt, toepassing krijgen. In de zaak *Shevill* deed deze geografische splitsing zich immers voor. „France Soir” werd uitgegeven (= veroorzakende gebeurtenis) in Frankrijk, namelijk in Parijs waar verweerder-uitgever Presse Alliance SA gevestigd is. De verdeling (= verwezenlijking van de schade) gebeurde onder meer in Frankrijk en Groot-Brittannië. Doordat het litigieuze medium op andere plaatsen dan de plaats van uitgave werd verspreid, stond in casu voor het eisende slachtoffer de optie uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag open(91).

57. Het standpunt van de Britse regering dat erin bestaat ingeval van laster en eerroof de plaats waar het schadeverwekkende feit (in de zin van de veroorzakende gebeurtenis) zich voordoet en de plaats van de schade te laten samenvallen op de plaats waar de lasterende boodschap aan een derde wordt meegedeeld vindt bijgevolg geen steun in de rechtspraak van het Hof van Justitie. Volgens de Britse regering is

(88) Zowel de Europese Commissie als de Spaanse en Franse regering sloten zich bij deze stelling aan (zie: DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 427, rechtsoverweging 50).

(89) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (*Shevill*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 460-461, rechtsoverweging 24.

(90) Zie de bespreking onder randnummers 85 en volgende.

(91) De relevantie van de plaatsen van publicatie en verspreiding voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag vindt, volgens VAN HOUTTE, steun in een rechtsvergelijkende onderzoek van het ILA-Committee on International Civil and Commercial Litigation. Ook de in *Shevill* geformuleerde rechtsmachtbeperking vindt er steun.

(Voor de verwijzingen naar het Committee-rapport met betrekking tot 'Defamation' van Prof. P. Carter en Duitse en Nederlandse rechtspraak, zie: VAN HOUTTE, H., „Internationale Forum-shopping bij onrechtmatige daad”, in *Mélanges Roger O. Dalcq (Responsabilités et assurances)*, Brussel, Larcier, 1994, 588 en voetnoot 45).

de mededeling immers de onmiddellijke en directe oorzaak van de schade, eerder dan het uitgeven of het drukken ervan⁽⁹²⁾. Het wekt enige verwondering dat de Britse regering deze stelling niet heeft geuit naar aanleiding van het arrest *Bier*. Waarom merkte zij toen niet op dat de bevoeiing en insijpeling van de landbouwgrond van de Handelskwekerij Bier met het bevuilde water uit de Rijn de onmiddellijke oorzaak van de schade was. Reeds ter gelegenheid van het arrest *Bier* kon zij erop wijzen dat niet de lozing door de Mines de Potasse d'Alsace, zoals het Hof nochtans aannam, de directe oorzaak van de door de Handelskwekerij Bier geleden schade was⁽⁹³⁾.

58. De Britse optie zou ertoe leiden dat men bij beledigingen in internationale context niet onder de hypothese uit het arrest *Bier* zou kunnen vallen. Er zou voor het slachtoffer dan ook een rechtsmachtgrond, die de uitlegging door het genoemde arrest uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag haalt, wegvallen⁽⁹⁴⁾.

59. Dat een gerecht dat een nauwe band met het geschil vertoont zou wegvallen, aangezien deze denkpiste de uitgave niet erkent als schadeverwekkende gebeurtenis in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, is op zich geen voldoende argument om de plaats van het schadeverwekkende feit niet op de plaats van verspreiding te situeren. Voor eerst, men kan zich bij de Britse optie wel terecht de vraag stellen of

⁽⁹²⁾ Zie hieromtrent: DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 427, rechtsoverweging 50; LEGER, P., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 10 januari 1995, *Jur. H.v.J.*, 1995, 444, rechtsoverweging 31.

Dit standpunt vindt steun bij de Britse rechtsleer. Zie: KAYE, P., o.c., 573.

⁽⁹³⁾ Op het ogenblik van het arrest *Bier* was Groot-Brittannië nog geen partij bij het EEX-Verdrag. Desondanks had de Britse regering, naar aanleiding van de vraag tot uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag in de zaak *Bier*, een standpunt kunnen innemen met betrekking tot de interpretatie van deze bepaling. Sinds 1973 was Groot-Brittannië immers toegetreden tot de EEG. Art. 220 EEG-Verdrag verplichtte haar eveneens toe te treden tot het EEX-Verdrag. Aangezien de nieuwe EEG-lidstaten, krachtens art. 63 EEX-Verdrag, gehouden zijn het EEX-Verdrag te aanvaarden als grondslag bij de onderhandelingen over de toetreding ertoe, hebben zij er, aldus het Hof van Justitie, alle belang bij hun mening te uiten wanneer het Hof van Justitie geroepen wordt tot uitlegging van het EEX-Verdrag (Zie: H.v.J. nr. C 12/76, 6 oktober 1976 (Tessili), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1483-1484, rechtsoverweging 6). Bovendien bevestigde art. 5 van het Protocol betreffende de uitlegging van het EEX-Verdrag van 3 juni 1971 de toepasselijkheid van art. 177 EEG-Verdrag en art. 20 van het Protocol betreffende het statuut van het Hof van Justitie wanneer het Hof zich, naar aanleiding van een prejudiciële vraag, buigt over de interpretatie van het EEX-Verdrag. Bijgevolg mocht Groot-Brittannië krachtens deze bepalingen opmerkingen indienen in een procedure betreffende de uitlegging van het EEX-Verdrag (Zie: H.v.J. nr. C 12/76, 6 oktober 1976 (Tessili), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1484, rechtsoverwegingen 7-8), hoewel zij daarbij nog geen partij was.

⁽⁹⁴⁾ Deze motieven worden ook door Advocaat Generaal Léger aangehaald (zie: LEGER, P., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 10 januari 1995, *Jur. H.v.J.*, 1995, 445, rechtsoverweging 35).

het gerecht van *iedere* plaats van mededeling van de belediging (waar, volgens deze optie, zowel de *veroorzakende gebeurtenis* als het *intreden van de schade* gesitueerd is) voldoende nauw met de eis tot vergoeding van de *volledige schade* is verbonden om er kennis van te kunnen nemen. De hierboven ontwikkelde bedenkingen werken hierover meer dan ernstige twijfel in de hand. Bovendien zou dergelijke interpretatie de facto betekenen dat het gerecht van een plaats waar schade is ingetreden zich eveneens zou gaan buigen over schade die aan de verspreiding van de beledigende publicatie in een andere verdragssluitende staat, terwijl dit conform het Britse concept niet langer dezelfde veroorzakende gebeurtenis is, te wijten is. Een ander denkspoor lijkt in overweging te moeten genomen worden. Of zou, indien de belediging in verschillende landen publiek is gemaakt, het gerecht van een verspreidingsplaats slechts uitspraak kunnen doen over de *schade* die zich voordoet *in de verdragssluitende staat* waar deze *verspreiding* plaatsvindt, hetgeen dan weer zou impliceren dat de kwalificatie als plaats van het intreden van de schade doorslaggevend is? Of zou men, met betrekking tot de rechtsmachtproblematiek, toch besluiten de kwalificatie van de plaats van verspreiding als veroorzakende gebeurtenis te verkiezen en de bevoegdheid van het gerecht van een verspreidingsplaats, zoals hierboven aangehaald beperken, tot de vorderingen *met betrekking tot de schade die aan deze verspreiding te wijten is*. Op zich echter vormen ook deze twistvragen geen valabel argument tegen de door de Britse regering aangekleefde oplossing.

B. Lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis: algemeen

60. Daarentegen kan ter verantwoording van de aanduiding van de publicatie als gebeurtenis die de schade heeft veroorzaakt, de studie van een voorbeeld buiten het specifieke kader van immateriële schade ten gevolge van smaad dienstig zijn. Aan de hand van dit voorbeeld zal gepoogd worden tot een algemene theorie inzake de bepaling van het schadeverwekkende feit — indien verschillende gebeurtenissen de schade voorafgaan — te komen⁽⁹⁵⁾ om aldus een lokalisatie van de relevante veroorzakende gebeurtenis mogelijk te maken.

Voorbeeld

61. Onderstel dat P gewond raakt te Luxemburg, waar hij in de vangrails is beland. De wagen van P ging tijdens een afdaling uit de

⁽⁹⁵⁾ Voor de bespreking van deze problematiek werd voornamelijk geput uit KAYE, P., *o.c.*, 578-580.

bocht. P kon namelijk niet remmen. De remmen waren defect doordat zij slecht geproduceerd waren. De remmen werden vervaardigd in Italië. De montage van de wagen van P gebeurde daarentegen in Duitsland. De wagen werd daarop aan een Nederlandse dealer geleverd. De oom van P kocht de wagen en liet hem in België leveren. Daarop deed hij de wagen cadeau aan P, die in Frankrijk woont. P wil de ziekenhuiskosten verhalen. Hij besluit de autofabrikant op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag te dagen voor het gerecht van de plaats waar de veroorzakende gebeurtenis plaatsvond. Wat is, voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, de veroorzakende gebeurtenis: de fout in de productie van de remmen, de assemblage van de wagen, de levering van de wagen aan de dealer, de verderverkoop aan de oom van P, de gift door de oom of het finaal doorslaan van de remmen? Aangezien deze elementen zich alle in een andere verdragssluitende staat situeren, lijkt dit een niet weinig belangrijke vraag.

62. Het lijkt erop dat het veroorzakende feit de eerste gebeurtenis is zonder dewelke het ongeval zich niet zou hebben voorgedaan, namelijk de fabricatie van de remmen in Italië. Het arrest *Bier* geeft de indruk voor deze oplossing te kiezen, waar het aangeeft dat de „verweerder mag worden opgeroepen voor de rechter van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis die aan de schade *ten grondslag ligt*” (96). Het Hof lijkt te hebben gekozen voor de eerste handeling, de eerste gebeurtenis die de rits van gebeurtenissen die uiteindelijk tot schade heeft geleid in beweging heeft gezet. De eerste handeling van de reeks die in schade resulteerde, waarvoor men de verweerder aansprakelijk zou kunnen achten, dient voor toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag te fungeren als de veroorzakende gebeurtenis. Hierbij wordt buiten beschouwing gelaten of deze gebeurtenis onvermijdelijk tot de schade zou hebben geleid. Het is met andere woorden zonder invloed dat de tussenkomende gebeurtenissen noodzakelijk zijn gebleken om tot de schade te komen.

63. Deze keuze lijkt gebaseerd te zijn op de nauwe band die de oorspronkelijke handeling of gebeurtenis, die heeft geleid tot de schade waarvan de vergoeding wordt gevorderd, heeft met het onderwerp van het geschil. Gebeurtenissen en handelingen die daarop volgen — zoals de verkoop door de dealer aan de oom van P, zonder dewelke P nooit met de gebrekkige wagen in Luxemburg zou gereden

(96) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1748, beschikkend gedeelte.

hebben — kunnen *weliswaar noodzakelijk zijn voor* het ontstaan van de uiteindelijke *schade*, maar deze gebeurtenissen en hun lokalisatie zijn *geen noodzakelijk gevolg van het oorspronkelijke gedrag van de verweerder*. Aangezien het toeval bij het bestaan en de lokalisatie van de op de initiële schadeveroorzakende handeling volgende gebeurtenissen een belangrijke rol speelt, kunnen deze gebeurtenissen best niet in acht genomen worden als aanknopingsfactoren voor rechtsmacht. De hier verdedigde keuze voor de initiële schadeveroorzakende handeling dient zo te worden begrepen dat zij de *eerste gebeurtenis waarvoor de aansprakelijkheid van de verweerder wordt gevorderd*, betreft. Het is mogelijk dat deze gebeurtenis niet de eerste is zonder dewelke de schade zich niet zou hebben voorgedaan. *In hoofde van de verweerder* vormt zij daarentegen wel het *beginpunt van de feitenreeks die tot de schade heeft geleid*. Het voorval dat de handeling van de verweerder is voorafgegaan, kan eveneens noodzakelijk zijn geweest om tot schade te komen. Om, op basis van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, het gerecht aan te duiden dat bevoegd is van de vordering tegen de verweerder kennis te nemen, zal niettemin enkel de eerste gebeurtenis — noodzakelijk om tot de schade te komen — waarvoor de aansprakelijkheid van de verweerder wordt gevraagd, relevant zijn. Een voorbeeld kan deze redenering toelichten.

Voorbeeld

Onderstel dat de verweerder, fabrikant van de reminstallatie, inderdaad een fout heeft begaan gedurende het productieproces, maar dat de fabrikant onderdelen van bedenkelijke kwaliteit toegeleverd kreeg van een onderneming uit Griekenland. P wil de fabrikant met het oog op vergoeding van de geleden schade dagen. P beroept zich hierbij op de fabricagefout door de producent van de reminstallatie. Aangezien P de mening is toegedaan dat de initiële oorzaak van schade de gebrekkigheid van de onderdelen — gebruikt bij de productie van de reminstallatie — is, besluit hij de fabrikant van de reminstallatie te dagen voor een Grieks gerecht (plaats waar de onderdelen werden vervaardigd). De Griekse rechter zal zich, zo lijkt het, onbevoegd moeten verklaren van de vordering van P kennis te nemen. Ten aanzien van de aansprakelijkheid die P de fabrikant toeschrijft, is de initiële oorzaak de fabricagefout. Voor de schade die hij hierdoor veroorzaakt acht moet hij, op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, voor een Italiaans gerecht vergoeding vorderen. Voor de bepaling van het gerecht dat kennis mag nemen van een vordering die ertoe strekt de verweerder aansprakelijk te stellen voor een door hem begane

onrechtmatige daad moet men hiertoe, vertrekkend van het oogpunt van de verweerder, de primaire schadeveroorzakende gebeurtenis waarvoor de gedaagde aansprakelijk kan gesteld worden in acht nemen. Hoewel de vervaardiging van de onderdelen voor de fabricage voor het teweegbrengen van de schade even onmisbaar kunnen zijn geweest als die gebeurtenissen die zich nadien voordeden, liggen deze gebeurtenissen te ver buiten de controle van de verweerder om aan hun lokalisatie de rechtsmacht van het gerecht, dat over zijn aansprakelijkheid uitspraak moet doen, vast te knopen. Daarenboven zou tussen het Griekse gerecht en het onderwerp van het geschil, de aansprakelijkheid van de fabrikant van de reminstallatie voor de ingetreden schade ten gevolge van het doorslaan van de remmen, de nauwe band vereist om aan de hand van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag van art. 2 EEX-Verdrag af te wijken, niet bestaan.

64. Voor de op de *veroorzakende gebeurtenis* volgende handelingen ontbreekt de vereiste nauwe band tussen geschil en gerecht eveneens. Ook deze feiten — hun voorval en lokalisatie — liggen te ver buiten de controle van de verweerder. Bovendien is het mogelijk dat de schade zich ook zonder deze latere gebeurtenissen zou hebben voorgedaan. Zo zou het bijvoorbeeld niet onmogelijk zijn dat de gebrekkige fabricage van de reminstallatie geen onmisbare factor was om tot het ongeval te komen waarvoor P, bij hypothese, de Griekse toeleveraar van deficiënte onderdelen verantwoordelijk acht. In dat geval staat de irrelevantie ervan voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag buiten twijfel.

65. Men zou tegen de keuze om rechtsmacht toe te kennen aan het gerecht van de plaats waar de eerste gebeurtenis — die voor het intreden van de schade als een noodzakelijke voorwaarde wordt beschouwd — heeft plaatsgegrepen kunnen inbrengen dat eerst de beoordeling ten gronde duidelijk maakt of een bepaalde gebeurtenis/handeling werkelijk tot schade heeft geleid waarvoor de handelende persoon aansprakelijk kan worden gesteld. Hiertegen kan men echter opwerpen dat het voor het verlenen van rechtsmacht voornamelijk van belang is dat er een feitelijke aanknoping, door het plaatsgrijpen van een relevante gebeurtenis, bestaat met het grondgebied van het geadieerde gerecht. Of dit feit, bij het onderzoek ten gronde, uiteindelijk tot aansprakelijkheid leidt, is weinig belangrijk ter beoordeling van de band tussen vordering en gerecht. De aanknoping die is vereist om rechtsmacht toe te kennen inzake onrechtmatige daad houdt niet op te bestaan als de relevante gebeurtenis uiteindelijk geen

aanleiding geeft tot aansprakelijkheid, zoals ook uit het hieronder geschetste voorbeeld mag blijken. Het beschikkend gedeelte van *Bier*, uitdrukkelijk herhaald in *Shevill*(97), vangt trouwens aan met een verwijzing naar „de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat een *aansprakelijkheid* uit onrechtmatige daad **kan** meebrengen”(98).

66. Voorbeeld

Het zou best mogelijk zijn dat de gedaagde, fabrikant van de reminstallatie, bij het onderzoek ten gronde kan aantonen dat de fout bij de productie van de reminstallatie niet de oorzaak van het verlies van de controle over de wagen is. De overdreven hoge snelheid waarmee P de bocht is doorgereden zou de causale band tussen de fabricagefout en het ongeval kunnen doorbreken als de verweerder-fabrikant hard maakt dat de remmen, hoewel gebrekkig geproduceerd, het bij aangepaste snelheid helemaal niet zouden hebben begeven en dat bovendien bij de concrete snelheid zelfs perfect geconstrueerde remmen zouden zijn doorgeslagen. De overdreven snelheid is hierbij een *novus actus interveniens*. Deze eventuele consequenties van het onderzoek ten gronde van de vordering kunnen evenwel geen invloed hebben op de behandeling van de vraag welke rechter, als rechter van de gebeurtenis die de beweerde aansprakelijkheid van de verweerder zou kunnen meebrengen (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag), van de aansprakelijkheidsvordering kennis mag nemen. Evenmin is het inzake de rechtsmacht in aansprakelijkheidsvorderingen van belang dat tijdens de debatten over de grond van de zaak kan blijken dat de verweerder of een derde aan de oorspronkelijke gebeurtenis een nalatigheid heeft toegevoegd. Zo zou tijdens de behandeling van de vordering ten gronde kunnen blijken dat de toeleveraar van de onderdelen voor de reminstallatie deze niet alleen onzorgvuldig vervaardigde (in land X), maar dat de onderdelen bovendien in slechte omstandigheden werden opgeslagen (land Y). Hierdoor was de betrouwbaarheid van de onderdelen er enkel slechter op geworden. Dat het onderzoek ten gronde eventueel meebrengt dat de fout van de opslagfirma de uiteindelijke aansprakelijkheid van de vervaardiger van de onderdelen beïnvloedt, hoeft hier opnieuw geen invloed te hebben op de mogelijkheid van het

(97) *Jur. H.v.J.*, 1995, 459-460, Rechtsoverwegingen 20 en 23. Daarbij wordt beslist de oplossing die *Bier* heeft geboden ook te gaan toepassen in *Shevill* met betrekking tot immateriële schade.

(98) H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (*Bier*), *Jur. H.v.J.*, 1976, 1748.

gerecht van plaats X (beweerde oorspronkelijke veroorzakende gebeurtenis) om over de aansprakelijkheid van de producent van de onderdelen uitspraak te doen.

67. In plaats van de eerste gebeurtenis zou misschien evenzeer de laatste gebeurtenis als rechtsmachtfactor kunnen fungeren: namelijk de eveneens onmisbare laatste schakel in de causale ketting die tot schade leidt. In het voorliggend voorbeeld zou dit het verlies van controle over het stuur, welke tot het ongeval heeft geleid, zijn. Deze handeling en haar lokalisatie liggen buiten de controle van de verwerende fabrikant van de reminstallatie. Voor het beoordelen van zijn aansprakelijkheid bestaat in principe geen voldoende nauwe band met de gerechten van de staat waar deze handeling plaatsvond. Deze nauwe band bestaat wel indien de schade intreedt in de staat waar deze laatste handeling kan gesitueerd worden. In de praktijk zal dit zich vaak voordoen. In het gegeven voorbeeld treden de verwondingen, bijvoorbeeld, onmiddellijk na de crash in. De crash en de schade kunnen dus beide in Luxemburg gelokaliseerd worden. Dit zou tegelijk betekenen dat, indien rechtsmacht wordt gegeven aan het gerecht van het laatste schadeverwekkende feit, vaak de keuzemogelijkheid die art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, zoals geïnterpreteerd in *Bier*, wou bieden de facto verdwijnt. In vele gevallen zou immers de plaats van de veroorzakende gebeurtenis gaan samenvallen met de plaats waar de schade intreedt.

68. Ook de keuze voor de gerechten van alle gebeurtenissen in de causale relatie moet overwogen worden. Deze optie is heel slachtofferbeschermend, doch ontnemt de verweerder iedere garantie op previsibiliteit. Bovendien garandeert deze mogelijkheid allerminst het bestaan van een nauwe band tussen geschil en gemachtigd gerecht. Daarenboven werkt dit concept een „overvloed” aan bevoegde gerechten, en bijgevolg concurrentie, in de hand. Dit bevordert *forum shopping*. Onder voorbehoud van art. 22 EEX-Verdrag zou deze houding ook de „onverenigbaarheid” der beslissingen nodeloos stimuleren. Deze bedenkingen werden reeds uitvoerig behandeld, zodat zij hier geen verdere aandacht behoeven.

C. Toepassing van de algemene beginselen voor de lokalisatie van de schadeverwekkende gebeurtenis bij beledigingen in de internationale pers: evaluatie

69. De argumenten die hierboven werden ontwikkeld, gelden even-

70. De vaststelling van de plaats waar de schadeveroorzakende gebeurtenis zich heeft voorgedaan is niet steeds onmiddellijk duidelijk in het geval van een onrechtmatige daad in internationale context. De algemene regel bij de oplossing van dit probleem lijkt te moeten zijn dat de plaats(en) waar zich de oorspronkelijke handeling heeft voorgedaan die:

- als de, voor art. 5 sub 3 EEX-Verdrag relevante, plaats van de veroorzakende gebeurtenis wordt(worden) aangemerkt.

(99) Zie: KAYE, P., *o.c.*, 580.

wat hierboven is uiteengezet, veroorzakende gebeurtenissen in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Zij laat echter in het ongewisse of de rechtsmacht van de plaats van deze secundaire oorzaak zich uitstrekt over de volledige schade of enkel over de schade die het specifieke gevolg is van deze secundaire oorzaak. Onderstel de publicatie van een beledigende foto van een bekende sportman. De foto wordt uitgegeven door een Brits sensatieblad in Londen. De publicatie wordt bijvoorbeeld verspreid in onder meer Frankrijk en België en de gelaedeerde sportman woont in Duitsland. Hoever zou de rechtsmacht van de Belgische en Franse gerechten reiken: zou zij zich over de volledige schade uitstrekken of enkel over deze te wijten aan de verspreiding in respectievelijk Frankrijk en België? Professor Gaudemet-Tallon lijkt de plaats van verspreiding van het tijdschrift/ontvangst van de televisieuitzending te beschouwen als een *tweede veroorzakende gebeurtenis* waaraan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag rechtsmacht zou verbinden voor de schade *ten gevolge van de verspreiding op die bepaalde plaats*(100). Aldus is het in de praktijk van minder belang of het intreden van de schade dan wel de veroorzakende gebeurtenis wordt geacht te zijn gelokaliseerd op de plaats van verspreiding van de belediging. Dit zou de praktische impact van haar afwijkende opvatting minimaliseren.

72. Aangezien het bij beledigingen en inbreuken op het privé-leven via de pers handelt om een morele aantasting op rechten die aan de persoon zijn verkleefd, moet volgens Gaudemet-Tallon, in functie van de rechtsmachtafbakening in het EEX-Verdrag, de schade worden geacht te zijn ingetreden op de woonplaats van het slachtoffer(101). Bijgevolg zou ook het gerecht van de woonplaats van het slachtoffer (de gelaedeerde sportman), als plaats waar de schade in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag is ingetreden, zich over de volledige schade moeten kunnen buigen, zodat concentratie zich opdringt. Volgens Gaudemet-Tallon zou het dan ook beter zijn voor beledigingen en inbreuken op het privé-leven door middel van de pers rechtsmacht te geven aan de gerechten van de staat waar zich de woonplaats van de verweerder bevindt (waar meestal de publicatie, de eerste oorzaak,

(100) Deze conclusie wordt bevestigd bij: BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 355-356, nr. 116.

(101) Zie GAUDEMET-TALLON, H., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 29 september 1982, *R.C.D.I.P.*, 1983, 676-677 en GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 140, nr. 193. In het deeltje over de lokalisatie van het intreden van de schade vindt men de kritische bedenkingen bij deze stelling.

plaatsvindt) en die van de woonplaats van het slachtoffer als forum damni (waar, volgens haar, de volledige schade is ingetreden of waar zich de onrechtmatige daad definitief heeft voltrokken in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag). Dit zou de rechtsmacht concentreren en rechtsmacht geven aan een gerecht dat dicht bij de gegevens van de zaak ligt. Op die manier gaat zij daarenboven de keuze voor de oorspronkelijke of secundaire oorzaak, dan wel voor beide, uit de weg. Het probleem kan waarschijnlijk beter opgelost worden door een correcte interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, die geldt voor iedere vorm van onrechtmatige daad. Een ingewikkelde materie als de rechtsmachtbepaling betreffende de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad heeft geen behoefte aan een afwijkende uitlegging van art. 5 sub 3 EEX-verdrag voor bepaalde domeinen. De door Professor Gaudemet-Tallon gesuggereerde oplossing bedreigt de coherentie en eenvoud in de toepassing van het EEX-Verdrag en staat door de gelijkstelling van de plaats waar de schade wordt geleden met de plaats van het intreden van de schade niet garant voor de aanwezigheid van een nauwe band tussen claim en geadieerd gerecht.

73. Ook Pierre Bourel verkiest voor vorderingen tot herstel van schade uit beledigingen of inbreuken op het privé-leven in de internationale pers, op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, rechtsmacht te verlenen aan de gerechten van de woonplaats van het slachtoffer. De woonplaats van het slachtoffer is volgens Bourel de echte zetel van de schade. Morele schade is van immateriële aard, zodat het geschonden recht niet kan worden gesplitst van de betrokken persoon. Daarenboven is de woonplaats van de gelaedeerde volgens Bourel de plaats waar de onrechtmatige daad zich, in zijn geheel genomen, voltrekt(102). Volgens Pierre Bourel zijn de plaatsen van publicatie en verspreiding, inzake rechtsmacht, geen pertinente criteria omdat zij

(102) Bourel lijkt geen gevolgen te verbinden aan het feit dat het Hof van Justitie op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag uitdrukkelijk rechtsmacht toekent aan het gerecht van de plaats waar de „veroorzakende gebeurtenis” zich voordoet. Nochtans lijkt het Hof, voor de rechtsmachtbakening, de veroorzakende gebeurtenis duidelijk te hebben willen onderscheiden van de onrechtmatige daad. De veroorzakende gebeurtenis kan immers slechts daar als een onrechtmatige daad worden gekwalificeerd waar hij het voorwerp waarvan een juridisch gesanctioneerde norm de bescherming op zich neemt, bijvoorbeeld het respect voor het privé-leven, raakt. Dit is tevens de plaats waar de schade intreedt, zij hoeft niet noodzakelijk identiek te zijn aan de plaats waar de veroorzakende gebeurtenis zich voordoet. Zij hoeft, in tegenstelling tot wat Bourel poneert, evenmin samen te vallen met de woonplaats van degene ten gevolge van deze schending schade beweert te ondervinden. Het Hof van Justitie had het andere op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag bevoegde forum als het gerecht van de plaats waar de onrechtmatige daad zich heeft voltrokken kunnen omschrijven. Waarschijnlijk opteerde het voor de formulering „plaats waar de schade is ingetreden” — naast dat van de veroorzakende gebeurtenis — om het onderscheid met de „plaats waar de schade wordt ervaren” in de verf te zetten.

neutraal zijn. Zij zijn te weinig karakteristiek om te worden aangemerkt als plaats van de schade of van de veroorzakende gebeurtenis in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Deze neutraliteit toont hij aan door te stellen dat de plaats van uitgave/uitzending eigenlijk zowel de plaats van de veroorzakende gebeurtenis is, als de plaats waar de schade intreedt. De schade ontstaat, volgens Bourel, waar het tijdschrift wordt uitgegeven (de uitzending wordt uitgezonden) dat gegevens bevat die iemands privé-leven of goede naam aantasten. Door de uitzending of door de publicatie wordt de intimiteit van iemands privé-leven of de beledigende mededeling aan het publiek kenbaar gemaakt. De plaats van uitzending of publicatie is dan, behalve de plaats van de veroorzakende gebeurtenis, ook de eerste plaats waar het slachtoffer het gevaar loopt schade te ondergaan.

74. De these van Bourel lijkt voor ernstige kritiek vatbaar. Hier zal aangetoond worden waarom de plaats van publicatie noch de plaats van verspreiding rechtsmachtneutraal zijn. De publicatie maakt, in hoofde van de uitgever, de oorzaak uit van eventuele schade. De loutere publicatie kan niet gelijkgesteld worden met het intreden van de schade. Voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag is de plaats waar de schade is ingetreden de plaats waar het schadelijke effect van een onrechtmatige handeling zich voor het eerst heeft geconcretiseerd⁽¹⁰³⁾. Het komt er dus eigenlijk op aan vast te stellen waar het privé-leven effectief werd geschonden en de goede naam *werkelijk* werd beklad door de schadeverwekkende handeling. De aantasting van de goede naam bestaat niet uit de loutere publicatie van een beledigend artikel. Iemands goede naam wordt eerst beklad als de belediging ook kenbaar wordt gemaakt aan het publiek. Pas als een beledigend interview in de huiskamers wordt ontvangen of een tijdschrift, waarin een intieme foto is opgenomen, in de kiosken ligt, wordt iemands goede naam of privé-leven effectief geschonden. De plaats van uitzending of uitgave kan dus niet als plaats waar de schade is ingetreden worden aangemerkt. Eerst de verspreiding, de kennisname, realiseert de schadelijke gevolgen van de belediging.

Voorbeeld

Onderstel dat een Belgisch politicus beweert te zijn beledigd in een satirisch programma. Het programma wordt uitgezonden door een in Nederland gevestigde omroepmaatschappij. De beelden worden van-

(103) Zie: KAYE, P., *o.c.*, 583.

uit Luxemburg uitgezonden. De programma's van de televisiemaatschappij in kwestie kunnen, wegens het bestaan van overeenkomsten met de diverse kabelmaatschappijen, daarentegen enkel in België en Nederland ontvangen worden. Lijkt het aannemelijk te stellen dat reeds in Luxemburg — plaats van uitzending — de goede naam van de politicus werd aangetast? Neen, in tegenstelling tot wat Bourel betoogt, werd de goede naam van de politicus in België (en, zo hij daar bekend is, in Nederland) aangetast. Het programma werd pas in België en Nederland door de potentiële kijkers ontvangen. In Luxemburg, hoewel het programma daar wordt uitgezonden, kunnen de beledigende beelden niet worden ontvangen. Men kan zich dan ook terecht afvragen of de goede naam van de politicus door de gewraakte uitzending reeds in Luxemburg kon worden aangetast, zoals het concept van Bourel nochtans aanneemt. In Luxemburg kan de belediging haar schadebrengende kracht niet activeren.

75. Onafhankelijk van een eventuele splitsing tussen de plaats van het veroorzakende feit en de schade vallen alle essentiële bestanddelen van de onrechtmatige daad, die erin bestaat iemands goede naam door beledigingen aan te tasten of iemands privé-leven te schenden, samen op de woonplaats van het slachtoffer, aldus Bourel. Zelfs wanneer de verschillende elementen van het „schadeverwekkende feit” in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag zich in verschillende staten voordoen, garandeert deze interpretatie, wat de rechtsmacht betreft, een enige aanknoping. Zij zorgt op die manier voor een concentratie van de vorderingen.

76. 'De plaats waar het schadeverwekkende feit zich heeft voorgedaan' (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) voor immateriële schade laten samenvallen met de woonplaats van de gelaedeerde komt er wel op neer aan het *forum actoris* rechtsmacht toe te kennen. Het Hof van Justitie heeft nochtans herhaaldelijk gewezen op de afkeer van het EEX-Verdrag voor het gebruik van het *forum actoris*(104). Verder zal dieper worden ingegaan op deze problematiek. De afkeer mag onder meer blijken uit het feit dat in art. 3 lid 2 van dit verdrag onder meer de nationale bepalingen die in een *forum actoris* voorzien(105), worden

(104) H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (Dumez), *Jur. H.v.J.*, 1990, 79, rechtsoverweging 16 en H.v.J. nr. C 89/91, 19 januari 1993 (Shearson Lehmann Hutton Inc./T.V.B. Treuhandgesellschaft für Vermögensverwaltung und Beteiligungen mbH), *Jur. H.v.J.*, 1993, 139, rechtsoverweging 17 en *R.C.D.I.P.*, 1993, 324, rechtsoverweging 17.

(105) Bijvoorbeeld voor België: art. 638 juncto art. 636 Ger. W.

uitgesloten tegenover een verweerder met woonplaats binnen een verdragssluitende staat. Bovendien kan de aanknoping bij de woonplaats van de gelaedeerde de nauwe band, die met het oog op een goede rechtsbedeling en een vlotte procesinrichting moet bestaan, tussen de aangezochte rechter en het voorwerp van de vordering, niet garanderen. Doordat een slachtoffer de schade meestal ondergaat op zijn woonplaats, aangezien het lijden met de persoon is verbonden, is een aanknoping van rechtsmacht bij de plaats waar de (immateriële) schade wordt geleden bovendien heel variabel en moeilijk voorzienbaar voor de verweerder. Gaat men trouwens bij de rechtsmachtbepaling rekening houden met de woonplaats van de eiser op het ogenblik van het instellen van de vordering, van die op het ogenblik dat de publicatie werd verspreid of beide? Of gaat men zelfs rechtsmacht verlenen aan het gerecht van de plaats waar het slachtoffer *zich bevindt of waar het verblijft* op het ogenblik van het instellen van de vordering? Tenslotte is het evenmin doorslaggevend dat door rechtsmacht te geven aan het gerecht van de woonplaats van het slachtoffer de procedure wordt gecentraliseerd. Zelfs in het concept van Bourel, volgens hetwelk art. 5 sub 3 enkel naar de woonplaats van de gelaedeerde verwijst bij schade door internationale publicaties, kan de vordering tot vergoeding van de gehele schade voor het gerecht van de woonplaats van de verwerende partij gecentraliseerd worden (art. 2 EEX-Verdrag). Niet enkel de aanknoping bij de woonplaats (of verblijfplaats) van de schadelijder waarborgt dus de rechtsmachtconcentratie.

D. Schade die een gevolg is van verschillende schadebrengende gebeurtenissen: omvang van de rechtsmacht van het gerecht van de plaats waar één der veroorzakende gebeurtenissen zich heeft voorgedaan

77. Een volgend probleem duikt op als de ingetreden schade te wijten is aan verschillende schadebrengende gebeurtenissen — in de zin van het hierboven verdedigde concept —, die zich in verschillende verdragssluitende staten voordoen. Kan het gerecht van één van de plaatsen waar de diverse veroorzakende gebeurtenissen zich voordeden uitspraak doen over de vordering tot vergoeding van de volledige, door deze gebeurtenissen gezamenlijk veroorzaakte, schade? En zoja, impliceert dit dan dat ook de actoren van de in de andere staten gelokaliseerde handelingen voor het gerecht van de plaats van één van de veroorzakende gebeurtenissen kunnen worden gebracht? Of blijft de „bevoegdheid” van het gerecht van deze plaats beperkt tot de

vordering tot vergoeding van de schade veroorzaakt door de in deze verdragssluitende staat gesitueerde gebeurtenis, waarvoor dan ook *enkel* degene die specifiek hiervoor verantwoordelijk wordt geacht als verweerder kan worden opgeroepen(106). Een tweetal voorbeelden verduidelijken de problematiek.

78. Voorbeeld 1

Wat zou er gebeuren mocht het voor Fiona Shevill beledigende artikel in een Duits en een Frans tijdschrift, respectievelijk in Bonn en Parijs, uitgegeven door een in Nederland geïncorpeerde en gevestigde vennootschap, zijn verschenen? Zou in Bonn en Parijs — als plaatsen van de veroorzakende gebeurtenis (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag), dus ongeacht waar schade is ingetreden aan Fiona Shevill's goede naam — van de uitgever vergoeding van de volledige schade kunnen worden gevorderd? Of zou het Duitse gerecht enkel kennis kunnen nemen van de vordering tot vergoeding van de schade die het gevolg is van de publicatie in Duitsland en, naar analogie, het Franse gerecht enkel over de aansprakelijkheid voor de publicatie in Frankrijk?

Voorbeeld 2

Onderstel tenslotte een wijziging aan de feitelijke gegevens die tot *Bier* hebben geleid. De schade die de Nederlandse tuinbouwer aan zijn gewassen ondervond, zijn aan lozingen in Duitsland en Frankrijk te wijten. De tuinbouwer kan voor het Duitse en het Franse gerecht, van de plaats van lozing, dagen. Zijn deze gerechten bevoegd van de gehele zaak kennis te nemen of kunnen zij enkel uitspraak doen over de lozing, en de daaruit voortvloeiende schade, waarvoor de aansprakelijkheid van respectievelijk de in Duitsland en Frankrijk gevestigde vervuiler wordt gevorderd? En strekt de rechtsmacht van het gerecht van één der lozingsplaatsen zich uit over de aansprakelijkheidsvordering tegen de beide vervuilers?

79. Naar analogie met de oplossing die het arrest *Shevill* aanreikt voor het geval schade zich voordoet in verschillende verdragssluitende staten, lijkt het aangewezen de rechtsmacht van het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis te beperken tot de aan-

(106) Deze vragen, alsmede een aantal argumenten pro en contra enkele mogelijke oplossingen, vindt men in GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 142-134, nr. 196.

sprakelijkheid voor de op zijn grondgebied plaatsgevonden gebeurtenis(107). Slechts over de uit *deze* gebeurtenis voortvloeiende schade, en de verantwoordelijkheid ervoor, kan hier uitspraak worden gedaan. Het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis kan kennisnemen van de vordering tot vergoeding van de *volledige schade*...in zoverre zij het *gevolg* is van *deze gebeurtenis*. Immers het gerecht van de plaats waar schade is ingetreden moet de rechtsmacht die art. 5 sub 3 EEX-Verdrag hem verleent ook beperken tot de *schade* die is *ingetreden op zijn grondgebied*(108). Deze oplossing kan eveneens een vermenigvuldiging van gerechten die bij één schadeclaim betrokken zijn in de hand werken. De verschillende vorderingen kunnen niet gevoegd worden aangezien, zoals werd uiteengezet, het EEX-Verdrag de samenhang tussen de vorderingen niet aanneemt als een algemene grond voor uitbreiding van rechtsmacht.

80. Anderzijds geldt ook in de bovenvermelde hypothesen onverminderd dat het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden — indien dit in één verdragssluitende staat is — en de gerechten van de verdragssluitende staat waar de woonplaats van de verweerder is gelegen — indien de verschillende gebeurtenissen aan één verweerder worden toegeschreven — van de volledige vordering kennis kunnen nemen. Bovendien zal in talrijke gevallen de plaats van de veroorzakende gebeurtenis samenvallen met de woonplaats van een verweerder. Op basis van art. 6 sub 1 EEX-Verdrag(109) zullen de gerechten van de staat van de woonplaats van die ene verweerder ook kennis kunnen nemen van de vorderingen tegen eventuele andere verweerders die in een verdragssluitende staat wonen. Zodoende kan bijvoorbeeld de in Duitsland gevestigde vennootschap, die daar afvalzouten

(107) Deze oplossing werd, naar aanleiding van de bespreking van het Britse voorstel om de plaats van verspreiding als plaats van de schadeverwekkende gebeurtenis aan te duiden, reeds zijdelings aangeraakt in randnummer 59.

(108) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 465-466, beschikkend gedeelte.

De argumenten die hier worden aangehaald zijn reeds uitvoerig ontwikkeld bij de bespreking van de beperking van de rechtsmacht van het gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden. Op die plaats worden ook de belangrijkste referenties weergegeven. Het zal hier dan ook volstaan deze argumenten louter weer te geven.

(109) Art. 6 sub 1 EEX-Verdrag bepaalt immers dat een verweerder met woonplaats op het grondgebied van een verdragssluitende staat, behalve voor de fora uit art. 2 en art. 5 EEX-Verdrag, „indien er meer dan één verweerder is, ook kan worden opgeroepen voor het *gerecht van de woonplaats van één hunner*.”

in de Rijn loost, ook worden opgeroepen voor het Franse gerecht van de plaats waar de in Frankrijk gevestigde vennootschap de Rijn verontreinigde. Aangezien beiden woonplaats hebben binnen het EEX-grondgebied kan de vordering tot vergoeding van de gehele schade worden ingesteld bij het Franse gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) nu dit tevens samenvalt met de woonplaats van de in Frankrijk lozende vennootschap (art. 2 EEX-Verdrag). Beiden kunnen in casu op basis van art. 6 sub 1 EEX-Verdrag voor het Franse gerecht worden gedaagd(110), aangezien de vorderingen zodanig verbonden zijn dat het, met het oog op een goede rechtsbedeling, van belang is ze samen te berechten om onverenigbare uitspraken te vermijden(111). Art. 6 vindt zijn oorsprong in dezelfde bekommernis als art. 22 EEX-Verdrag(112), zodat het begrip „onverenigbaar” in de beide artikelen dezelfde betekenis kan krijgen(113). Zodoende krijgt ook in het geval verschillende veroorzakende gebeurtenissen zich in diverse staten voordoen de concentratie van rechtsmacht nog voldoende garanties.

81. Daarenboven hoeft de vermelde vermenigvuldiging ook hier geen risico op onverenigbare beslissingen, in de zin van art. 27 EEX-Verdrag, te impliceren. De bevoegdheden van de gerechten van de diverse veroorzakende gebeurtenissen overlappen elkaar niet. Het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis is enkel bevoegd voor de schade die is veroorzaakt door de handeling binnen zijn ressort. Dit belet niet dat tegenstrijdige beslissingen mogelijk zijn. Onderstel dat in het in randnummer 81 gegeven voorbeeld een vordering zou zijn ingeleid bij een Duits gerecht, van de plaats van lozing door de Duitse onderneming, dat kennis neemt van de vordering tot vergoeding van de door deze lozing veroorzaakte schade en bovendien bij een Frans gerecht of een Nederlands gerecht, die van

(110) Voor de verbinding tussen art. 2 en art. 6 sub 1 EEX-Verdrag, zie ook: HUET, A., Samenvatting en commentaar van H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier), in *Chronique de jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes*, J.D.I., 1977, 733.

(111) H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (Kalfelis), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5584-5587, rechtsoverweging 13 en beschikkend gedeelte.

(112) H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (Kalfelis), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5583-5584, rechtsoverweging 11.

(113) Het begrip „onverenigbaarheid” (art. 22 EEX-Verdrag) wordt onder meer in randnummer 42 uitvoerig toegelicht.

het gehele shadedossier kennis kunnen nemen(114). De beperking van de rechtsmacht van het gerecht van de plaats van een veroorzakende gebeurtenis — indien er verschillende zijn — kan bijgevolg, onder voorbehoud van de werking van art. 22 EEX-Verdrag, het gevaar op het ontstaan van onverenigbare beslissingen niet volledig uitsluiten(115).

82. Het gerecht van de plaats van iedere veroorzakende gebeurtenis kennis laten nemen van de vordering tot vergoeding van de volledige schade werkt daarentegen, eveneens onder voorbehoud van art. 22 EEX-Verdrag, het risico op onverenigbare beslissingen in de hand. Zoals reeds aangetoond, zet het bestaan van verschillende concurrente fora, alle gemachtigd van de vordering tot vergoeding van de volledige schade kennis te nemen, daarenboven aan tot *forum shopping* en ontnemt het de verweerder alle rechtszekerheid. Bovendien lijkt ook hier de nauwe band tussen de vordering en het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis enkel te bestaan in zoverre de vordering slechts de aansprakelijkheid betreft voor de schade die is veroorzaakt door deze gebeurtenis.

83. De hier aanbevolen optie(116), namelijk een „beperking” van de bevoegdheid van het gerecht van de plaats waar zich een schadeverwekkende gebeurtenis heeft voorgedaan, kent niettemin een aantal nadelen. De lokalisatie van de ingetreden schade vergt geen gevorderd onderzoek ten gronde. Daarentegen is het de vraag of men de bestanddelen van de schade kan toewijzen aan de diverse veroorzakende gebeurtenissen, zonder ten gronde kennis te kunnen nemen van de vordering tot vergoeding van de gehele schade. Ook hier moet een nuance aangebracht worden. Het gerecht van de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat *aansprakelijkheid* uit onrechtmatige daad *kan* meebrengen, kan kennisnemen van de vordering tot vergoeding van de hieruit voortvloeiende schade. Dit gerecht

(114) Respectievelijk omdat de in Frankrijk lozende firma tevens in Frankrijk is gevestigd (art. 2 juncto art. 6 sub 1 EEX-Verdrag) of omdat de volledige schade in Nederland is ingetreden (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag).

(115) Voor een uitvoerige toelichting betreffende de impact van de hier geïllustreerde rechtsmachtbeperking op het ontstaan van „onverenigbare” beslissingen, wordt herinnerd aan hetgeen in randnummers 39 en volgende werd uiteengezet.

(116) Deze oplossing werd ook gesteund door: HUET, A., Samenvatting en commentaar van H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier), in *Chronique de jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes*, *J.D.I.*, 1977, 733.

Merk tevens de aldaar ontwikkelde argumenten op.

moet zich dan ook ook mogen buigen over de *schade* die door deze onrechtmatige daad *kan* veroorzaakt zijn. Aan de hand van het onderzoek ten gronde zal het aangesproken gerecht uitmaken of de door de eiser aangevoerde schade terug te voeren is op de door de verweerder gepleegde handeling. Dit onderzoek kan ertoe leiden dat de schade die is terug te voeren op de gebeurtenis waarvoor de verweerder uiteindelijk aansprakelijk wordt gesteld, kleiner is dan de schade waarvan vergoeding op hem werd gevorderd. Het kan ook tot gevolg hebben dat rekening wordt gehouden met een andere veroorzakende gebeurtenis, die zich heeft voorgedaan in een andere verdragssluitende staat. De vraag naar de eventuele impact van een andere veroorzakende gebeurtenis op de aansprakelijkheid van de verweerder situeert zich nochtans op het niveau van het onderzoek ten gronde. De vraag naar deze impact vereist evenwel niet dat de rechter van de plaats van een veroorzakende gebeurtenis rechtsmacht heeft om zich te buigen over de vordering tot vergoeding van de schade die een veroorzakende gebeurtenis, gesitueerd in een andere staat, teweeg kan hebben gebracht. Men doet er dus goed aan te stellen dat het gerecht van de veroorzakende gebeurtenis kennis mag nemen van de eis tot vergoeding van de *schade* die deze gebeurtenis *kan hebben veroorzaakt*. Men dient zich ervan te vergewissen dat deze rechtsmachtbeperking aldus in sommige hypothesen een stuk van haar rigiditeit verliest.

Hfdst. 6. Lokalisatie van het intreden van de schade

§ 1. Schade ingetreden ten gevolge van beledigingen in de internationale pers: evaluatie van het arrest Shevill

84. Zoals in het arrest *Bier* werd bepaald voor materiële schade, besliste het Hof van Justitie in het arrest *Shevill* dat ook bij een vordering met betrekking tot immateriële schade, namelijk de schade als gevolg van de aantasting van de eer en de goede naam van een natuurlijk persoon of een rechtspersoon door een beledigende publicatie, de verzoeker de kans moet krijgen de vordering, op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, in te stellen op de plaats van het intreden van de schade. Volgens het Hof van Justitie is de plaats van het intreden van de schade de plaats waar het feit dat de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de laedens impliceert, de schadelijke gevolgen voor de gelaedeerde heeft teweeggebracht. In een situatie waarin de belediging door middel van de pers een internationaal karakter heeft, manifesteert de aantasting van de eer, de goede naam of het aanzien van de natuurlijke persoon of een rechtspersoon zich op

de plaatsen waar de publicatie wordt verspreid, wanneer de gelaedeerde daar bekend is(117)(118).

85. Het Hof van Justitie heeft zodoende, voor immateriële schade door beledigingen in de pers, komaf gemaakt met de stelling dat de plaats waar de schade wordt geleden (wordt ondergaan) gelijkgesteld moet worden met de „plaats waar de schade is ingetreden”, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Zoals reeds werd aangehaald is professor Gaudemet-Tallon voor het lokaliseren van het intreden van morele schade, ten gevolge van beledigingen en door inbreuken op een persoonlijkheidsrecht, voorstander van een aanknoping bij de woonplaats van het slachtoffer. De schade wordt immers verwerkt bij de persoon zelf. De schade is niet te scheiden van de persoon die haar lijdt, alsnog Gaudemet-Tallon. Bijgevolg moet zij gelokaliseerd worden op de woonplaats van het slachtoffer(119). Het slachtoffer zou dan voor het gerecht van zijn woonplaats, als *forum damni*, vergoeding kunnen vorderen van de volledige schade die de internationale verspreiding van het betwiste tijdschrift/krant/televisieuitzending heeft teweeggebracht(120).

86. Ook bij deze stelling passen enkele bedenkingen. Onderstel allereerst een persoon (A) die woont in land X, waar hij weinig bekend is. A wordt beledigd in een tijdschrift dat enkel in land Y, waar A heel populair is, verspreid wordt. Treedt in deze hypothese de schade aan

(117) Zoniet heeft deze er geen goede naam en kan deze er bezwaarlijk worden aangetast. Zie nochtans de nuances hierbij aangebracht in randnummer 24.

Zie: H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 461, rechtsoverwegingen 28 en 29.

(118) Bij daden van oneerlijke mededinging wordt een analoge rechtsmachtregeling aanvaard. De ontduubeling van het begrip „schadebrengende feit” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) verleent „bevoegdheid” aan het gerecht van de plaats waar de handeling waarin de oneerlijke mededeling bestaat, wordt verricht (*veroorzakende gebeurtenis*) en van de markt waarop de eerlijke concurrentie hierdoor wordt verstoord (*intreden van de schade*).

In die zin: VAN HOUTTE, H., *l.c.*, 589, die er zijn standpunt ondersteund weet in de bepaling van de plaats waar de schade wordt veroorzaakt en waar zij is ingetreden volgens het onderzoek van het ILA-Committee on International Civil and Commercial Litigation (verwijzing naar rapport van KESSIDJIAN, C., over „*La compétence juridictionnelle internationale en matière de concurrence*” in noot 48).

Zie tevens de nummers 17 & 18 (p. 1419-1420) van de bijdrage van VAN HOUTTE over „De toepassing van de Wet betreffende de Handelspraktijken op transnationale gevallen van oneerlijke mededinging” in *Liber Amicorum P. De Vroede*, Diegem, Kluwer, 1994.

(119) GAUDEMET-TALLON, H., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 29 september 1982, *R.C.D.I.P.*, 1983, 676-677.

(120) HUET, A., samenvatting en commentaar bij Tribunal de grande instance de Paris, 20 februari 1992, in „Chronique de jurisprudence française - Conflit de juridictions”, *J.D.I.*, 1994, 170.

de goede naam van A niet eerder in land Y in? Hoewel A, doordat hij weet krijgt van de in land Y verspreide belediging, de schade ondergaat in land X, waar hij woont, lijkt het niet aannemelijk dat de goede reputatie, die hij er bezwaarlijk kan hebben, in land X wordt aangetast. Indien men de schade echter laat intreden, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, in de verdragssluitende staat waar de gelaedeerde woonplaats heeft, roept men bovendien, zoals vermeld, een *forum actoris* in het leven. Het creëren van een *forum actoris* is niet conform de bedoeling van art. 5 EEX-Verdrag: door de vereiste van een nauw verband tussen gerecht en vordering een goede rechtsbedeling en een nuttige procesinrichting, eerder dan de loutere bescherming van het slachtoffer, garanderen(121). Het EEX-Verdrag is gebouwd op het principe *actor sequitur forum rei*. Slechts in limitatief opgesomde, uitzonderlijke gevallen(122) wordt van dit beginsel afgeweken(123). Bovendien moet de bijzondere rechtsmachtgrond uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, een „afwijking” op het adagium *actor sequitur forum rei*, strikt worden geïnterpreteerd(124). De woonplaats van de eisende partij lijkt dan ook gebrekkig als rechtsmacht criterium. Bovendien is zij manipuleerbaar door de eisende partij, hetgeen de verweerder iedere previsibiliteit ontnemt. Tegelijk opent zij de weg naar *forum shopping*. Door haar wijzigbaarheid kan zij ook niet de, voor het vlotte procesverloop vereiste, vermelde band tussen de vordering en het aangezochte gerecht garanderen.

87. Reeds vóór het arrest *Shevill* heeft het Hof van Justitie, voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, met betrekking tot materiële schade de plaats waar deze *-evenwel door een onrechtstreeks slachtoffer-* wordt geleden, afgewezen. Lijkt het bijgevolg niet logisch dat het in de zaak *Shevill* voor extra-patrimoniale schade ten gevolge van

(121) DARMON, M., conclusies in H.v.J., nr. C 364-93, 19 september 1995 (A. Marinari/Lloyd's Bank plc en Zubaidi Trading Company), neergelegd op 21 september 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 2723-2724, 2726, 2728, rechtsoverwegingen 13, 21, 31, 49.

(122) Buiten deze gevallen verzet het EEX-Verdrag zich tegen het *forum actoris* (H.v.J. nr. C 89/91, 19 januari 1993 (Shearson Lehmann Hutton), *Jur. H.v.J.*, 1993, 139, rechtsoverweging 17 en *R.C.D.I.P.*, 1993, 324, rechtsoverweging 17).

(123) Bijvoorbeeld inzake de rechtsmacht voor onderhoudsvorderingen (art. 5 sub 2 EEX-Verdrag) en inzake de rechtsmacht voor verzekerings- en consumentenovereenkomsten (respectievelijk art. 8 en art. 14 EEX-Verdrag).

(124) H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (Kalfelis), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5585, rechtsoverweging 19; H.v.J. nr. C 26/91, 17 juni 1992 (Handte), *Jur. H.v.J.*, 1992, 3994, rechtsoverweging 14.

beledigingen dezelfde houding aanneemt(125)? In tegenstelling tot de door professor Gaudemet-Tallon gesuggereerde oplossing treedt volgens het Hof de schade in zodra de beledigende informatie ter kennis van het publiek wordt gebracht, met andere woorden op de plaats waar het litigieuze document wordt verspreid. De veroorzakende handeling, namelijk de publicatie van het litigieuze document, fungeert hierbij als de drager door middel waarvan de belediging wordt overgebracht.

§ 2. Plaats waar de schade intreedt (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag): algemeen

88. Valt de gelijkstelling van de plaats van het intreden van de schade, bij beledigingen in de internationale pers, met de plaats van verspreiding van het beledigende document te rijmen met het algemene concept van de plaats waar de schade, voor toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, intreedt(126)? Het antwoord zal slechts positief zijn als de schade wordt geacht te zijn ingetreden op de plaats waar het slachtoffer initieel schade heeft opgelopen ten gevolge van de schadeverwekkende gebeurtenis. Zoniet wordt, om het intreden van de schade te lokaliseren, gekozen voor de plaats waar de schade (eerst) waarneembaar wordt. De keuze valt dan met andere woorden op de plaats waar de schade is geleden.

89. Op het eerste gezicht lijkt het aangewezen voor de laatste opvatting te kiezen. Indien men van oordeel is dat de schade is ingetreden vooraleer zij waarneembaar wordt, kan de rechtsmacht die aan het forum van de plaats van het intreden van de schade wordt verleend weinig nut hebben voor de eisende partij. Het is immers goed mogelijk dat het slachtoffer de plaats waar de veroorzakende gebeurtenis in oorsprong schade heeft aangericht reeds lang heeft verlaten en zich in een andere verdragssluitende staat bevindt, of er woont, op het ogenblik dat de schade waarneembaar wordt.

Voorbeeld

Onderstel dat X in Frankrijk woont. Hij werk als onderhoudstechnicus in een Frans chemisch bedrijf, nabij de Luxemburgse grens. Op een

(125) Zie hieromtrent uitvoerig: LEGER, P., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 10 januari 1995, *Jur. H.v.J.*, 1995, 445-447, rechtsoverwegingen 38-48.

(126) Zie hieromtrent uitvoerig: KAYE, P., *o.c.*, 581-584.

dag slaat een scheikundige damp in op het terrein van het bedrijf waar hij werkt. De damp is te wijten aan een lek in de leidingen van een naburige onderneming. Deze onderneming, een petroleumverwerkend bedrijf, ligt op Duits grondgebied. X is uiterst allergisch aan het ontsnapte gas. Hoewel hij het op het ogenblik van de neerslag niet merkt, tast de damp zijn zenuwstelsel aan. Enkele maanden later, net nadat hij met zijn gezin naar Luxemburg is verhuisd, doen de eerste symptomen van verlamming zich voor. Het lijkt de beste oplossing X de mogelijkheid te bieden de Duitse onderneming te mogen dagen voor een Luxemburgs gerecht. Eerst in Luxemburg kreeg hij er weet van schade te hebben opgelopen door de chemische damp. Verplicht men hem de Duitse onderneming te dagen voor een Frans gerecht, dan moet hij een gerecht aanspreken waarmee hij, op het ogenblik dat hij de schade constateert, geen banden heeft. Als hij de verweerder op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag voor de rechter van de plaats waar de schade is ingetreden wil brengen lijkt het in deze hypothese, in ieder geval ten opzichte van het slachtoffer, de meest billijke oplossing de schadelijder niet te verplichten de schadeverwekker te dagen voor het gerecht van de plaats waar het initieel schade heeft opgelopen. Op het ogenblik dat de veroorzakende gebeurtenis het slachtoffer schade begon te berokkenen, had het helemaal nog geen weet van de schade die deze gebeurtenis zou teweegbrengen. De schade manifesteerde zich eerst later.

90. Het argument dat de keuze voor de plaats waar de schade *eerst* waarneembaar wordt (als lokalisatie van het intreden van de schade in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) het meest geschikt is vanuit het oogpunt van de schadelijder is slechts in een beperkt aantal gevallen geldig. De waarde ervan mag bijgevolg niet overschat worden. Een voorbeeldje helpt dit aan te tonen.

Voorbeeld

Mevrouw X is handelsreiziger. Zij woont in Nederland, waar zij voor een farmaceutisch bedrijf werkt. Mevrouw X moet in Luxemburg aanwezig zijn op de voorstelling van een nieuw product. Voor zij terugreist naar Nederland eet zij er oesters. De oesters zijn afkomstig uit Bretagne. Door een gebrekkige kwaliteitscontrole bij de oesterplukker werd een partij oesters die een voor mensen schadelijke bacterie draagt, aan het restaurant geleverd. Gedurende de terugreis, ter hoogte van Namen, ondervindt zij de eerste ziekteverschijnselen. Zij voelt zich onwel. Eens terug thuis, in Nederland, wordt zij hele-

maal gevelde. Zij moet drie weken het bed houden vooraleer zij hersteld is. Lijkt de plaats waar de schade voor het eerst waarneembaar wordt, in het bovenstaande geval, de voor het slachtoffer meest geschikte rechtsmachtgrond(127)? Zal het voor Mevrouw X zoveel praktischer zijn de schade die zij heeft ondervonden terug te kunnen vorderen in België, waar de *schade eerst merkbaar* werd, en dit niet te hoeven doen in Luxemburg, waar de *schade is ingetreden*? Het gerecht van de plaats waar de schade eerst merkbaar is geworden, garandeert de gelaedeerde dus niet altijd de verweerder te kunnen brengen voor een gerecht waarmee eerstgenoemde een nauwe band heeft (lees: woont). Men zou dan kunnen overwegen dit probleem op te lossen door het begrip „plaats waar de schade is ingetreden” gelijk te stellen met de plaats waar de gelaedeerde zich, nadat de schade zichtbaar is geworden, bevindt op het ogenblik dat hij een aansprakelijkheidsvordering instelt. Deze denkpiste zou echter, zoals werd uiteengezet, de deur naar *forum shopping* openen, de verweerder iedere previsibiliteit ontnemen en een *forum actoris* invoeren, waarvoor het EEX-Verdrag huivert.

91. Enkele bijkomende problemen betreffende dit rechtsmachtcriterium betreffen de vraag wat wordt verstaan onder de plaats waar de schade eerst werd waargenomen/werd ervaren. Dient hierbij de plaats in ogenschouw genomen te worden waar de eiser de schade werkelijk heeft opgemerkt of veeleer de plaats waar hij normalerwijze, als bonus pater familias, lucht moest gekregen hebben van de schade? Of nog...onderstel dat de motorfiets van juffrouw Y onderuit wordt gereden in Nederland. Y wordt op het ogenblik van het ongeval een

(127) Het betreft, zoals blijkt uit een combinatie van de arresten *Kalfelis* en *Handte*, inderdaad een vordering op grond van een verbintenis uit onrechtmatige daad die binnen het materieel toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag valt. In de zaak *Kalfelis* overweegt het Hof immers dat het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad” aldus moet worden begrepen dat daaronder iedere rechtsvordering valt die beoogt de aansprakelijkheid van een verweerder in het geding te brengen en die geen verband houdt met een verbintenis uit overeenkomst in de zin van art. 5 sub 1 EEX-Verdrag (Zie: H.v.J. nr. C 189/87, 27 september 1988 (*Kalfelis*), *Jur. H.v.J.*, 1988, 5585, rechtsoverweging 17). In de zaak *Handte* stelt het vervolgens dat art. 5 sub 1 EEX-Verdrag aldus moet worden uitgelegd, dat het niet van toepassing is op een geschil tussen de latere verkrijger van de zaak en de fabrikant ervan, die niet de verkoper is, wegens gebreken van die zaak of ongeschiktheid ervan voor het doel waarvoor zij bestemd is (Zie: H.v.J. nr. C 26/91, 17 juni 1992, *Jur. H.v.J.*, 1992, 3996, beschikkend gedeelte).

Zie ook: VAN HOUTTE, H., *l.c.*, 590.

Deze stelling vindt eveneens steun in de conclusies van Adv. Gen. JACOBS, F.G., in H.v.J. nr. C 26/91, 17 juni 1992 (*Handte*), neergelegd op 8 april 1992, *Jur. H.v.J.*, 1992, 3989, rechts-overweging 39.

Zie nochtans: GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 110-111, nr. 161 die het verkieslijker vindt enkel terug te vallen op art. 2 EEX-Verdrag indien art. 5 sub 1 niet van toepassing is op de verhouding tussen de fabrikant en de tweede verkrijger van een goed.

lichte hoofdpijn gewaar. Zij zet haar middagje winkelen in Maastricht (Nederland) echter verder. Terug thuis in Maaseik (België) voelt zij de hoofdpijn toenemen. Zij begint ook af en toe het bewustzijn te verliezen. Twee dagen later wordt zij opgenomen in het ziekenhuis te Genk, waar een hersenschudding wordt geconstateerd. Juffrouw Y wil de geleden schade verhalen op de bestuurder van de wagen die haar heeft aangereden. Moet men (mocht men rechtsmacht aanknopen aan de plaats waar de schade eerst wordt vastgesteld)(128) haar toelaten de bestuurder voor de Belgische gerechten te dagen omdat de *substantiële* schade eerst in België werd vastgesteld of kan zij enkel vorderen voor een Nederlandse rechter, aangezien de eerste schade — hoewel slechts van *nevengeschikte* aard — in Nederland werd geleden?

92. Tegenover de opgesomde pijnpunten staat de mogelijke troef van de keuze voor de plaats waar de schade wordt geleden/wordt waargenomen, namelijk dat zij de schadelijgende eiser meestal de kans biedt om de aansprakelijkheidsvordering in te stellen bij het, vanuit zijn optiek, meest geschikte gerecht. Het EEX-Verdrag is evenwel niet geconcipieerd vanuit een louter slachtofferbeschermende filosofie. De bepaling van de rechtsmacht inzake onrechtmatige daad hoeft dan ook niet te gebeuren aan de hand van een „slachtoffer-georiënteerde” interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Trouwens, de rechtsmacht die het EEX-Verdrag aan een gerecht in (of de gerechten van) een bepaalde verdragssluitende staat toekent, kan over het algemeen niet worden afgewezen op grond van de *forum non conveniens*-exceptie(129). Noch de eiser, noch de verweerder kunnen zich be-

(128) Dit voorbeeld biedt de gelegenheid op te merken dat voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag inzake verkeersongevallen het „schadebrengende feit” zich situeert op de plaats waar het ongeval gebeurt (*veroorzakende gebeurtenis*) en waar de schade wordt aangericht (*intreden van de schade*).

Enkel de plaats van het ongeval, waar de verwondingen werden aangericht, is relevant. De nawerking van deze verwondingen is zonder betekenis voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag (zie voorbeeld in randnummer 101).

Hieromtrent: VAN HOUTTE, H., *l.c.*, 588-589. Deze oplossing lijkt volgens het in voetnoot 46 vermelde rapport van SEHR, K., over „*Traffic Accidents and Personal Injuring*”, in het kader van het onderzoek van het ILA-Committee on International Civil and Commercial Litigation, algemeen aanvaard.

Een voorbeeld van het zeldzame niet-samenvallen van schade en veroorzakende gebeurtenis vindt men in het door Georges Droz aangehaalde verkeersongeval te Martelange (waar de rijbaan op Belgisch grondgebied ligt en één voetpad op Luxemburgs territorium), waarbij een tankwagen op Belgisch grondgebied kantelde en de eruit wegstromende brandstof brand veroorzaakte aan in Luxemburg gelegen gebouwen (DROZ, G.A.L., noot onder H.v.J. nr. C 21/76, 30 november 1976 (Bier), *R.D.S.*, 1977, 615 en DROZ, G.A.L., noot onder Tribunal de grande instance de Paris, 19 juni 1974, *R.D.S.*, 1975, 639).

(129) KAYE, P., *o.c.*, 582.

roepen op het feit dat het *in concreto* door het EEX-Verdrag aangewezen gerecht hen niet past en vanuit hun oogpunt weinig geschikt is. De lokalisatie van het intreden van de schade mag dan ook niet gebeuren in het licht van de vraag of het, ten gevolge van deze of gene uitlegging, door art. 5 sub 3 aangewezen gerecht *in concreto* „geschikt” is voor de eiser en/of verweerder(130).

93. De rechtsmachtregels van het EEX-Verdrag worden bovendien geacht in se redelijk en geschikt te zijn voor zowel eiser als verweerder. Het EEX-Verdrag wordt beschouwd als de resultante van een minitieuze afweging van de belangen van de eisende en de verweerende partij. Hoewel het in de praktijk best mogelijk is dat de toepassing van art. 2 EEX-Verdrag, dat rechtsmacht verleent aan de verdragssluitende staat waar de woonplaats van de verweerder zich bevindt, door de eiser als weinig geschikt wordt ervaren, aangezien het hem eventueel verplicht een vordering aanhangig te maken in de vreemde staat waar de verweerder gevestigd is, zal niemand zich vragen stellen bij de toepassing van de bewuste bepaling in het concrete geval. Hetzelfde geldt voor iemand die in den vreemde iemand anders aanrijdt. De aangeredene kan op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag de veroorzaker van het ongeval brengen voor het gerecht van de plaats waar het ongeval plaatsvond. De aanrijder moet zich verdedigen voor het gerecht van een vreemde staat. Men kan, in het concrete geval, het gerecht van de plaats waar het ongeval plaatsvond bezwaarlijk een geschikt forum noemen voor de verweerder. En toch krijgt art. 5 sub 3 EEX-Verdrag probleemloos uitwerking. Het krijgt zelfs uitwerking als ook degene die aangereden wordt, woonplaats heeft in een ander land dan het land waar het ongeval plaatsvond. Als het slachtoffer de veroorzaker van het ongeval, conform art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, voor het gerecht van de veroorzakende gebeurtenis wil brengen, moet hij het gerecht aanzoeken van een vreemde staat. Voor de eisende schadelijder, evenmin als voor de verweerder, kan men het gerecht van de veroorzakende gebeurtenis in het concrete geval bezwaarlijk een geschikt gerecht noemen.

94. De voorbeelden onderstrepen dat de *forum non conveniens*-exceptie de toepassing van de rechtsmachtregels uit het EEX-Verdrag

(130) Men moet trouwens — zoals in randnummer 98 werd uiteengezet — in acht nemen dat, zelfs indien art. 5 sub 3 EEX-Verdrag zou moeten worden uitgelegd aan de hand van het criterium van „geschiktheid” voor de eisende schadelijder, de plaats waar de schade eerst wordt vastgesteld/geleden de eisende partij evenmin onder alle omstandigheden een „geschikt” forum kan waarborgen.

niet in de weg kan staan. De interpretatie van de rechtsmachtregels uit het EEX-Verdrag in het algemeen, en van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag in het bijzonder, mag dan ook niet *gedomineerd* worden door een criterium als de geschiktheid van het eventueel aangewezen gerecht, voor eiser en/of verweerder(131).

95. De „plaats waar de schade (eerst) waarneembaar is geworden” blijkt als aanknopingsfactor niet zo deugdelijk als hij op het eerste gezicht lijkt. De opgesomde bezwaren tegen de „plaats waar de schade wordt geleden” als rechtsmachtgrond komen er samengevat op neer dat deze *forum shopping* in de hand werkt, vaak leidt tot een *forum actoris* en de verweerder iedere voorzienbaarheid ontnemt. Deze rechtsmachtfactor strookt bijgevolg niet met de grondslagen van het EEX-Verdrag. Bovendien is het criterium „plaats waar de schade (eerst) wordt waargenomen” moeilijk hanteerbaar in de praktijk en werkt het rechtsonzekerheid in de hand. Het EEX-Verdrag daarentegen beoogt eenvoudige en duidelijke rechtsmachtregels aan te brengen, opdat tussen de verdragssluitende staten het instellen van procedures in grensoverschrijdende burgerlijke en handelszaken niet zou worden bemoeilijkt. Enkel op die manier kan het beginsel van vrij verkeer binnen de Europese Unie ook inzake procesvoering worden bevorderd.

96. Tevens kan worden opgemerkt dat de plaats waar de schade (eerst) wordt waargenomen, in tegenstelling tot de plaats waar de gelaedeerde of zijn goederen initieel worden geraakt, niet de plaats is die een *objectieve, feitelijke* band toont met de aansprakelijkheidsvordering uit onrechtmatige daad, het voorwerp van de betwisting. De eis en de plaats waar de schade wordt waargenomen zijn slechts door de *persoon* van de schadelijgende eiser met elkaar verbonden.

97. Indien men evenwel de plaats waar de veroorzakende gebeurtenis — het weze in de kiem — de schade aanricht, kwalificeert als de „plaats van het intreden van de schade”, maakt men het voor het slachtoffer wel moeilijker om een aansprakelijkheidsvordering in te stellen dan indien de plaats waar het (eerst) weet krijgt van de schade

(131) Aangezien de toepassing van het EEX-Verdrag niet wordt beheerst door de *forum non conveniens*-exceptie zagen de opstellers van het EEX-Verdrag zich bijvoorbeeld verplicht in de artt. 8-14, inzake de rechtsmacht voor verzekerings- en consumentenovereenkomsten, uitdrukkelijk af te wijken van de normaal toepasselijke bepalingen van het Verdrag, in het voordeel van de „zwakkere contractpartij”.

zou fungeren als de „plaats van het intreden van de schade”. Laatstgenoemde plaats valt veelal samen met de woon- of verblijfplaats van het eisende slachtoffer. Op die manier zou eventueel het aantal aansprakelijkheidsvorderingen in internationale context negatief kunnen worden beïnvloed. Doch het bepalen van een rechtsmachtfactor, en in concreto de interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, mag niet aan de hand van een zulkdanig criterium gebeuren.

98. Omwille van de hier ontwikkelde argumenten lijkt het bijgevolg verkieslijker de „plaats van het intreden van de schade” te begrijpen als de plaats waar de gelaedeerde ten gevolge van de veroorzakende gebeurtenis initieel schade oploopt, dan als de plaats waar de schade (eerst) wordt geconstateerd. Gebruik maken van het eerstgenoemde concept voor het definiëren van de plaats waar de schade is ingetreden, doet de algemene definitie overeenkomen met de beslissing van het Hof van Justitie in de zaak *Shevill*. Zoals aangestipt oordeelde het Hof, voor immateriële schade als gevolg van beledigingen in de pers, dat de plaats waar de schade is ingetreden, de plaats van verspreiding van een tijdschrift is. Het verkoos deze plaats boven de woonplaats van de eiser, waar de schade merkbaar, en derhalve geleden, werd. Eerder dan het laatstgenoemde concept sluit het eerstgenoemde trouwens aan bij de tekst van de arresten *Bier* en *Shevill*, waarin het Hof van Justitie uitdrukkelijk handelt over de „plaats waar de schade is ingetreden”(132) en niet over de plaats waar de schade is *geleden*(133).

99. Na *Shevill* heeft het Hof van Justitie zich er, conform de conclusies van Advocaat Generaal Darmon(134), in de zaak *Marinari* uitdrukkelijk tegen uitgesproken dat de plaats waar de schade werd vastgesteld — dit wil zeggen waar zij is geleden — zou geïnterpreteerd worden als de „plaats waar de schade is ingetreden”(135).

(132) Le lieu où le dommage est *survenu*.

(133) Le lieu où le dommage est *subi*.

(134) DARMON, M., conclusies in H.v.J., nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), neergelegd op 21 september 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 2730, rechtsoverwegingen 48-49.

(135) Zie: H.v.J., nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2739, rechtsoverwegingen 12 en 14.

In 1990 had het Hof in de zaak *Dumez* trouwens uitdrukkelijk rechtsmacht ontzegd aan het gerecht van de plaats waar de schade werd ondergaan. Het betrof evenwel een vordering tot herstel van schade uit een onrechtmatige daad ten aanzien van een indirect gelaedeerde.

Zie: H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (*Dumez*), *Jur. H.v.J.*, 1990, 81, beschikkend gedeelte; HUET, A., samenvatting en commentaar bij Tribunal de grande instance de Paris, 20 februari 1992, in „Chronique de jurisprudence française - Conflit de juridictions”, *J.D.I.*, 1994, 170.

Hiermee bevestigde het het verzet dat Advocaat Generaal Warner reeds in 1980 in zijn conclusies in de zaak Staat der Nederlanden/Reinhold Rüffer (hierna: *Rüffer*) formuleerde tegen het aanvaarden van de plaats waar de eisende vennootschap is gevestigd of waar de bedrijfsschade is gekwantificeerd (lees: geleden) als plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan(136). In tegenstelling tot de plaats waar de schade is *geleden* kan de plaats waar de schade is *ingetreden* een duidelijke aanknoping opleveren voor de rechterlijke bevoegdheid, aldus het Hof(137). Het Hof keurde derhalve zijn beslissingen in *Bier* en *Shevill* uitdrukkelijk goed. Het overwoog dat het in deze arresten voor recht kon verklaren dat „ingeval de plaats waar zich een feit heeft voorgedaan dat tot aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad kan leiden, en de plaats waar door dit feit schade is ontstaan, niet samenvallen, de uitdrukking „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” in art. 5 sub 3 EEX-Verdrag aldus moet worden verstaan, dat zij zowel ziet op de plaats waar de schade is ingetreden, als op de plaats van de veroorzakende gebeurtenis, zodat de verweerder ter keuze van de verzoeker kan worden opgeroepen voor de gerechten van de ene of de andere van die twee plaatsen”(138). Deze interpretatie had het nuttig effect van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag weten te behouden en toch, door de beperking van de keuzemogelijkheid, de uitholling van art. 2 EEX-Verdrag en het creëren van een *forum actoris* vermeden(139). Aangezien de feitelijke gegevens van de zaak *Marinari* niet voldeden aan de bijzondere voorwaarden die de bevoegdheidsoptie rechtvaardigen besliste het Hof „dat het begrip (‘plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan’) *niet* aldus kan worden uitgelegd, dat het ook ziet op de plaats waar de gelaedeerde, zoals in het hoofdgeding het geval is, stelt vermogensschade te hebben geleden als gevolg van een door hem geleden, in een andere verdragssluitende staat ingetreden aanvaankelijke schade”(140).

(136) WARNER, J., conclusies in H.v.J. nr. C 814/79, 16 december 1980 (*Rüffer*), neergelegd op 8 oktober 1980, *Jur. H.v.J.*, 1980, 3836.

(137) H.v.J., nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2739, rechts-overweging 12.

(138) H.v.J., nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2738-2739, rechts-overweging 11.

(139) H.v.J., nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2739, rechts-overwegingen 12-13.

(140) H.v.J., nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2740-2743, rechtsoverwegingen 15, 21 en beschikkend gedeelte.

100. Niet de plaats waar de schade wordt gesignaleerd, wordt waargenomen of wordt ondergaan, maar enkel de plaats van de materialisatie van de schade die onmiddellijk uit de veroorzakende gebeurtenis vloeit, is relevant voor art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Dit betekent eveneens dat de bijkomende keuze voor de „plaats waar de schade is ingetreden” — die de arresten *Bier* en *Shevill* respectievelijk voor vorderingen met betrekking tot materiële en immateriële schade hebben voorzien — slechts in een beperkt aantal welomschreven gevallen ter beschikking van het eisende slachtoffer staat. Enkel indien *van bij de oorsprong* de plaats van de veroorzakende gebeurtenis verschilt van die waar de schade zich eerst voordoet (materieel wordt), kunnen de gerechten van de verdragssluitende staat waar de verweerder woonplaats heeft (art. 2 EEX-Verdrag) en het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) in samenloop komen met het gerecht van de plaats van het intreden van de schade(141).

§ 3. Uitdeinende schade ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder: lokalisatie

101. Uit het voorgaande volgt dat ook de hypothese waarbij de schadelijke gevolgen van een onrechtmatige daad geen ogenblikkelijk karakter hebben, maar zich in de tijd voortzetten en zich intussen ruimtelijk verplaatsen, niet onder het toepassingsgebied van de arresten *Bier* en *Shevill* valt. *In beide arresten lagen de plaats van de veroorzakende gebeurtenis en de plaats waar zich de onmiddellijke schade voordeed, zoals hierboven gedefinieerd, uiteen.* Heel anders daarentegen is de hypothese waarbij de onmiddellijk ingetreden schadelijke gevolgen zich in de tijd voortzetten en op verschillende plaatsen worden ondergaan.

Voorbeeld

Op een wandeltocht in de Pyreneeën wordt X geraakt door een steen die een onvoorzichtige wandelaar van het bergpad schopte. Mevrouw X wordt geraakt aan het hoofd en herstelt slechts gedeeltelijk. Haar rechtervoet is blijvend verlamd. Mevrouw X woont in Luxemburg. 2 maanden na het ongeval verhuist zij naar Frankrijk om nog eens 6 maanden later in Duitsland bij haar vriend in te trekken. In Duitsland

(141) GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 137-138, nr. 191; GOTHOT, P., HOLLEAUX, D., *o.c.*, 50, nr. 89.

besluit zij de onvoorzichtige wandelaar te dagen. Hebben de Duitse gerechten rechtsmacht om van deze vordering kennis te nemen, nu de schadelijke gevolgen van het ongeval ook in Duitsland nog aanwezig zijn? Zoals werd aangetoond, kan in deze hypothese enkel de plaats waar de schade eerst is ingetreden, namelijk waar het slachtoffer haar eerst heeft opgelopen, relevant zijn om te bepalen of schade en veroorzakende gebeurtenis ruimtelijk zijn gescheiden in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. X zal zich met haar schadeclaim dan ook niet tot een Duitse rechterlijke instantie kunnen wenden.

102. Nog complexer wordt de situatie als de schadelijke gevolgen, die na het plegen van de onrechtmatige daad zijn ingetreden, op hun beurt ten aanzien van hetzelfde slachtoffer nieuwe schade meebrengen, die zich op een andere plaats voordoet. De eerste schade die de persoon of de goederen van het slachtoffer heeft getroffen, zet namelijk een *ketting* van schadelijke gevolgen, die elkaar in de hand werken en zich op verschillende plaatsen realiseren, in beweging. Een andere mogelijkheid bestaat erin dat de schade, die ten aanzien van het eerste slachtoffer is ingetreden, op haar beurt, op een andere plaats, schade teweegbrengt aan een andere persoon. De schade die ten aanzien van het rechtstreekse slachtoffer is ingetreden, veroorzaakt een *cascade*-beweging, waarbij de genoemde schadelijke gevolgen op hun beurt schade berokkenen aan de onrechtstreeks gelaedeerde. Opnieuw rijst het probleem slechts als de schade ten aanzien van de rechtstreeks en de onrechtstreeks gelaedeerde zich op verschillende plaatsen voordoen(142).

103. Laatstvermelde hypothese wordt behandeld in randnummers 107 en volgende. De eerste hypothese bestrijkt de gevallen waarbij zich, ten aanzien van *één enkel slachtoffer, opeenvolgende schade* voordoet op *verschillende plaatsen*. Ook hier geldt de algemene regel dat de bijkomende mogelijkheid de verweerder voor het gerecht van de „plaats waar de schade is ingetreden” te dagen slechts bestaat indien de schadelijder, ten gevolge van de veroorzakende gebeurtenis, *ab initio* schade oploopt op een andere plaats dan die waar laatstgenoemde gebeurtenis plaatsvond. Zoals aangetoond biedt de hierboven beschreven definitie van de „plaats waar de schade is

(142) Zie hieromtrent uitvoerig: BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 357 en volgende.

ingetreden” niet de mogelijkheid, voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, rekening te houden met het feit dat schade die is ingetreden op de plaats van de veroorzakende gebeurtenis zich in de tijd kan voortzetten, en intussen elders kan worden gelokaliseerd. Dit geldt niet enkel indien de initiële schade zich voortzet in dezelfde vorm, maar ook indien zij een andere vorm van schade teweegbrengt — bijvoorbeeld indien lichamelijke schade leidt tot patrimoniale of morele schade —(143).

104. Want hoewel de rechtstreekse schade onrechtstreekse schade kan teweegbrengen, vertonen de schadelijke gevolgen, in hun geheel, een eenheid. Zij manifesteren zich immers ten aanzien van één schadelijder en zijn terug te voeren op een zelfde onrechtmatige handeling. Daarom is voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag enkel de plaats waar de gelaedeerde — en diens goederen — ten gevolge van de veroorzakende gebeurtenis de initiële en onmiddellijke schade hebben opgelopen, relevant. Men kan de schade, volledig ondergaan door het directe slachtoffer, beschouwen als een eenheid die zich in verschillende onderscheiden stappen voltrekt, dan wel als een opeenvolging van schade, waarbij de vorige het intreden van de volgende in hand werkt. Beide opties laten de hier ontwikkelde stelling overeind. In het laatstgenoemde concept wordt de onrechtstreekse schade immers veroorzaakt door de rechtstreeks ingetreden schade. Zij is bijgevolg geen rechtstreeks gevolg meer van de handeling waarvoor de aansprakelijkheid wordt gevorderd. Enkel waar de persoon en/of de goederen van de schadelijder voor het eerst werden geraakt is de „plaats waar de schade is ingetreden” in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Men zou de verweerder dus ook niet kunnen oproepen voor het gerecht van de plaats waar de, zogeheten, onrechtstreekse schade zou zijn „ingetreden”.

105. De hier gesuggereerde oplossing, geïnspireerd op een strikte interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag en het toekennen van een beperkt toepassingsgebied aan de bijkomende rechtsmachtgrond uit de arresten *Bier* en *Shevill*, lijkt bovendien in overeenstemming te zijn met het standpunt dat Advocaat Generaal Darmon vertolkte in

(143) BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 359, nr. 123.

zijn conclusies die het Hof van Justitie inspireerden in de zaak *Marinari*(144). Hierin adviseert hij het Hof namelijk de „plaats waar de schade is ingetreden” niet aldus uit te leggen dat de eiser, die het slachtoffer is geworden van *financiële schade* die het *gevolg* is van *oorspronkelijke schade* die in een andere verdragssluitende staat is ingetreden (en die samenvalt met de plaats waar de schadeveroorzakende gebeurtenis zich heeft voorgedaan), de verweerder kan oproepen voor de gerechten van de plaats waar die (onrechtstreekse) schade (door de rechtstreeks gelaedeerde) zou zijn geleden. Het Hof van Justitie sloot zich in het arrest *Marinari* hierbij aan en overwoog dat „ofschoon is aanvaard dat het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan”, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, zowel kan zien op de plaats waar de schade is ingetreden, als op die van de veroorzakende gebeurtenis, het begrip echter niet zo ruim kan worden uitgelegd, dat het iedere plaats omvat waar de schadelijke gevolgen voelbaar zijn van een feit dat reeds elders daadwerkelijk ingetreden schade heeft veroorzaakt”(145)(146).

§ 4. *Schade ten aanzien van de indirecte schadelijder: lokalisatie*

106. Nog verder dan van de vorige hypothese zijn de feitelijke gegevens van de zaken *Bier* en *Shevill* verwijderd van de hypothese waarin een onrechtstreekse schadelijder de door hem geleden schade

(144) DARMON, M., conclusies in H.v.J., nr. C 364-93, 19 september 1995 (*Marinari*), neergelegd op 21 september 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 2730, rechtsoverwegingen 48-49.

(145) H.v.J., nr. C 364-93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2739, rechtsoverweging 14.

Hoewel enkel de plaats waar de onrechtstreekse schade wordt *geleden* uitdrukkelijk uit het toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag wordt gesloten, blijkt uit de bovenstaande analyse dat ook de plaats waar de onrechtstreekse schade — in zoverre deze van de initiële schade onderscheiden kan worden en zij er niet louter een andere vorm aan geeft — is „ingetreden” voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag irrelevant is. De veroorzakende gebeurtenis liet reeds elders daadwerkelijk schade intreden. De onrechtstreekse schade is daarentegen slechts een secundair gevolg van de onrechtmatige handeling.

Tot een zelfde conclusie komt KROPHOLLER (KROPHOLLER, J., *Europäisches Zivilprozeßrecht - Kommentar zu EuGVÜ und Lugano-Übereinkommen*, Heidelberg, 1996, 123, nr. 59: „*Der Ort, an dem sich ein bloßer Folgeschaden verwirklicht, ist also ohne Belang*”). Hij houdt enkel rekening met het „*Ort des Erstschadens*”.

(146) Het Hof van Justitie heeft zich, met het oog op een voorzienbare rechtsmachtallocatie, in het arrest *Marinari* uitdrukkelijk uitgesproken tegen het in rekening nemen van de toepasselijke regeling inzake aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad bij de interpretatie van het begrip „plaats waar het schadebrengende feit” (H.v.J. nr. C 364/93, 19 september 1995 (*Marinari*), *Jur. H.v.J.*, 1994, 2740-2741, rechtsoverwegingen 16-19). De lokalisatie ervan gebeurt, in tegenstelling met het begrip „plaats waar de verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt is of moet worden uitgevoerd”, verdragsautonoom.

vergoed wil zien. In de beide arresten situeren de veroorzakende gebeurtenis en het intreden van de onmiddellijke schade, ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder, zich in een verschillende verdragsluitende staat. In de hier besproken hypothese brengt, hoewel de schade en de veroorzakende gebeurtenis reeds *ab initio* territoriaal gescheiden kunnen zijn, de schade ten aanzien van de rechtstreeks gelaedeerde tevens schadelijke gevolgen mee voor een indirect gelaedeerde. Dit leidt tot de vraag of de schade, in hoofde van de onrechtstreekse schadelijder, een relevante factor is voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag.

Voorbeeld

Een handelsreiziger wordt te Luxemburg aangereden door een onvoorzichtige tegenligger. In een Luxemburgse kliniek overlijdt de handelsreiziger aan zijn verwondingen. De bestuurder van de andere wagen woont in Frankrijk. De handelsreiziger en zijn echtgenote woonden in Duitsland. Ten gevolge van het overlijden van de handelsreiziger lijdt zijn weduwe zwaar financieel verlies. Haar echtgenoot kan immers niet meer bijdragen tot de lasten van het gezin. Kan de weduwe, als onrechtstreeks gelaedeerde, voor de schade die ten opzichte van haar is ingetreden en die zij in Duitsland ondergaat, vergoeding vragen voor een Duits gerecht? Of kan zij op basis van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag enkel vorderen voor een Luxemburgs gerecht?

107. Alvorens de vraag naar de relevantie, met het oog op de rechtsmachtbepaling, van de schade ten aanzien van de indirect gelaedeerde aan te snijden, moet erop gewezen worden dat het sowieso niet zeker is dat een onrechtstreekse schadelijder zich kan beroepen op de bijkomende bevoegdheidsgrond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag om vergoeding te vorderen van degene die aansprakelijk is voor de veroorzakende gebeurtenis. In *Dumez*, waarin aan het Hof van Justitie werd gevraagd of een indirect gelaedeerde op basis van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag de verweerder kon dagen voor het gerecht van de plaats waar hij de schade in zijn vermogen had vastgesteld, werd het Hof deze vraag niet uitdrukkelijk gesteld⁽¹⁴⁷⁾. Het Hof antwoordde echter impliciet positief door verder in te gaan op het vraagstuk van de

(147) H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (*Dumez*), *Jur. H.v.J.*, 1990, 74 en volgende.

lokalisatie van de schade(148). Derhalve mag men er, hoewel de schade in zijn hoofde slechts een *rechtstreeks gevolg* is van de schade ten aanzien van de direct gelaedeerde en niet van de veroorzakende gebeurtenis, van uitgaan dat ook de onrechtstreekse schadelijder in beginsel(149) een vordering kan instellen bij de fora uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag.

108. Kan, indien de indirecte schadelijder schade lijdt in een andere verdragssluitende staat dan die waar de rechtstreeks gelaedeerde werd getroffen, eerstgenoemde de verweerder, op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, voor het gerecht van de plaats waar hij de door hem geleden schade *vaststelt/ondergaat*, dagen? De plaats waar de oorspronkelijke schade, ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder, wordt vastgesteld en geleden kan niet kan worden aangemerkt als de „plaats waar de schade is ingetreden” in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. A fortiori kan men evenmin de plaats waar de schade door de *onrechtstreeks* gelaedeerde wordt geleden gebruiken als rechtsmachtfactor. Dit hoeft evenwel niet te betekenen dat de onrechtstreeks gelaedeerde geen beroep zou kunnen doen op art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Eventueel zou hij van de veroorzaker van de schade een vergoeding kunnen vorderen voor het gerecht van de plaats waar de initiële schade zich ten aanzien van de direct gelaedeerde eerst heeft voorgedaan.

109. Het Hof van Justitie heeft dit in het arrest *Dumez* bevestigd. Het Hof heeft in dit arrest namelijk bepaald dat „de bevoegdheidsregel van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag niet aldus kan worden uitgelegd dat een verzoeker die stelt schade te hebben geleden die het gevolg is van schade geleden door andere personen, die rechtstreeks door het schadebrengende feit zijn gelaedeerd, de veroorzaker van dat feit kan oproepen voor de gerechten van de plaats waar hijzelf de schade in zijn vermogen heeft vastgesteld”(150). Dit betekent, zo overweegt het

(148) Zie: GAUDEMET-TALLON, H., *o.c.*, 139, nr. 192 en KROPHOLLER, J., *Europäisches Zivilprozeßrecht - Kommentar zu EuGVÜ und Lugano-Übereinkommen*, Heidelberg, Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, 1996, 124, nr. 60.

(149) De juridische problemen die de concrete invulling van deze principiële mogelijkheid bemoeilijken worden toegelicht in randnummers 113-115.

(150) H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (*Dumez*), *Jur. H.v.J.*, 1990, 80-81, rechtsoverweging 22 en beschikkend gedeelte.

Hof(151) (overweging 20), dat het begrip „plaats waar het schade-verwekkende feit zich heeft voorgedaan” slechts verwijst naar de plaats waar het veroorzakende feit rechtstreeks schadelijke gevolgen heeft gehad voor degene die er rechtstreeks door is gelaedeerd(152)(153).

110. Indien de indirect gelaedeerde de door hem ingeroepen schade ondergaat op een andere plaats dan waar zij ten aanzien van zijn persoon en/of goederen is ingetreden, kan voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag evenmin rekening gehouden worden met de plaats waar de schade, ten aanzien van de onrechtstreekse schadelijder, is ingetreden.

111. De schade ten aanzien van de persoon (en/of de goederen) van de indirecte schadelijder treedt in op de plaats waar hij deze heeft opgelopen. Zij is een rechtstreeks gevolg van de schade die de directe schadelijder — of zelfs een andere onrechtstreeks gelaedeerde — heeft ondergaan, en niet van de onrechtmatige daad zelf. Alleen schade aan de directe schadelijder kan het rechtstreeks gevolg zijn van de onrechtmatige handeling. Dit neemt niet weg dat zowel de schade aan de rechtstreekse als aan de onrechtstreekse schadelijder in oorsprong terug te brengen is op dezelfde, veroorzakende, onrechtmatige handeling. Niettemin wordt alleen de plaats waar de *eerste* nefaste uitwerking van de beweerde onrechtmatige daad rechtstreeks schade heeft aangericht, gelijkgesteld met de „plaats waar de schade

(151) H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (Dumez), *Jur. H.v.J.*, 1990, 80, rechtsoverweging 20.

(152) Door in rechtsoverweging 21 (H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (Dumez), *Jur. H.v.J.*, 1990, 80: „De plaats waar de oorspronkelijke schade zich heeft voorgedaan, heeft overigens in het algemeen een nauw verband met de andere bestanddelen van de aansprakelijkheid, hetgeen meestal niet het geval is voor de woonplaats van de indirect gelaedeerde”) de vereiste nauwe band onmiddellijk te linken met de „plaats waar de *oorspronkelijke* schade zich heeft *voorgedaan*” (in plaats van *is geleden*), heeft het Hof van Justitie — volgens Advocaat Generaal Marco DARMON in zijn conclusies van 21 september 1994 bij de zaak H.v.J., nr. C 364-93, 19 september 1995 (Marinari), *Jur. H.v.J.*, 1995, 2725-2726, onder randnummers 22 en 29 — reeds in de zaak *Dumez* zowel voor de *direct als de indirect gelaedeerde* het gerecht van de plaats waar het schadebedrag wordt bepaald, willen uitsluiten. Hij heeft het Hof van Justitie dan ook in overweging gegeven (rechtsoverweging 49) voor recht te verklaren *dat een eiser die financiële schade stelt die het gevolg is van oorspronkelijke schade die in een andere verdragssluitende staat is ingetreden, de verweerder bij toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag niet kan oproepen voor de gerechten van de plaats waar de schade zou zijn geleden*. De recente uitspraak in de zaak *Marinari*, hierboven reeds besproken, bevestigt deze conclusie.

(153) Goedkeurend: KROPHOLLER, J., *Europäisches Zivilprozeßrecht - Kommentar zu EuGVÜ und Lugano-Übereinkommen*, Heidelberg, Verlag Recht und Wirtschaft, 1996, 124, nr. 60.

is ingetreden”, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag(154). De afwezigheid van iedere previsibiliteit eist trouwens dat de lokalisatie van de schade die de onrechtstreekse schadelijder inroept, aangezien het slechts een onrechtstreeks gevolg is van de handeling waarvoor aansprakelijkheid wordt gevorderd, voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag als irrelevant wordt beschouwd.

112. De schade ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder, hoewel zij in tijd en ruimte kan uitdeinen, vormt een eenheid omdat zij kan teruggevoerd worden op dezelfde veroorzakende gebeurtenis. Bijgevolg houdt men voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag enkel rekening met de plaats waar deze eenheid een aanvang heeft genomen. Deze plaats wordt geacht de plaats te zijn waar de schade is ingetreden. Dezelfde redenering gaat op voor schade ten aanzien van de onrechtstreeks gelaedeerde. De schade die de onrechtstreeks gelaedeerde ondervindt is onderscheiden van die ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder. Hoewel de gestelde schade ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder niet identiek is aan die in hoofde van de onrechtstreeks gelaedeerde, en zij beide het voorwerp uitmaken van verschillende vorderingen door verschillende slachtoffers, zijn zij nauw verbonden. Uiteindelijk vallen zij namelijk terug op dezelfde veroorzakende onrechtmatige daad, waarmee zij beiden onlosmakelijk verbonden zijn. De schade die het onrechtstreekse slachtoffer ondergaat, is eigenlijk een doorslag van de schade aan de rechtstreeks gelaedeerde. Deze eenheid tussen schade aan rechtstreeks en onrechtstreeks gelaedeerde, omwille van dezelfde veroorzakende gebeurtenis waarop beiden terug te voeren zijn, brengt mee dat de „plaats waar de schade is ingetreden” — relevant voor de bepaling van het gerecht dat op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag kennis mag nemen van de aansprakelijkheidsvordering van de onrechtstreekse schadelijder — de plaats is waar de initiële schade een aanvang heeft genomen. Op de plaats waar de eerste schade is ingetreden, is de genoemde eenheid, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, ingezet(155).

113. Voor de bepaling van rechtsmacht, krachtens art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, moet de schade worden gelokaliseerd waar zij initieel in-

(154) *Ort des Erstschadens.*

(155) Zie uitgebreid hieromtrent: BOUREL, P., „Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé”, *Recueil des Cours - Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, tome 214, 361-362, nr. 125-126.

treedt. De plaats waar haar *gevolgen* zich *voordoen* ten nadele van, of worden *ervaren* door, de *onrechtstreeks gelaedeerde* is *irrelevant*. Samenvattend kan men betogen dat enkel in de hypothesen van de arresten *Bier* en *Shevill*, waar de veroorzakende gebeurtenis en haar onmiddellijke schadelijke gevolgen zich *ab initio* op onderscheiden plaatsen situeerden, art. 5 sub 3 EEX-Verdrag de eiser een bevoegdheidsoptie biedt. Indien de geografische splitsing zich eerst realiseert waar de (on)rechtstreeks gelaedeerde de schade ervaart, bestaat deze keuze niet. De optie bestaat evenmin indien de splitsing ontstaat door de lokalisatie van het „intreden” van schade aan de onrechtstreekse schadelijder of van onrechtstreekse schade aan de direct gelaedeerde. Voor de onrechtstreekse schadelijder lijkt de bevoegdheidsoptie zelfs niet te bestaan indien de schade aan de rechtstreeks gelaedeerde reeds geografisch gescheiden was van de veroorzakende gebeurtenis. In dit geval is de *rechtsmacht van het gerecht van de plaats waar de initiële schade zich voordoet beperkt tot de schade uit de onrechtmatige handeling die in de betreffende staat is ingetreden*(156). De in deze bijdrage ontwikkelde betekenis van het „intreden” van schade, in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, lijkt er zich dan ook tegen te verzetten dat dit gerecht van de schade aan de onrechtstreekse schadelijder kennis zou nemen, zelfs al deed die zich voor in dezelfde staat als de initiële schade. *Enkel de initiële schade treedt, in de betekenis van art. 5 sub 3, in*. Derhalve lijkt de indirect gelaedeerde op basis van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag enkel voor het gerecht van de plaats van de veroorzakende gebeurtenis te kunnen dagen.

114. Anderzijds dient men er rekening mee te houden dat schade die is ingetreden in een bepaalde staat, zich — zoals hierboven werd toegelicht — ruimtelijk verplaatsend, kan *uitdeinen* en intussen een *andere vorm* kan aannemen of een *andere persoon* kan treffen. Schade ten aanzien van de onrechtstreekse schadelijder en onrechtstreekse schade ten aanzien van de direct gelaedeerde vormt een bepaalde *eenheid* met de initiële schade ten aanzien van de rechtstreekse schadelijder. Ten gronde blijft de schade, ondanks haar eventueel gewijzigde verschijningsvorm, één en dezelfde. Bijgevolg lijkt ook de onrechtstreeks gelaedeerde, ondanks de hierboven aangehaalde tegenargumenten, de door hem geleden schade te kunnen verhalen voor het gerecht van de plaats waar de schade is *ingetreden*. Hoewel de indirecte schade geen invloed heeft op de bevoegdheid, zou een

(156) Over deze beperking: zie randnummers 26 en volgende.

indirect slactoffer zich niettemin op art. 5 sub 3 EEX-Verdrag moeten kunnen beroepen. De plaats waar voor de direct gelaedeerde schade is ingetreden zal ook voor de indirect gelaedeerde bevoegdheid moeten scheppen(157). Dit geldt natuurlijk slechts voor zover de ingeroepen schade een gevolg is van de schade die ab initio in *deze verdragsluitende staat* is ingetreden. In het beschikkend gedeelte van het arrest *Shevill* stelt het Hof dat de gerechten van de verdragssluitende staat waar de schade is ingetreden enkel bevoegd zijn kennis te nemen van de geschillen betreffende in de staat van het geadieerde gerecht *veroorzaakte* schade(158). Deze formulering lijkt de hier gesuggerende mogelijkheid voor de indirect gelaedeerde de schade die hij heeft geleden alsnog te verhalen voor het gerecht van de plaats waar de initiële schade is *ingetreden* op het eerste gezicht niet in de weg te staan. Anderzijds dient erop gewezen dat in rechtsoverwegingen 30 en 33 van hetzelfde arrest de bevoegdheid van het gerecht van de plaats waar schade is ingetreden wordt beperkt tot vorderingen met betrekking tot de in de staat van het geadieerde gerecht *toegebrachte* schade(159), hetgeen dichter bij het begrip *ingetreden* schade lijkt aan te leunen. Deze bewoording doet betwijfelen of het Hof van Justitie de bedoeling heeft de beperking van de bevoegdheid tot de schade die sensu stricto is „ingetreden” in de staat van het geadieerde gerecht soepel te interpreteren en rechtsmacht te verlenen over de schade ten aanzien van de indirecte schadelijder die is veroorzaakt door de schade die sensu stricto is „ingetreden” in de staat van het geadieerde gerecht. *Deze twijfel geldt voornamelijk indien de schade waarvan de indirect gelaedeerde vergoeding vordert is gelokaliseerd in een andere staat dan waar zich de schade aan de rechtstreekse schadelijder voordeed*. Temeer daar het Hof een strikte interpretatie van de bijkomende rechtsmachtgronden uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag voorstaat. Bovendien moet men er rekening mee houden dat de hier geformuleerde overwegingen van het Hof specifiek betrekking hebben op de rechtsmacht voor de vordering van een rechtstreeks gelaedeerde. Bijgevolg kan een indirect gelaedeerde zich niet automatisch op een eventueel ruimere interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag ten aanzien van een directe schadelijder steunen.

(157) Zie tevens: KOPPENOL-LAFORCE, M.E., „De onrechtmatige daad in het internationaal privaatrecht”, *NTBR*, 1996, 44.

(158) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 465, beschikkend gedeelte.

(159) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 462, rechtsoverwegingen 30 en 33.

Voorlopig heerst echter onduidelijkheid rond deze problematiek en men kan enkel hopen dat het Hof in de nabije toekomst de kans krijgt de draagwijdte van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag hieromtrent te verduidelijken.

115. Ontneemt men de onrechtstreeks gelaedeerde de hier besproken mogelijkheid, omdat de schade waarvan hij vergoeding vordert in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag niet zou kunnen zijn *ingetreden* in de verdragssluitende staat waar de initiële schade een aanvang nam — hetgeen omwille van hun *eigenlijke identiteit* aanvechtbaar is —, dan moet men eveneens de rechtstreeks gelaedeerde die voor deze instantie vergoeding van indirecte schade vordert rechtsmacht ontkennen. De schade die laatstgenoemde beweert te hebben geleden is evenmin de initiële schade, die in de strikte betekenis van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag kan intreden. Aangezien het vrij onwaarschijnlijk is dat de rechtstreekse schadelijder de vergoeding van schade die het gevolg is van de initiële schade niet zou kunnen verhalen voor het gerecht van de plaats waar laatstgenoemde zich heeft voorgedaan, dwingt de logica deze mogelijkheid ook aan de onrechtstreeks gelaedeerde te bieden. Immers, *de door beiden ingeroepen schade*, is slechts een *voortzetting/doorslag* van het primaire gevolg van de schadebrengende gebeurtenis, die de schade in haar geheel *verenigt*. *Het lijkt bijgevolg aangewezen het gerecht van de plaats waar de schade sensu stricto is „ingetreden” ook kennis te laten nemen van de vorderingen tot vergoeding van de schade die de onrechtstreekse schadelijder beweert te hebben geleden en a fortiori ook van de vorderingen tot vergoeding van de indirecte schade ten aanzien van de rechtstreeks gelaedeerde. Natuurlijk kan het gerecht van de plaats waar de schade zich ab initio heeft voorgedaan slechts geadieerd worden met betrekking tot de verzoeken tot vergoeding van de schade die van deze initiële schade een gevolg is.* Zodra de vordering evenwel betrekking heeft op schade die een uitdeining is van schade die in een andere verdragssluitende staat is ingetreden, gaat de rechtsmacht van de genoemde instantie zonder twijfel teniet. Deze theoretische constructie dient men evenwel te confronteren met de vereiste van een goede rechtsbedeling. Art. 5 sub 3 EEX-Verdrag mag maar rechtsmacht verlenen aan een gerecht dat voldoende nauw verbonden is met de vordering. Derhalve is het lot van vorderingen tot vergoeding van indirecte schade aan de rechtstreeks gelaedeerde en schade aan de onrechtstreeks gelaedeerde zeer precair indien deze schade zich niet voordeed op de plaats waar de initiële schade, waaruit zij is voortgevloeid, is „ingetreden”.

Hfdst. 7. Bestaan en bewijs van een schade(brengend feit): impact van het EEX-Verdrag?

116. Tot slot wordt even stil gestaan bij het antwoord dat het Hof van Justitie in het arrest *Shevill* heeft gegeven op de vraag van het House of Lords of het om zich bevoegd te verklaren als forum van de „plaats waar de schade is ingetreden” gehouden is andere specifieke regels te eerbiedigen dan die welke in zijn eigen nationale recht zijn vastgesteld met betrekking tot de voorwaarden op basis waarvan moet worden beoordeeld of het betrokken feit als een schadebrengend feit is aan te merken, en de voorwaarden voor het bewijs van het bestaan en de omvang van de schade die het slachtoffer van de belediging beweert te hebben geleden. Deze vragen vormen een ideaal uitgangspunt om na te gaan welke voorwaarden moeten zijn voldaan opdat een feit *schadebrengend* zou zijn in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag.

117. Het House of Lords wenst eigenlijk te weten of er wel schade bestaat in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Het recht dat toepasselijk is op de onrechtmatige daad, het Britse recht, eist immers niet dat de persoon die beweert het slachtoffer te zijn van een belediging bewijst enerzijds bij een aantal lezers bekend te zijn en anderzijds schade te hebben geleden. Het publiek maken van een belediging impliceert naar Brits recht een vermoeden van schade.

118. In de reeds aangehaalde zaak *Kalfelis* werd het begrip „verbintenis uit onrechtmatige daad” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) autonoom omschreven. Onder het toepassingsgebied van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag valt iedere vordering tot herstel van de schade uit de schending van een verbintenis, vreemd aan een contractuele relatie tussen de betrokken partijen. De schending van iemands reputatie is een „onrechtmatige daad” in de zin van deze bepaling. Bijgevolg wenst het House of Lords enkel nog te weten of zij voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag slechts de algemene autonome definitie van het begrip „verbintenissen uit onrechtmatige daad” moet in acht nemen, dan wel of daarenboven de bestanddelen van het begrip „*schade*” nog moeten worden gedefinieerd door het Hof van Justitie.

119. Het EEX-Verdrag heeft niet tot doel het procesrecht één te maken, maar de rechterlijke bevoegdheid voor de beslechting van burgerlijke en handelszaken te verdelen tussen de verdragssluitende

staten en de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen te vergemakkelijken(160). Evenmin heeft het EEX-Verdrag ambities het recht dat toepasselijk is op de grond van het geschil één te maken(161).

120. Wat de voorwaarden zijn om na te gaan of een bepaald feit een schadebrengend feit is en wat de voorwaarden zijn voor het bewijs van het bestaan en de omvang van de gestelde schade zijn vragen die, voor zover geen afbreuk wordt gedaan aan het nuttig effect van het EEX-Verdrag, worden beantwoord aan de hand van het materiële recht en het procesrecht dat wordt aangewezen door het internationaal privaatrecht van de geadieerde rechter(162). De omstandigheid dat het op het geschil toepasselijke nationale recht een vermoeden van schade kent, op grond waarvan de verzoeker het bestaan noch de omvang van de schade hoeft te bewijzen, staat niet in de weg aan de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag(163). Deze vragen hebben immers geen betrekking op de eigenlijke allocatie van rechtsmacht.

121. Om als gerecht van de plaats waar de schade is ingetreden rechtsmacht te hebben, volstaat het met andere woorden dat de liti-

(160) Zie: H.v.J. nr. C 365/88, 15 mei 1990 (Kongress Agentur Hagen GmbH/Zeehaghe BV), *Jur. H.v.J.*, 1990, 1865, rechtsoverweging 17, bevestigd in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 463, rechtsoverweging 35.
VLAS, P., „Grensoverschrijdende belediging en art. 5 sub 3 EEX-Verdrag”, *Ars Aequi*, 1995, 886-887.

(161) KAYE, P., o.c., 564-565; VLAS, P., o.c., 886-887.

Zie tevens: H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 463, rechtsoverweging 35.

(162) Advocaat Generaal DARMON stelde het Hof voor de zevende vraag anders te beantwoorden. In de zevende vraag vroeg het House of Lords naar de voorwaarden die het dient te stellen aan het door de eisende partij te leveren bewijs om te beslissen of het krachtens art. 5 sub 3 EEX-Verdrag bevoegd is in een zaak uitspraak te doen. Darmon beantwoordde deze vraag aan de hand van het arrest *Effer* (Zie: H.v.J. nr. C 38/81, 4 maart 1982 (*Effer*) *Jur. H.v.J.*, 1990, 1865, rechtsoverweging 7 en beschikkend gedeelte) en stelde, naar analogie met art. 5 sub 1 EEX-Verdrag, dat de loutere betwisting door de verweerder van het bestaan van een onrechtmatige daad in de zin van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, de eiser dit forum niet kan ontnemen. Om te kunnen oordelen over de bevoegdheidsexceptie die de verweerder opwierp, zo stelt Darmon in antwoord op de zevende vraag, „moet de rechter, aan de hand van de gegevens die de eiser hem heeft verstrekt, nagaan of de verweerder een handeling heeft verricht die zijn aansprakelijkheid zou kunnen tweegbrengen en waaruit schade zou kunnen zijn gevloeid op het grondgebied van zijn jurisdictie” (Zie: DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 438, rechtsoverweging 108-110). Dit onderzoek moet zelfs doorgaan als het de rechter op vragen ten gronde doet stoten.

(163) H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), *Jur. H.v.J.*, 1995, 463-464, rechtsoverwegingen 34-41 en beschikkend gedeelte; DARMON, M., conclusies in H.v.J. nr. C 68/93, 7 maart 1995 (Shevill), voorgelegd op 14 juli 1994, *Jur. H.v.J.*, 1995, 434-436, rechtsoverwegingen 89-96.

gieuze publicatie werd verspreid binnen het rechtsgebied van het geadieerde gerecht en dat de gelaedeerde stelt er in zijn goede naam te zijn aangetast. De vraag of de betwiste gebeurtenis werkelijk schadebrengend is en hoe de schade dient te worden bewezen, valt buiten het EEX-Verdrag. Los van de rechtsmachtproblematiek worden deze vragen in het kader van het onderzoek ten gronde toegewezen aan het door de conflictenregels van het nationale recht van de aangezochte rechter aangewezen materiële recht, mits de toepassing ervan geen afbreuk doet aan het nuttig effect van het EEX-Verdrag(164).

Besluit

122. Dat de rechtsmachtbepaling bij aansprakelijkheidsvorderingen uit een onrechtmatige daad met grensoverschrijdende aspecten geen sinecure is, behoeft waarschijnlijk geen betoog meer. Het begrip „plaats waar het schadeverwekkende feit zich heeft voorgedaan” uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag is, zodra de feitelijke constellatie enige complexiteit vertoont, niet meer bij machte een pasklare oplossing te bieden. In de zaak *Bier* kreeg het Hof van Justitie voor het eerst de mogelijkheid het begrip „plaats waar het schadeverwekkende feit zich heeft voorgedaan” te omschrijven. Indien de schade intreedt in een andere verdragssluitende staat dan die waar de veroorzakende gebeurtenis zich heeft voorgedaan, krijgen de gerechten van deze beide plaatsen rechtsmacht op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag. Het arrest betrof een vordering tot vergoeding van materiële schade.

(164) Zie nochtans: COUWENBERG, I., „De ‘plaats van het schadeverwekkend feit’ bij grensoverschrijdende delicten - Enkele bemerkingen naar aanleiding van het arrest *Shevill*”, *TBBR*, 1996, nr. 11. Zij lijkt er uit het arrest *Shevill* te concluderen dat de voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag relevante plaats waar de schade zich heeft voorgedaan wordt bepaald door het materiële recht dat het internationaal privaatrecht van de aangezochte rechter heeft aangewezen. De bevoegdheid zou dus — indirect — worden onderworpen aan het conflictenrecht. De rechter zou immers aan de hand van het aangewezen toepasselijke recht moeten oordelen of er zich *schade binnen zijn rechtsgebied heeft voorgedaan* en hij bijgevolg bevoegd kan zijn van de aansprakelijkheidsvordering kennis te nemen. Uit het tweede deel van het arrest *Shevill* (*Jur. H.v.J.*, 1995, 466) lijkt nochtans niet te mogen worden afgeleid dat art. 5 sub 3 op dezelfde wijze als art. 5 sub 1 EEX-Verdrag (zie bijvoorbeeld het arrest *Tessili*) geïnterpreteerd moet worden. Rechtsmacht uit art. 5 sub 3 EEX-Verdrag laten afhangen van het bestaan binnen het rechtsgebied van de geadieerde instantie van schade — en het bewijs ervan — overeenkomstig het recht dat is aangewezen door de conflictenregels uit de rechtsorde van de aangezochte rechter, lijkt daarenboven moeilijk verzoenbaar met het eerste deel van het beschikkend gedeelte van *Shevill* (*Jur. H.v.J.*, 1995, 465). Daar verbindt het Hof uitdrukkelijk rechtsmacht met de plaats waar de beledigende publicatie is verspreid en de verweerder *stelt* in zijn goede naam te zijn aangetast. De plaats waar volgens zijn bewering (Franse tekst: *prétention*) schade is ingetreden is er met andere woorden relevant.

123. Maar wat gebeurt er als er morele schade in het geding is? Wat meer is: hoe gaat men art. 5 sub 3 EEX-Verdrag aanwenden als de veroorzakende gebeurtenis niet tot schade leidt in één land maar in verschillende verdragssluitende staten schade meebrengt? Of nog: waar situeert zich de veroorzakende gebeurtenis en waar de schade bij beledigingen door middel van de pers? In de zaak *Shevill*, uitgangspunt van deze bijdrage, kon het Hof van Justitie dieper op deze vraagstukken ingaan. Het Hof stelde vooreerst dat de schade zich voordoet waar het tijdschrift of de krant wordt verspreid (de televisie-uitzending wordt ontvangen), namelijk op de plaats van het laatste bestanddeel van de onrechtmatige daad. De veroorzakende gebeurtenis, de directe grondslag van de schade, kan worden gelokaliseerd waar het geschrift werd uitgegeven of de uitzending werd uitgezonden. Ook bij immateriële schade kan, in navolging van de uitlegging in *Bier*, op grond van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag zowel voor de plaats van het intreden van de schade, als die van de veroorzakende gebeurtenis gedaagd worden, aldus het besproken arrest. Indien de belediging op diverse plaatsen wordt verspreid, en dus aan derden kenbaar gemaakt, treedt de schade op verschillende plaatsen in. Ook indien de schade intreedt in verschillende verdragssluitende staten kan volgens het arrest *Shevill* toepassing worden gemaakt van de zaak *Bier*. De vordering tot vergoeding van de schade kan namelijk voor het gerecht van iedere staat waar schade is ingetreden worden gebracht, in zoverre zij evenwel beperkt is tot de specifiek in die staat ingetreden schade.

124. Het blijft intussen wachten op rechterlijke uitspraken alvorens klaarheid zal bestaan over de vraag wat als een veroorzakende handeling wordt beschouwd, in het licht van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, als de schade eerst aan het einde van een ketting van ('veroorzakende?') handelingen komt. Zo blijft het ook onzeker hoe men in het raam van de rechtsmachtafbakening kan omgaan met verschillende veroorzakende gebeurtenissen gesitueerd op diverse plaatsen.

125. Vooralsnog kan evenmin met volledige zekerheid uitgemaakt worden of de plaats waar de onrechtstreeks gelaedeerde schade oploopt tevens de „plaats waar de schade is ingetreden” zoals bedoeld in art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, is. Er bestaat grote twijfel omtrent de mogelijkheid voor de onrechtstreekse schadelijder om de verantwoordelijke voor de veroorzakende onrechtmatige handeling op te roepen voor de gerechten van de plaats waar de schade zich ten aanzien van eerstgenoemde begint te voltrekken.

126. Intussen lijkt wel enige klaarheid te komen in de vraag of de plaats waar de schade wordt geleden of wordt vastgesteld, voor de toepassing van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag, kan worden gekwalificeerd als de „plaats waar de schade is ingetreden”. Zowel voor schade ten aanzien van de onrechtstreekse als de rechtstreekse schadelijder werd, respectievelijk in het arrest *Dumez* en het zonet gevelde arrest *Mari-nari*, besloten dat het *ondergaan* van de schade niet in het concept „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” (art. 5 sub 3 EEX-Verdrag) past.

127. Ons insziens wijst dit alles erop dat de plaats waar de schade is ingetreden, waarop het begrip „plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” in art. 5 sub 3 EEX-Verdrag kan doelen, enkel verwijst naar de plaats waar het veroorzakende feit dat aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad kan meebrengen, *rechtstreeks schadelijke gevolgen heeft gehad voor degene die er rechtstreeks is door gelae-deerd*(165).

128. De uitlegging die de zaken *Bier* en *Shevill* aan art. 5 sub 3 EEX-Verdrag hebben gegeven lijkt vrij dicht bij het Belgisch gemeen recht inzake rechtsmachtafbakening te liggen. Voor toepassing van art. 635, 3° Ger. W. worden de plaats van de veroorzakende gebeurtenis en de plaats van het intreden van de schade respectievelijk als de „plaats waar de verbintenis is ontstaan” en de „plaats waar de verbintenis moet worden uitgevoerd” gekwalificeerd(166). Bovendien wordt voor de toepassing van art. 635, 3° de woonplaats van het slachtoffer, waar de schade wordt geleden/ondergaan, niet aanvaard als de plaats van het intreden van de schade(167). Het is echter onzeker of, indien de schade ook in andere landen is ingetreden, de gemeenrechtelijke rechtsmacht van de Belgische gerechten naar analogie met het arrest *Shevill* beperkt is tot de in België ingetreden schade.

129. De interpretatievragen, waarvan er in deze bespreking enkele werden opgeworpen, zullen in de toekomst enkel in aantal toenemen.

(165) Het Hof van Justitie overwoog reeds in die zin in het arrest *Dumez*.

Zie: H.v.J. nr. C 220/88, 11 januari 1990 (*Dumez*), *Jur. H.v.J.*, 1990, 80, rechtsoverweging 20.

(166) In die zin: ERAUW, J., *De onrechtmatige daad in het internationaal privaatrecht*, in Reeks Aansprakelijkheidsrecht, Antwerpen-Apeldoorn, Maarten Kluwer's Internationale uitgeverij, 1982, 197-198.

(167) Brussel, 16 maart 1989, *J.T.*, 1989, 551; Zie met betrekking tot het Belgische gemeene recht inzake rechtsmachtafbakening voor vorderingen uit onrechtmatige daad: RIGAUX, F., FALLON, M., o.c., 697-698, nr. 1527.

De internationalisering van de media, het groeiend internationaal verkeer en de mundialisering van de economische bedrijvigheid en haar (schadelijke) gevolgen zullen het aantal en de complexiteit van de rechtsmachtproblemen inzake vorderingen uit onrechtmatige daad opdrijven. Anderzijds zal deze internationalisering de nationale gerechten en het Hof van Justitie, in een groeiend aantal schadeclaims, dwingen tot een geavanceerde interpretatie van art. 5 sub 3 EEX-Verdrag in complexe, grensoverschrijdende casussen.

SOMMAIRE

COMPÉTENCE EN MATIÈRE D'ACTIONS FONDÉES SUR LA RESPONSABILITÉ DÉLICTUELLE. QUELQUES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT L'APPLICATION DE L'ART. 5, POINT 3 DE LA CONVENTION DU 27 SEPTEMBRE 1968

La compétence judiciaire en matière d'actions découlant d'obligations délictuelles et dirigées contre des défendeurs ayant leur domicile sur le territoire d'un Etat membre de la Convention du 27 septembre 1968 (concernant la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale) est réglée sur base de cette Convention. Sauf la règle générale inscrite à l'art. 2 qui permet d'assigner le défendeur devant les juridictions de l'Etat membre où il a son domicile, l'art. 5, point 3 de cette Convention fournit une autre base particulière pour les actions afférentes à des obligations délictuelles. Cet article 5, point 3 permet, en effet, d'assigner ce défendeur devant les juridictions du lieu où le fait dommageable s'est produit. La difficulté d'utilisation de cet art. 5, point 3 réside essentiellement dans l'interprétation de la notion de „lieu où le fait dommageable s'est produit”. La définition de cette notion constitue l'objet du présent article, l'analyse partant d'un certain nombre d'arrêts dans lesquels la Cour de justice des Communautés Européennes s'est prononcée sur l'interprétation de l'art. 5, point 3 de la Convention.

Dans l'affaire *Sheville* (C.J. n° C 68/93, 7 mars 1996), la Cour de justice a confirmé son arrêt-jalon du 30 novembre 1976 dans l'affaire *Bier* (C.J. n° C 21/76) pour les actions relatives à la réparation de dommages immatériels résultant d'injures diffusées dans la presse internationale. Il semble établi dès lors que l'action en réparation de toute forme de dommages, matériels aussi bien qu'immatériels, peut être portée devant le juge soit du lieu de survenance du dommage, soit du lieu où s'est produit l'événement dommageable.

L'arrêt *Sheville* a non seulement confirmé mais également affiné cette règle de base. La compétence de la juridiction du lieu de la survenance du dommage se limite, si le dommage est survenu dans plusieurs Etats membres, au dommage occasionné dans l'Etat de la juridiction appelée à connaître de l'action. Cette limitation ne constituant pas une évidence, il convient d'en analyser soigneusement les avantages et les inconvénients.

Le simple dédoublement du „lieu où s'est produit le fait générateur” en *lieu de la survenance du dommage* et *lieu où est intervenu le fait générateur du dommage* ne suffit pas pour faire de l'art. 5, point 3 de la Convention un instrument opérationnel. Dans ce contexte, il importe de définir et localiser ces notions en fonction de l'application dudit art. 5, point 3. La localisation des dommages et de l'événement générateur (éléments d'importance pour l'application de l'art. 5, point 3), en cas de dommages résultant d'injures diffusées dans la presse internationale dans l'affaire *Sheville*, constituait un point de départ idéal dans la recherche de critères de délimitation de la portée générale de ces règles particulières de compétence. Les principes généraux de la Convention du 27 septembre 1968 et la jurisprudence de la Cour de justice, en particulier à propos de l'art. 5, point 3 de la Convention, constituent un instrument précieux dans cette recherche.

Dans la localisation de l'événement générateur du dommage, les plus grandes difficultés se présentent lorsque plusieurs éléments précèdent la survenance du

dommage. Une autre question concerne la définition de l'étendue de la compétence de la juridiction du lieu où s'est produit l'événement générateur lorsque le dommage dont réparation est réclamée, peut se rattacher à plusieurs événements générateurs, au sens de l'art. 5, point 3.

Dans la définition du lieu de survenance du dommage, d'importance pour l'application de l'art. 5, point 3 de la Convention, est primordiale la question de savoir si ce lieu ne vise pas seulement l'endroit où le dommage s'est produit mais également l'endroit où le dommage est subi. Par ailleurs, il faut examiner si la juridiction du lieu où les conséquences préjudiciables du dommage initial touchent les personnes (in)directement lésées ou sont ressenties par elles, est également compétente sur base de l'art. 5, point 3 de la Convention.

L'analyse de ces questions permet de conclure que l'événement générateur, au sens de l'art. 5, point 3 de la Convention, est l'acte initial qui se trouve à l'origine d'une suite d'événements qui résultent en dommages et peuvent donner lieu à responsabilité sur base délictuelle.

Le lieu de survenance du dommage (art. 5, point 3 de la Convention) semble se limiter au lieu où se produit le dommage direct à l'endroit de la personne directement lésée. Ces propositions peuvent, en même temps que les arrêts-jalon *Bier* et *Sheville*, contribuer à une délimitation précise du champ d'application de l'art. 5, point 3 de la Convention.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE RECHTSMACHT HINSICHTLICH ANSPRÜCHE AUS UNERLAUBTER HANDLUNG EINIGE BEDENKUNGEN BEI DER ANWENDUNG DES ART. 5 SUB 3 DES EEX-VERTRAGS

Die Rechtsmacht zur Kenntnisnahme von Forderungen hinsichtlich Ansprüche aus unerlaubter Handlung gegen Beklagte mit Wohnort im Territorium eines Mitgliedstaates des Europäischen Executionsvertrags wird auf der Grundlage des EEX-Vertrags verliehen. Mit Ausnahme der allgemeinen Regel im Art. 2 die die Vorladung des Beklagten vor den Gerichtshöfen des vertragschließenden Staates in dem er seinen Wohnsitz hat, ermöglicht, enthält Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags einen besonderen zusätzlichen Rechtsmachtgrund für Forderungen hinsichtlich Ansprüche aus unerlaubter Handlung. Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags ermöglicht nämlich die Vorladung des Beklagten mit Wohnsitz im Territorium des vertragschließenden Staates vor dem Gerichtshof des Ortes an dem sich die schadenerzeugende Tatsache ereignet hat. Die Schwierigkeit bei der Anwendung des Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags liegt in der Interpretierung des Begriffs „Ort an dem sich die schadenerzeugende Tatsache ereignet hat“. Die Definition dieses Begriffes wird in diesem Beitrag versucht. Der Ausgangspunkt der Analyse bildet eine Reihe von Urteilen in denen sich der Gerichtshof der EU mit der Interpretation des Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags auseinandergesetzt hat.

In der Rechtssache *Shevill* (H.v.J. Nr. C 68/93, 7. März 1995) bestätigt der Europäische Gerichtshof sein grundlegendes Urteil vom 30. November 1976 in der Rechtssache *Bier* (H.v.J. Nr. C 21/76) für Forderungen hinsichtlich der Entschädigung von immateriellen Schäden die aus Beleidigungen in der internationalen Presse

erfolgen. So scheint festzustehen, daß jegliche Form der Schadenersatzklage, materiell wie immateriell, entweder beim Richter des Ortes an dem der Schaden eingetreten ist oder beim Richter des Ortes an dem sich die verursachende Tatsache des Schadenfalls ereignet hat, anhängig gemacht werden kann. Das Urteil *Shevill* hat diese Faustregel nicht nur aufs neue bestätigt sondern zur gleichen Zeit verfeinert. Die gerichtliche Zuständigkeit des Ortes an dem der Schaden eingetreten ist, beschränkt sich, wenn der Schaden in mehreren vertragschließenden Staaten eingetreten ist, auf den Schaden der sich im Staat des adiierten Gerichtshofes ereignet hat. Weil diese Beschränkung nicht selbstverständlich ist, müssen deren Vor- und Nachteile genau abgewogen werden.

Die bloße Entzweiung vom „Ort an dem sich die schadenerzeugende Tatsache ereignet hat“ im *Ort an dem der Schaden eingetreten ist* und im *Ort an dem sich die schadenerzeugende Tatsache ereignet hat* reicht nicht aus um den Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags zum handsamen Instrument zu machen. Deshalb muß versucht werden diese Begriffe hinsichtlich der Anwendung von Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags zu definieren und zu lokalisieren. Die Lokalisierung des Schadens und der verursachenden Tatsache, die im Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags gelten, im Schadenfall der Rechtssache *Shevill*, die sich aus Beleidigungen in der internationalen Presse ergeben hat, ist ein idealer Ausgangspunkt bei der Suche der Kriterien zur allgemeinen Abgrenzung der Reichweite dieser besonderen Rechts-machtregelung. Die Grundsätze des EEX-Vertrags und die Rechtsprechung des Justizhofes, ins besondere hinsichtlich Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrages, bilden bei dieser Untersuchung ein bedeutendes Instrument.

Wenn bei der Lokalisierung der schadenerzeugenden Tatsache mehrere Ereignisse dem Schadenfall vorangehen, erfährt man die größten Schwierigkeiten. Eine andere Frage gilt die Bestimmung der Reichweite der Rechtsmacht für den Gerichtshof des Ortes an dem sich die schadenerzeugende Tatsache ereignet hat, falls der Schaden, deren Entschädigung gefordert wird, auf mehrere verursachende Tatsachen im Sinne vom Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags zurückzuführen ist.

Als ausschlaggebend bei der Bestimmung des Ortes, an dem der Schaden eingetreten ist — grundlegendes Kriterium bei der Anwendung des Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags — betrachtet man die Frage, ob jener Schaden nicht nur den Ort, an dem sich der Schadenfall ereignet sondern auch den Ort, an dem der Schaden erlitten wird, betrifft. Daneben muß untersucht werden, ob auch der Gerichtshof des Ortes, an dem die schädlichen Folgen des initiellen Schadenfalls die (in)direkt Benachteiligten treffen, aufgrund von Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags Rechtsmacht bekommt.

Die Analyse dieser Fragen führt zur Schlußfolgerung, daß die schadenerzeugende Tatsache, im Sinne des Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags, die ursprüngliche Handlung ist, die den Anfang einer Aufeinanderfolge von zum Schadenfall führenden Ereignissen bildet, und die die Haftung wegen unrechtmäßiger Tat veranlassen kann. Der Ort, an dem der Schaden eingetreten ist (Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags) beschränkt sich anscheinend zum Ort, an dem sich mit Bezug auf den unmittelbar Geschädigten der unmittelbare Schadenfall ereignet. Gemeinsam mit den grundlegenden Urteilen *Bier* und *Shevill* können diese Vorschläge zur sorgfältigen Abgrenzung des Anwendungsbereichs des Art. 5 sub 3 des EEX-Vertrags beitragen.

SUMMARY

INTERNATIONAL JURISDICTION OVER CLAIMS ARISING FROM TORTIOUS ACTS.
SOME OBSERVATIONS ON THE APPLICATION OF ARTICLE 5 (3) OF THE CONVENTION
ON JURISDICTION AND THE ENFORCEMENT OF JUDGMENTS
IN CIVIL AND COMMERCIAL MATTERS
(27/9/1968)

International jurisdiction over claims arising from tortious acts committed against defendants having their residence on the territory of a member state of the European Jurisdiction Convention is conferred on the basis of Article 5(3) of the European Convention. With the exception of the general rule laid down in Article 2, which makes it possible to summons the defendant before the courts of the contracting state in which he/she has his/her residence. Article 5(3) of the Jurisdiction Convention contains a particular additional basis for conferring international jurisdiction for claims relating to obligations arising from tortious acts. More specifically, Article 5(3) of the Convention makes it possible to summons the defendant who has his residence on the territory of the contracting state before the courts of the place where the tortious action has taken place. The difficulty in applying Article 5(3) of the Convention resides especially in the interpretation of the notion of the „place where the tortious act has taken place”. It is the object of this paper to provide a definition of this concept. The analysis contained in this article is based on a number of decisions in which the European Court of Justice of the European Communities has concerned itself with the interpretation of Article 5(3) of the Jurisdiction Convention.

In the *Sherwill* decision (Case 68/93, 7/3/1995) the Court of Justice confirmed its ruling in the landmark decision of 30/11/1976 in the *Bier* case (Case C 21/76) in relation to claims which seek compensation for immaterial damage sustained as a result of libellous observations made in the international press. As a result, it would appear to be a fixed rule that any claim for compensation for any form of damage, whether this be material or immaterial, may be brought either before the courts of the place where the damage occurred, or before the courts of the place where the event giving rise to the damage occurred. The *Shevill* case has not only confirmed this rule of thumb, but also refined it. Where the damage has occurred in more than one contracting state, the jurisdiction of the court of the place where the damage occurred confines itself to that part of the damage which has been caused in the state of the court to which application has been made. Since this restriction does not constitute evidence, its advantages and disadvantages must be carefully weighed up against each other.

To substitute, for the „place where the tortious action has occurred”, the double formula „in the place where the damage occurred” and the „place where the act causing the damage took place” is not sufficient for the purpose of making Article 5(3) of the Convention into a workable instrument. This is why an effort should be made to define and identify these concepts on the basis of the application made of Article 5(3) of the Convention. The identification of the damage and of the tortious action, which is important for the application of Article 5(3) in the event of damage resulting from libellous statements made in the international press, as featured in the *Shevill* case, is an ideal starting point when seeking to formulate the criteria aimed at defining the scope of this specific rule on jurisdiction. Both the general principles of

the Convention and the case law of the Court of Justice — particularly that which relates to Article 5(3) of the Convention — will be an important instrument in making this analysis.

To identify the event giving rise to the damage can involve the most intractable difficulties where the damage caused was preceded by several events. Another difficulty is that of defining the scope of the jurisdiction enjoyed by the court of the place where the tortious event took place, if the damage for which compensation is being claimed can be attributed to several events which caused it, within the meaning of Article 5(3) of the Convention.

When determining the place where the damage occurred — which is relevant to the application of Article 5(3) of the Convention — the question whether this is not only the place where the damage occurred but also that where the damage was incurred will be decisive. In addition, it will need to be established whether the courts of the place where the material consequences of the initial damage have affected the direct or indirect victim, or are experienced by him, acquire jurisdiction on the basis of Article 5(3) of the Convention.

An analysis of these questions prompts the conclusion that the tortious event, within the meaning of Article 5(3) of the Convention, was the original action which sets off a number of events which result in damage and could give rise to tort liability. The place where the damage occurred (Article 5(3) of the Convention) appears to be restricted to the place where the direct damage has occurred as experienced by the direct victim. These proposals, together with the landmark decisions of *Bier* and *Shevill*, contribute towards an accurate demarcation of the field of application of Article 5(3) of the Convention.

RESUMEN

COMPETENCIA EN MATERIA CUASIDELICTUAL ALGUNAS CONSIDERACIONES RELATIVAS A LA APLICACIÓN DEL ART. 5, INCISO 3, DEL CONVENIO RELATIVO A LA COMPETENCIA JUDICIAL Y A LA EJECUCIÓN DE RESOLUCIONES JUDICIALES EN MATERIA CIVIL Y MERCANTIL (CONVENIO DE BRUSELAS)

La competencia para conocer de acciones relativas a obligaciones cuasidelictuales en contra de demandados domiciliados en el territorio de un Estado miembro del Convenio de Bruselas se otorga en virtud del Convenio relativo a la competencia judicial y a la ejecución de resoluciones judiciales en materia civil y mercantil. Sin perjuicio de la regla general del art. 2, que permite citar al demandado ante los tribunales del Estado contratante donde tiene su domicilio, el art. 5, en el inciso 3, del Convenio de Bruselas contiene un fundamento de jurisdicción suplementario particular para acciones relativas a obligaciones cuasidelictuales. En efecto, el art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas permite que el demandado domiciliado en el territorio de un Estado contratante sea demandado ante el tribunal del lugar donde se hubiere producido el hecho dañoso. La dificultad de la utilización del art. 5, inciso 3, del Convenio radica sobre todo en la interpretación del concepto „lugar donde se hubiere producido el hecho dañoso”. La definición de este concepto es el objeto de este artículo. El punto de partida del análisis lo constituyen algunas sentencias en

que el Tribunal de Justicia de las Comunidades Europeas examinó la interpretación del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas.

En el asunto *Shevill* (Trib. n° C 68/93, 7 de marzo de 1995), el Tribunal de Justicia confirma su „sentencia hito” del 30 de noviembre de 1976 en el asunto *Bier* (Trib. n° C 21/76) para acciones que tienen como objeto la indemnización de daños inmateriales que son la consecuencia de insultos en la prensa internacional. Por consiguiente, parece constar que la reclamación de indemnización de cualquier forma de daños, que sean materiales o inmateriales, puede ser formulada sea ante el juez del lugar donde se hubieren producido los daños, sea del lugar donde se hubiere producido el hecho dañoso. La sentencia *Shevill* no sólo reconfirmó esta regla empírica, sino que al mismo tiempo la refinó. Si los daños se hubieren producido en varios Estados contratantes, la competencia del tribunal del lugar donde se hubieren producido los daños se limita a los daños causados en el Estado del tribunal al que se acudió. Puesto que esta limitación no es una evidencia, hay que sopesar meticulosamente sus ventajas y desventajas.

El mero desdoblamiento del „lugar donde se hubiere producido el hecho dañoso” en el *lugar donde se hubieren producido los daños* y el *lugar donde tuvo lugar el acto causante* no es suficiente para hacer del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas un instrumento utilizable. Por eso, hay que intentar definir y localizar estos conceptos en función de la aplicación del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas. La localización de los daños y del hecho causante, que es pertinente para el art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas, en caso de daños sufridos como consecuencia de insultos en la prensa internacional en el asunto *Shevill*, es un punto de partida ideal en el momento de buscar unos criterios para abarcar, en general, el alcance de esta regulación particular de competencia. Los principios generales del Convenio de Bruselas y de la jurisprudencia del Tribunal de Justicia, particularmente en lo relativo al art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas, constituyen un instrumento importante en esta investigación.

En el momento de localizar el hecho dañoso, se encuentran las mayores dificultades si hay distintos hechos que precedan a la producción de los daños. Otra cuestión se refiere a la determinación del alcance de la competencia del tribunal del lugar donde se hubiere producido el hecho dañoso en el caso de que se puedan señalar distintos hechos causantes — en el sentido del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas — de los daños para los cuales se reclaman daños y perjuicios.

En la determinación del lugar donde se hubieren producido los daños, pertinente para la aplicación del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas, resulta determinante si se trata no sólo del lugar donde se *producen* los daños, sino también del lugar donde se *sufren* los daños. Además, hay que examinar si, en virtud del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas, también obtiene una competencia el tribunal del lugar donde las consecuencias perjudiciales de daños iniciales afectan (in)directamente a la parte perjudicada o son experimentadas por ésta.

El análisis de estas preguntas permite concluir que, a los efectos del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas, el hecho causante es el acto original que constituye el inicio de una serie de acontecimientos que resultaron en daños y que pueden dar lugar a una responsabilidad extracontractual. El lugar donde se hubieren producido los daños (art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas) parece limitarse al lugar donde se producen los daños directos respecto de la parte directamente perjudicada. Con las sentencias hito *Bier* y *Shevill*, estas propuestas pueden contribuir a una delimitación precisa del ámbito de aplicación del art. 5, inciso 3, del Convenio de Bruselas.